

Læsebog for Almueskolernes mellemste Klasse

K. O. Knutzen

1836

INDHOLD

Fortale.....	5
I. Læseøvelser, bestaaende af Sætninger.....	7

II. FORTÆLLINGER OG NATURBETRAGTNINGER.

1. Den lille Tyv.....	11
2. Den uordentlige Vilhelm.	11
3. Faaret.....	12
4. Planterne.....	13
5. Urter.	13
5. Palmer, Træer, Buskvexter.....	14
7. Taknemmelighed mod Forældre.	14
8. Det ordentlige og reenlige Barn.	15
9. De gode Skolekammerater.	15
10. Den lille Ødeland.	16
11. Vennen i Nøden.	17
12. Legeme.....	18
13. Det uforstandige Barn.	18
14. Dyr.	19
15. Træødelæggeren.....	20
16. Kjærlighed til Næsten.....	21
17. Pattedyr.	22
18. Det letsindige Barn.....	23
19. En god Bøn.....	24
20. Det sladderagtige Barn.....	24
21. Fuglene.	25
22. Hellere sulte, end bedrage!.....	27
23. Slikvurrenhed.....	28
24. Amphibierne.....	30
25. De tvende Söskende.....	31
26. Fornøden Advarsel!	32
27. Fiskene.....	34
28. Den utaknemmelige Discipel.....	35
29. Lad ei din Lærers Arbeide være spildt!	36
30. Insekterne.	37
31. Orme.	38
32. Det ubesindige Spøg.....	39

33. Mos.	41
34. Følgerne af Flid og Dovenskab.	41
35. Behandle Dyrene godt!	44
36. Vinteraftenerne.	46
Høsten.	49
37. Hvorfor er du til?	50
38. Skolen.	51
39. Kundskab.	53
40. Fortsættelse.	54
41. Fortsættelse.	55
42. Mineralierne.	56
43. Tiden.	57

III. PARABLER ELLER LIGNELSER; FABLER. A. PARABLER.

Lammet.	60
Kohyrden.	61
Træet.	61
Nellikebedet.	62
Selvprøvelse.	63
Oldingen og Ynglingen.	64

B. FABLER.

Bjørnen og Bien.	65
Hunden og Tyven.	65
Den vilde Buk og Viinstokken.	65
De to Spurve.	66
Hunden og de to Harer.	66
Kragerne og Vandkrukken.	67
De to Plougjern.	67
Hunden og dens Billede.	68
Vandreren og Lygtemanden.	68
Løven og Eselet.	68
Vildsvinet og Ulven.	69

IV. VERDEN, JORDEN OG MENNESKET.

IV. Verden, Jorden og Mennesket.	70
Jorden.	73

Mennesket.	77
V. Mærkværdige Natursyn.	82
VI. Nogle almeenvigtige Begrebers Udvikling.....	89

Fortale.

Ved at udgive denne lille Bog er det tillige mit Ønske at give de Lærere, i hvis Skoler den maatte indføres, et kort Begreb om den Maade, hvorpaa jeg troer den hensigtsmæssigst kunde bruges ved Underviisningen.

En Bog som denne, der til Læsestof har optaget Gjenstande sigtende saavel til Aandens almindelige Dannelse som til at bibringe almeennyttige Kundskaber, har følgelig et dobbelt Formaal: den kan tjene baade som Læsebog og som Lærebog. Som Læsebog slutter den sig til Stavelærereforeningens i forrige Aar udgivne Abcede, og forudsætter at denne er nøie indøvet saavel med Hensyn til Stavning som Reenlæsning, (der meget vel kan forenes med alle Staveøvelserne), førend der begyndes paa Læsebogen. Brugen af denne, saavelsom og Brugen af Abceden, forudsætter, at ethvert, eller idetmindste hver andet Barn er forsynet med et Exemplar, saa at ingen anden Bog benyttes i Læsetimen. Herved opnaaes det Gode, at alle Børn i Klassen ere sysselsatte med een og samme Gjenstand, eet Barn læser høit af Gangen, de øvrige høre til, og ere opmærksomme paa den Læsende og paa Lærere's Rettelser og Forklaring. Er dette end ikke altid muligt især i Omgangsskolerne, hvor der paa engang haves baade Ældre og Yngre, baade Reenlæsere og Abcbørn, saa dele Læreren dem i 2 Afdelinger, og lade 1 Afdeling skrive, idet han selv eller en af de ældste og dygtigste Elever af og til seer til den, medens han læser med den anden Afdeling, og omvendt. Har han paa denne Maade ordnet Læsetimerne, maa han først stræbe at bringe Børnene til at læse færdigt, d. e. flydende. For at opnaae dette, maa han paasee at ethvert Bogstav, enhver Stavelse, hvert Ord strax fra Begyndelsen udtales reent og klart, med høi og tydelig Stemme, samt at der læses langsomt. Derfor forelæse han undertiden selv, for at vise Børnene hvorledes de med Hensyn til Ovenstaaende skulle læse. Da Færdighed er det første, Børnene skulle opnaae, bliver det bedst, at han paa denne Maade gennemgaaer hele Bogen, uden fordøt første at indlade sig paa mere, end de allernødvendigste Forklaringer af Indholdet, og gemme dette til den Tid, da Børnene læse saavidt færdigt, at man kan begynde at anføre dem til at læse godt, d. e. med Eftertanke og det rette Udtryk. Dette, Læsningens andet Trin, fordrer

nemlig Bekjendtskab til Læsestoffets Indhold, hvilket Børnene endnu ikke have faaet, da de nemlig antages kun at have sysselsat sig med Ordenes Udtale uden at agte paa deres Betydning. Nu indtræder da den Tid, da L. kan gjøre dem opmærksomme paa hvad de læse, og hertil betjene han sig af den kateketiske Læreform, idet han samtaler med B. over det Læste. Her vogte han sig dog for at ville give dem Alt paa engang: første Gang han paa denne Maade gennemgaaer Bogen, tage han blot det Vigtigste og meest Iøinefaldende; anden Gang gaa han dybere, o. s. v. Gavnligheden af denne Fremgangsmaade vil især vise sig ved Udenadslæsningen, thi ere B. vante til at læse med Eftertanke, da vil hiin kun koste dem den halve Umag, eftersom Forstanden nu kommer Hukommelsen til Hjelp. L. holde B. fremdeles til at læse med den rigtige Tone, der nærmer sig mere og mere til Taletonen, forelæse dem, og gjøre dem opmærksomme paa Sætningernes Forhold til hverandre. Paa begge Trin af Læsningen benytte han sig idelig af Udenadstavning, hvormed han kan sysselsætte alle Afdelinger paa engang. Bs. Interesse herfor vedligeholdes og deres Aandsudvikling og Talefærdighed befordres, naar L. bringer Afvexling i denne Øvelse; f. Ex. snart lade han et Barn opgive sin Sidemand et Ord, som denne eftersiger, afdeler i Stavelser og derpaa staver; dette fortsættes hele Rækken igjennem. En anden Gang opgive han selv Ordet, og hvert Barn nævner sit Bogstav deraf, o. s. v. Af og til give han en liden Forklaring over et eller andet Ord.

Som Lærebog bibringer nærværende Bog en heel Deel moralske Begreber og almeennyttige Kundskaber; hine indeholdes i Fortællingerne, Parablerne og Fablerne, disse i Naturbetragtningerne samt i fjerde og femte Afdeling. Den sidstes Overskrift har jeg efter nøiere Overveielse forandret til ”Mærkværdige Natursyn”, hvilket omfatter mere. Behandlingen af Lærebogen bliver den samme som af Læsebogen paa Læsningens andet Trin; kun maa L. ikke lade sig nøie med bestandig blot at give Forklaring over det Læste, men han maa ogsaa, dog i Forhold til Bs. Fremgang, udvide og formere Læsestoffet ved egne Tilsætninger, kort, under hele Behandlingen af denne Materie have for Øie, at B. i Skolen bør erholde en tydelig Kundskab om Naturen, dens Virkninger og Forhold til Skaberen, hvorved Overtroen kraftigst modvirkes og tilsidst udryddes.

Ved at slutte disse Bemærkninger over Bogens Brug, hvis Korthed det knappe Rum maa undskylde, staaer endnu tilbage at tale lidt om Bogen selv. Jeg har udarbejdet den med den mig muligste Flid og Omhu, og benyttet saavel de bedste Materialier som Forgængeres Arbejder og de Erfaringer, jeg i Skolelivet har samlet mig. At der alligevel vil findes Mangler ved Bogen, er Ingen villigere end jeg selv til at indrømme, og jeg ønsker derfor ret inderlig, at indsigtfulde Skolemænd ville underkaste den deres Bedømmelse, som, fremsat paa en human Maade, samvittighedsfuldt skal vorde benyttet, hvis Bogen skulde blive trykt igjen. Maatte den blot ansees nogenlunde værdig til at udfylde den Plads, den ønsker at indtage, indtil den afløses af en bedre, da er min Hensigt med dens Udgivelse fuldkommen opnaaet.

Christiania den 2den October 1836.

Forfatteren.

I. Læseøvelser, bestaaende af Sætninger.

1

Paa Himmelen see vi Solen, Maanen og Stjernerne. — Jorden bærer Græs, Urter og Træer. — Paa Jorden leve Mennesker og Dyr. — Paa Bjergene udspringe de fleste Floder. — Guld findes i Sandet i enkelte Floder. — Jern findes hyppig i Norge og Sverige, samt i flere Lande. — Ikke alene Sommeren, men ogsaa Vinteren har sine Behageligheder. — Kongen og Betleren ere begge Mennesker og lige for Gud.

Blomsterne paa Marken glæde os ved deres skønne Farver og behagelige Lugt. — Den blaa Kornblomst voxer blandt Kornet paa Agrene. — Træerne ere dels Løvtræer, dels Naaletræer. — De norske Bjergkjeder ere som oftest bevoxede med Skov, især Gran og Fyr. — Tørv bruges i nogle Lande som Ved til Brændsel. — Mangt et Menneske forglemmer, at han skal aflægge Regnskab for sine Handlinger.

Den, der fører et umaadeligt Liv, bliver sjelden gammel, men aldrig lykkelig. — Livet er et af de største Goder, som Gud har givet os. — Salpeter er et Slags Salt, hvorefter man forfærdiger Krudt. — Med Krudt kan man skyde Dyr og Mennesker, og sprænge Stene og Klipper.

2

En Indsøe er et Vand, der paa alle Sider er omringet af Land. — En Øe er et Stykke Land, der rundt om er omgivet af Vand. — Den største Flod i Norge er Glommen, der gaaer forbi Frederiksstad ud i Nordsøen. — Det er roesværdigt at raade og hjælpe den, der trænger til Raad og Hjelp. — Den, der ikke vil lade sig raade, kan man heller ikke hjælpe.

I Norge findes Fjeldtoppe, hvor Sneen ligger hele Aaret. — Paa Island findes et ildsprudende Bjerg, der kaldes Hekla. — Solen beskinner kun den halve Deel af Jorden, der er vendt mod den. — Af Hasselnødder og Liinfrø kan man presse Olie. — Elephanten er det største og stærkeste af alle Landdyr. — Tigeren er et glubende Rovdyr; den æder aldrig Aadsler. — Hesten er et af de nyttigste Dyr for Menneskene.

Livets Glæde bestaaer deri, at vi lægge Vind paa nyttig Virksomhed. — Mange elske Rigdom, fordi den forskaffer dem sandselige Nydelser. — Løgneren er saa fæl, at man maa føle Afsky for Løgneren. — Mange Mennesker leve saaledes, at de nedværdige sig under Dyret. — Skyerne svæve ofte saa lavt, at man paa Bjergene seer dem nede under sig. — De høie Fjeldtoppe beskinnes før af den opgaaende Sol, end Dalene.

Rigdom har styrtet mange Mennesker i Fordærvelse. — En ærlig Mand troer man paa hans Ord. — For at blive et dueligt og retskaffent Menneske maa du tidlig begynde at være flittig. — Vil man udrette Noget, da maa man ikke skye Anstrængelse. — Vor Aand og vort Legeme samler nye Kræfter, medens vi sove. — Den Egennyttige synes at Alting er til for hans Skyld. — Det haardhjertede Menneske bliver aldrig elsket af sine Medmennesker. ³

Naar Foraaret vender tilbage, blive Markerne atter grønne. — Naar man antænder et Lys, forsvinder Mørket. — Dyrene føle legemlige Smerter ligesaavel som Menneskene. — Enhver Alder har sine Sorger og sine Glæder. — Du skal agte og elske Enhver, der elsker og udøver Dyden. — Forsaavidt man begynder et Foretagende med Forsigtighed, lader Følgerne sig sædvanlig beregne. — Mennesket har Lov til at samle sig Formue, dog uden at gjøre Uret. — Har du Formue og Eiendom, da brug den til at befordre din egen og Andres Velfærd.

Naar Foraarsveiret er godt, og Sommeren afvexler med Regn og Solskin, kan man haabe en god Høst. — I mange kolde Egne af Norge fryser Kornet bort om Høsten, til Skade og Sorg for Bonden. —

Omendskjøndt mangt et Menneske ønsker at blive fermt og dueligt, anvender han dog ikke altid de rette Midler dertil. — Menneskene adskille sig fra Dyrene derved, at de have Fornuft og Sprog. — Hverken Løgneren eller Tyven eller den Gjerrige erhverver sig Menneskenes Agtelse. — Jeg var ung og er bleven gammel, siger Salomo; men aldrig saae jeg den Retfærdige lide Nød.

Naar Jorden kommer imellem Solen og Maanen, da bevirker dette en Maaneformørkelse. — Solen er en Fixstjerne, Jorden en Planet og Maanen en Drabant. — Hvalfisken er et Pattedyr; den lever baade i Nord- og Sydiishavet. — Ræven er et listigt Dyr; den lever i bestandigt Fiendskab med Hunden. — Bjørnen er det stærkeste Landdyr i Norge; om Vinteren ligger den i Hie. — Ulven er det farligste Rovdyr i Norge, og er især frygtelig i streng Kulde og paa store Sletter. — Haren er af Naturen et meget⁴ frygtsomt Dyr; dens Kjød yder en velsmagende Spise, og dens fine Haar bruges til Hatte. — Baade Haren og Rypen skifte Farve om Vinteren; da ere de nemlig hvide og om Sommeren graae.

Strudsen er den høieste Fugl paa Jorden; den har sit Hjem i Afrika og Amerika. — Ørnen er en dristig og stærk Rovfugl; den bygger sin Rede paa høie Klipper, og røver Harer, ja undertiden Lam. — Høns, Gjæs, Ænder og Kalkuner findes almindeligen i Gaardene, baade i Byerne og paa Landet. — Lerken opholder sig helst paa Sletterne, og bygger Rede i Kornet. — Sisgenen og Maaltrosten lever i Skovene, og nærer sig af Rognebær og andre Bær. — Kolibri er den mindste af Fuglene, og findes i Amerika.

Ved de norske Kyster fanges en stor Mængde af forskjellige Slags Fisk, især Sild og Torsk. — Det største Fiskeri i Norge foregaaer i Lofoden i Nordlands Amt. — Laxen er oprindelig en Saltvandsfisk, men gaaer om Sommeren op i Elvene for der at skyde sin Rogn. — Silden udvandrer visse Tider i store Stiim fra de nordlige Have til de sydlige, og søger paa denne Reise ind især under Kysterne af Norge, hvor den fanges og strax nedsaltes for at kunne forsendes til andre Lande. — Foruden Fisk føres ogsaa Tømmer, Planker og Bord, Jern, Kobber og flere Ting fra Norge til fremmede Lande.

De Træer, som bære spiselige Frugter, kalder man Frugttræer; de andre Skovtræer. — Egetræet bruges især til Skibsbyggeri; en Art Egetræ er Korkegen, af hvis Bark man forfærdiger Korke. — Silju er en Art Piil, hvis

Bark om Vaaren skiller sig fra Træet, saa at man af de tyndere Grene kan 5
gjøre Fløiter, naar man trækker Grenen ud af Barken, der bliver heel
tilbage. — Granen og Fyrren udsveder en feed Saft, hvoraf man tillaver
Tjære, Beg og Harpix.

Potatos er et af de uundværligste Næringsmidler for Mennesker og Dyr;
de bruges i Huusholdningen paa mange Maader. — De forskjellige Slags
Ost, som faaes fra de norske Fjeldbygder, laves fordetmeste af
Sæterpigerne, naar de om Sommeren ligge til Sæters med Kreaturene. —
De mangeslags velsmagende Bær, der voxe vilde og i Overflødighed i de
norske Skove, saasom: Jordbær, Tyttebær, Bringebær, Multer, Teiebær og
Blaabær, kunne bruges paa mange Maader.

Hønsene kunne ikke svømme, thi de have ingen Svømmefødder; derimod
ere Ænderne forsynede med saadanne. — En Stad, der er omgivet af Mure
og Grave, kalder man en Fæstning. — Brevduen er en Fugl, som man
afretter til at bringe Breve fra et Sted til et andet. — Det er Pligt for
ethvert Menneske, der vil komme frem i Verden, at benytte sin Tid vel. —
Hvo, der tænker paa sin Fiende, naar han er i Nød, vil vistnok endnu før
tænke paa sin Ven, der behøver Hjelp.

Ikke enhver Fattig fortjener den Gave, man rækker ham; uddeel derfor
dine Gaver med Forsigtighed. — Den dovne Discipel lærer intet; han maa
tvinges til at være flittig. — Naar man er bleven voxen, erindrer man sig
gjærne sine henrundne Ungdomsaar, den skønneste Tid af vort Liv. — Vær
taknemmelig mod Enhver, som gjør dig godt; den Taknemmelige viser, at
han besidder et godt og ædelt Hjerte. — Den, som er nøisom og
maadeholden, kan leve lykkelig og tilfreds under alle Livets Omvexlinger. — 6
Gudsfrygt forenet med Nøisomhed er en stor Vinding.

Ligesom Gift skader Legemet og forstyrrer dets Sundhed, saaledes
svækker Uvidenhed og Vildfarelse Aandens Kraft. — Døden er det sidste
Onde, Mennesket har at gjenneemgaa; det er imidlertid kun Legemet, som
dør; Sjelen gaaer tilbage til Gud, som gav den. — Gaa aldrig paa uret Vei,
saa kan du gjøre sikker Regning paa Guds Bistand og Menneskenes Hjelp i
Nøden.

II. FORTÆLLINGER OG NATURBETRAGTNINGER.

1. Den lille Tyv.

6

Den lille Peter havde flere Gange hemmelig taget Madvarer og forskellige Smaating fra sine Forældre og Søskende. Da hans Moder omsider greb ham heri, sagde hun det til Faderen, og de bleve enige om at tugte det slemme Barn ret haardt. Da nu Peter græd meget, og vilde undskylde sig med, at han blot havde taget ganske Lidt, sagde den forstandige Fader: "Just derfor straffer jeg dig haardt, for at du ikke ved at stjæle det, som er lidet, skal lære dig til at stjæle Ting af større Værdi, og omsider blive straffet af Øvrigheden som Tyv."

2. Den uordentlige Vilhelm.

6

Vilhelm skulde læse paa sin Lære, men han kunde ikke finde sin Bog. Siden skulde han skrive; han søgte efter sin Skrivebog, og fandt den tilsidst paa Gulvet, hvor den lille Hund legede med den.

En anden Gang vilde hans Fader tage ham med ud paa Marken, men han kunde ikke finde sin Hue.

Han havde faaet en deilig Sisgen med Bur af sin Fætter; men det arme Dyr led saa ofte Hunger og Tørst, fordi Wilhelm glemte at give den Mad, at den tilsidst døde.

En Morgen skulde han gaae i Skolen, men kunde ikke finde alle sine Bøger; en laa hist en anden her; en i Bordskuffen, en anden i Kakkelovnskrogen. Da han maatte skynde sig, stødte han overende en

Potte med kogende Melk, der stod paa Bordet, hvorved hans Søster sad og syede. Melken forbrændte begge hendes Hænder saaledes, at den stakkels Pige led de største Smerter. Hendes Klager gik Wilhelm inderligen til Hjerte, og han sukkede hvergang han saae sin ulykkelige Søster. Men hvem var Skyld i Alt dette?

3. Faaret.

7

Iblandt Dyrene er Faaret et af de nyttigste for Menneskene; derfor finder man Faar næsten i enhver Bondegård. En Flok Faar kaldes en Faarehjord.

Faarene æde Græs og alleslags Urter; om Vinteren æde de helst fint Hø, men de kunne ogsaa nøies med Halm, Løv og Bar, dog blive de let syge, dersom de faae daarligt Foder.

Naar Faaret endnu er lidet, kalder man det Lam. Ethvert Lam i Hjorden kjender sin Moder, og enhver Moder i Hjorden kjender sit Lam. Lammet fødes om Foraaret. Det patter sin Moder saalænge til det kan æde Græs og Hø.

Hannen kaldes Vædder. Den har ofte store krumme Horn, gaaer i Spidsen for Hjorden og anfører og forsvarer Faarene. De islandske Faar have henimod 8 Horn. De arabiske Faar have saa tykke og fede Haler, at de kunne veie henimod 40 Pund.

Faaret gjør os især Nytte ved sin Uld, der klippes ved Sommerens Begyndelse og om Høsten. Ulden af de spanske og engelske Faar er den bedste. Dets Kjød, Talg, Skind og Melk er ligeledes af særdeles Nytte.

8

Af Melken laves feed Ost, og af Talgen støbes Lys. Af Fødderne og Knoklerne koges Liim.

Faarene finde Behag i Musik, især Fløitespil. Allerede i de allerældste Tider have Menneskene lagt Vind paa Faareavlen. Abel levede som Faarehyrde; Patriarken Jakob ligesaa.

4. Planterne.

Enhver Plante har Rødder. Disse Rødder drage Safter til sig af Jorden, hvilke tjene Planten til Næring saa at den kan voxer, blomstre og frembringe Frugter og Sæd.

Rødderne tjene ogsaa til at holde Planten fast i Jorden; men der gives ogsaa nogle Planter, der tilligemed deres Rødder svømme i Vandet.

Saalænge en Plante lever, inddrager den Safter til sin Næring, holder sig grøn, blomstrer og bærer Frø.

Der gives Planter, som ikkun leve een, to eller tre Dage, f. Ex. mange Svampe. Men der gives ogsaa nogle Planter, der blive $\frac{1}{2}$ Aar, andre 2, 5, 10, 60 indtil firsindstyve Aar gamle, ja Egetræet opnaaer endog en Alder af mere end fem hundrede Aar.

Planterne eller deres Frugter og Rødder, tjene Menneskene til Næring, ogsaa ofte til Lægemedel.

Men Planterne gjøre Menneskene endnu megen anden Nytte. Hvormange Ting forfærdiger man ikke alene af Træernes Ved? hvor nyttig er ikke Ved til Bygning og Brændsel?

Kjender du Planter, som Mennesket benytter til Klæder?

Hvoraf virkes Lærred, Traad, Borddugen? Hvoraf faaer man Brød og hvoraf faaer man Øl?

O, hvormeget Godt har ikke Gud udviist imod os, da han skabte Planterne!

Gud gjør Landet fuldt af Frugter, som han skaber; han lader Græs groe for Qvæget, og Sæd til Menneskets Tjeneste, at han maa fremføre Brød af Jorden.

5. Urter.

Urterne ere Planter, hvis Stængel eller Stamme aarlig uddør.

Paa mange Urter dør Rødderne med Planten. Andre Urter have Rødder, der leve 2—3 Aar og længere; disse Rødder skyde aarlig en ny Stamme.

Der gives mange Slags Urter, som: Kaal, Salat, Agurker, Anis, Dild, Fennikel, Angelikarod, Humle, Tobak, Salvie, Timian, Hyperikon, Malurt, Sennep, Karve, Kongelys, Kameelblomster.

Urterne eller og deres Blomster lugte tildeels ret godt, og mange af dem tjene, til Lægemedler.

Hvilke Urter bruges til Kryderi paa Maden? og hvilke bruges til Lægemedler? til Færvning?

Grønne Urter uden Tal
Smykke herligt Bjerg og Dal,
Have, Eng og Mark og Skov,
Brede ud Guds Storheds Lov!

5. Palmer, Træer, Buskvexter.

9

Træerne ere Planter, der have kun een Stamme; denne er træagtig, ofte meget høi og besat med Grene og Qviste, som: Egen, Asken, Bøgen, Granen, Fyrren, Pilen og Korkegen, af hvis Bark man skjærer Korke.

Er Stammen derimod vel træagtig men ikke høiere end et Par Alen, saa kaldes Planten Busk, f. E. Stikkelsbær. Man kalder ogsaa alle de Planter Buske, der fremskyde mere end een Stamme af Roden, f. Ex. Tornebusken og Hasselbusken. Peberbusken, der voxer i Ostindien og hvoraf man faaer Peber, hører til denne Art.

Der gives ogsaa Træer, hvis Stamme ingen Grene og Qviste har, og disse kalder man Palmer. Af Toppen paa Stammen udskyde de Bladene, der ere bestandig grønne. 10

Der gives en Mængde Arter af Palmer, men de voxe alle i de varme Lande. De ere Mennesket til Nytte ved deres Frugter, som Kokospalmen, der bærer Kokosnødder, eller ved deres Marv, som Sagopalmen, af hvis Marv man faaer Sagogryn, eller ved deres Safter.

Palmerne have tildeels meget store og tykke Blade, saa at et eneste Blad kan beskytte tre til fire Mennesker mod Sol eller Regn. Stilken paa et saadant Blad er henved tre Alen lang og saa tyk som en Mands Arm.

7. Taknemmelighed mod Forældre.

10

Den, der gjør mig noget Godt, ham elsker jeg. Jeg ønsker tillige at gjøre ham Godt igjen og at glæde ham, og da er jeg taknemmelig.

Den lille Marte hørte engang, at en Nabokone sagde: "Børn gjøre Forældrene megen Sorg og Bekymring."

"Ak ja, det er vel sandt," tænke den lille Marte. "Mine Forældre give mig Mad og Drikke og Klæder; de sørge for min Pleie, saa at jeg er frisk og kan være glad; de lade mig gaae i Skole for at jeg kan lære meget Godt, saa at jeg kan blive et dueligt og fromt Menneske."

"Alt dette koster de kjære Forældre megen Umag og mange Penge, og skaffer dem mange Sorger."

"Hvad kan jeg give dem igjen derfor? Ak, slet Intet!"

"Men jeg vil være god og flittig, og derved gjøre dem saa megen Glæde som jeg kan!"

8. Det ordentlige og reenlige Barn.

10

Albert havde fattige men meget retskafne og forstandige Forældre. De boede i en snæver lille Stue, men alligevel saae det stedse reenligt og ordentligt ud derinde, thi Alberts Moder kunde ikke lide at Noget laa paa sin urette Plads, eller at Gulvet var fuldt af Støv og Smuds. Om Morgenens var hendes første Forretning at rede Sengene, gjøre Værelset reent og bringe frisk Luft ind. Hvorledes kunde vel Albert blive et uordentligt Menneske, da hans Moder gav ham et saa godt Exempel?

11

Man saae ogsaa tydeligt paa ham, hvor godt det er, at Børn tidlig vænne sig til Orden og Reenlighed. Saaledes gik han aldrig i Skolen med uredet Haar eller uvaskede Hænder; hans Sko eller Støvler vare altid pudsede, naar han gik afsted; i hans Bøger fandtes ingen Pletter.

Den reenlige og ordentlige Albert blev sine Forældres og Læreres Lyst og Glæde.

9. De gode Skolekammerater.

11

Det er afskyeligt at spotte over den Ulykkeliges og den Fattiges Mangel. Den, som tænker ædelt og godt, søger derimod at afhjælpe den. Kan du ikke alene udføre en god Handling, saa formaa andre Mennesker til at hjælpe

dig; thi ved Fleres forenede Kræfter kan meget Godt udrettes, som vilde være umuligt for den Enkelte.

En fattig Skomagers Søn, der tilligemed endeel andre Børn gik i Skole, pleiede ofte under Læretimerne omhyggeligt at skjule sine Beenklæder med sin Kjole. En af hans Sidemænd lagde Mærke til, at han gjorde det af Undseelse over at Buxerne vare saameget itu. Dog udlo han derfor ikke Peter, saaledes hed den fattige Dreng, hvilket maaskee Mangen i hans Sted vilde have gjort; tvertimod talede han hemmelig med en Anden derom, og foreslog for ham, om ikke hele Klassen kunde skyde sammen for at lade gjøre et Par Beenklæder til deres trængende Kammerat. De øvrige af Klassen, selv de, som ikke havde Noget tilovers, vare villige dertil, og uden at¹² Lærerne vidste Noget deraf, eller Peter kunde mærke det, samlede de snart saamange Penge, at de kunde købe Tøi til Buxer og desuden til en Trøie. En af dem, der var af Peters Størrelse, lod tage Maal af sig i hans Sted. Da Klæderne vare færdige, fik Formanden for dem Peter til en Morgen at indfinde sig noget tidligere end sædvanligt i Skolen, hvor han overraskede ham med hans Kammeraters Foræring saameget, at Taarerne stode ham i Øinene. De andre vare ligesaa glade som han, og tilstode, at de ikke kunde have anvendt deres Penge til Noget, der vilde have forskaffet dem en større Glæde.

10. Den lille Ødeland.

12

Erik Nielsen holdt tidlig sine Børn til at erhverve sig Noget ved Arbeide. Hans Døttre syede og strikkede ogsaa udenfor Skoletimerne, og han afkjøbte dem da undertiden deres smaae Arbeider. Hans Sønner dreiede, eller gjorde allehaande Paparbeider. Ogsaa disse afkjøbte Faderen dem, naar de vare peent og net gjorde. Børnene havde saaledes altid Penge under Hænderne, som de kunde bruge efter deres eget Godtbefindende; men Faderen formanede dem ofte til at anvende dem paa en nyttig Maade og omgaaes sparsomt med dem, og holdt derhos Øie med Anvendelsen. Carl og Marie, Eriks yngste Børn, fulgte ogsaa disse Formaninger, og købte for deres Penge forskjellige Ting, som vare dem nødvendige: Papir, Penne, Blyanter, Knive og Saxe. Hvor stor var ikke deres Glæde, naar de ved deres

Arbejde havde fortjent sig nogle Skillinger, og hvor kjært var dem ikke Alt det, de havde kjøbt for sine egne Penge!

Gustav, Eriks ældste Søn, holdt imidlertid ikke saa godt Huus med sine Penge, som hans Søskende gjorde. Alt, hvad han saae og som behagede ham ved første Øiekast, vilde han have, og derfor kjøbte han ofte aldeles unyttige Ting, eller og hvad han ikke just behøvede. Han havde f. Ex. en meget god Tællekniv, men da han en Dag fik see en med et meget smukt Skaft, som en Bonde falbød ham, kjøbte han den og betalte den endog temmelig dyrt. Dagen efter indtraf en nødvendig Udgivt for ham; nu manglede han Penge, og vilde laane af sine Søskende, men dette havde Faderen strængt forbudet. Han bad nu sine Forældre om at de vilde give ham nogle Penge, men fik det Svar: "Lær at omgaaes sparsomt med dine Penge, køb ingen unyttige eller unødvendige Ting, saa vil du aldrig komme til at mangle de fornødne Penge til dine Udgifter." 13

11. Vennen i Nøden.

13

"Hør, kjære Moder," sagde den lille Anton, da han en Dag kom hjem af Skolen, "den stakkels Halvor, som du veed har hverken Fader eller Moder, gaaer det ret ilde med; han er bleven meget syg, og de slemme Folk, som have taget ham til sig, lade ham ligge i et afsides Kammer ganske alene, uden at opvarte og pleie ham. Dette gjør mig meget ondt, og jeg vilde gjerne besøge den syge Halvor ret ofte, dersom du tillader det." Meget gjerne, min Søn, svarede Moderen, det er ret og godt at Venner staae hinanden bi i Nøden, men vær derhos forsigtig og erkyndige dig i Forveien om din Vens Sygdom er smitsom eller ei, for at du ikke skal blive udsat for nogen Fare. Strax løb Anton hen for at forespørge sig herom, og bragte den Efterretning, at Sygdommen ikke var smitsom. Nu gik han hver Dag til sin syge Ven, sad hele Timer ved hans Seng, hentede Alt hvad han behøvede, og tilbragte endog nogle Timer hos ham om Natten. Da Halvor begyndte at komme sig, læste Anton for ham af gode Bøger, og bragte ham styrkende Spise, som han havde bedet sin Moder om. En af hans Skolekammerater sagde engang til ham: "Du er dog ret en Nar, at du sidder hele Timer hos den syge Halvor; jeg for min Part vilde betakke mig 14

derfor!” Men vilde du da ikke synes godt om, svarede Anton, naar du var syg og forladt af Alle, at en Ven tog sig af dig, trøstede og pleiede dig?

Halvor blev snart igjen frisk, og takkede med inderlig Rørelse sin Ven Anton for hans kjærlige Bistand. “Hvor vilde det ikke være mig kjært, sagde han, dersom jeg kunde gjøre dig nogen Glæde igjen, gode Anton, men jeg er fattig, og veed heller ikke hvormed jeg skulde kunne glæde dig.” Nogen Tid efter kom Anton en Dag ud i sin lille Have, som han selv havde anlagt og indrettet i Gaarden. Hvor blev han ikke forundret, da han fandt Bedene omhyggelig rensede fra Ukrud, nye smukt udskaarne Stokke satte til alle hans Blomster, og desuden to deilige dobbelte Nelliker plantede midt i Blomsterbedet. Han kunde slet ikke begribe, hvorledes dette var gaaet til, thi Aftenen i Forveien havde han været i sin Have, og da var Alt som forhen. I Begyndelsen tænkte han, at hans Forældre havde gjort ham denne Glæde, men hverken de, eller Folkene i Huset vidste noget derom. Endelig fik Anton vide af en Nabo, at den taknemmelige Halvor tidlig om Morgen havde bragt Blomsterne ind i Haven og pyntet den. Nu fik Anton Halvor end mere kjær; de levede fra den Tid i det inderligste Venskab, og havde gjerne ladet Livet for hinanden, dersom et saadant Tilfælde havde indtruffet.

12. Legeme.

14

Et Legeme kalder man det, der bestaaer af Dele, saa at man kan see og føle det, eller som indtager et Rum. Træ, Glas, Steen, Luft, Vand, Ild, Jord, alle disse Ting kaldes Legemer. Ethvert Dyr og ethvert Menneske har et Legeme.

Der gives faste og flydende Legemer. Faste Legemer kalder man saadan, hvis Dele ikke let lade sig adskille, som Træ og Steen, Guld, Sølv, Jern, Kobber, Knokler, Kjød. Flydende Legemer kalder man dem, hvis Dele hænge saa løst sammen, at man uden Møie kan adskille dem, f. Ex. Olie, Ild, Luft.

Nu kan du selv nævne flere faste og flydende Legemer.

De faste Legemer ere enten haarde eller bløde. Sprødt kalder man et Legeme, der springer itu, naar man vil bøie det; lader det sig derimod bøie, kalder man det bøieligt eller elastisk.

13. Det uforstandige Barn.

I Drammen var der en Høst en farlig Børnesygdom. Blandt Andre blev en Tømmermands Barn pludselig meget syg, og Forældrene sendte strax Bud efter Lægen. Han kom, og medbragte Lægemedler, af samme Slags, som han allerede med Held havde anvendt hos mange Syge; thi med Alle, der havde taget dem ind i rette Tid, var det blevet bedre.

Det syge Barn vilde derimod slet ikke tage Lægemedler ind. Forældrene spurgte det, om det ikke ønskede at blive friskt igjen. O jo, kjære Forældre, jeg ønsker inderlig at blive snart frisk igjen, men Lægemedlet smager saa bittert, svarede Barnet. Dersom du vil blive frisk igjen, maa du indtage Lægemedlet, enten det smage sødt eller bittert; paa anden Maade gaaer det ikke an at faae din Sundhed igjen, sagde de ængstelige Forældre.

Men nei, Barnet blev ved sin Egensindighed; det vilde gjerne blive friskt igjen, men slet ikke indtage noget Lægemedel. Efter faa Dages Forløb maatte Barnet døe. Tilsidst tog det gjerne ind, hvad Lægen gav det, men Sygdommen havde nu taget saaledes til, at det var — forsildigt.

14. Dyr.

Enhver Skabning, der lever og kan føle, er et Dyr. Den lille Myg er altsaa ligesaavel et Dyr, som den store Oxe. Den lille Maddike, som findes i Ost, og som man neppe kan see med blotte Øine, er et Dyr ligesaavel som den uhyre Hvalfisk. De inddeles i 6 Klasser: Pattedyr, Fugle, Amphibier, Fiske, Insekter og Orme.

Dyrene leve overalt: i Vandet, i Jorden og paa Jorden. Der gives ogsaa Dyr, der kunne leve baade i Vandet og paa Landet, f. Ex. Krokodillen og Frøerne.

Dyrenes Legeme ere bedækkede med en Hud. Denne Hud er nøgen hos mange Dyr; hos andre er den besat med Haar, eller Pigge, eller Skjolde, eller Skjæl, eller Fjær. Under Huden have de Fedt, Muskler eller Kjød, Knokler, Bruske og en Mængde Blodaarer. Dog gives der Dyr, som hverken have Knokler eller Bruske, f. Ex. Insekterne.

De fleste Dyr have Stemme, og kunne see, høre, lugte, smage og føle; mange mangle en eller anden af disse Sandser. Imidlertid kunne alle Dyr føle og smage.

Mange Dyr have Vaaben, som: Horn, Tænder, Kløer, Hove, hvormed de forsvare sig mod deres Fiender.

Dyrene leve af Græs og Urter, Korn og Frugter. Der gives derhos mange Dyr, der æde andre Dyrs Kjød, som: Løven, Ulven, Ørnen, Krokodillen. Et saadant Dyr kaldes et Rovdyr.

Mennesket benytter Dyrene paa mange Maader. Eet Dyr bruger han til at bære svære Byrder, et andet til at ride, kjøre, pløie, o. s. v. Kjød, Melk, Æg, Talg, Haar, Fjær, Huder, Horn, Skjolde, Tænder, Knokler, Altsammen benyttes af Mennesket. Hvad bruges alle disse Ting til?

15. Træødelæggeren.

17

Niels foretog sig gjerne unyttige Ting. Naar han hentede Plougjernene hos Smeden, eller havde slebet sin Lja, skulde han altid probere dem paa det første det bedste Træ, han fandt.

Paa Nabogaarden havde Eieren plantet Træer rundt omkring Husene og flere Steder. Især havde han opelsket en skøn Allee fra Veien lige op til Indgangen af Huset, bestaaende af ranke Løn-, Birke-, Aske- og flere Slags Løvtræer. Til sin store Ærgrelse saa han engang, at Stammerne paa flere Steder vare beskadigede ved Indsnit, og at nogle af dem endog døde ud. For at faae fat paa Gjærningsmanden, satte han hemmelig en af sine Tjenestekarle paa Vagt i Nærheden, og det varede ikke længe førend Niels blev grebet, og han maatte anvende et halvt Aars Løn til at betale Skaden. Han sagde da, at han ikke var alene derom, men at Andre ogsaa havde beskadiget Træerne.

“Dig alene har jeg truffet,” sagde Naboen, “og ingen Anden. Har du derimod seet Andre ifærd med saadanne slette Handlinger, saa skulde du have advaret dem istedetfor at gjøre ligedan.”

Mennesket bør stræbe at gjøre Guds skønne Jord endnu skønnere ved at opdyrke og beplante den, og det vidner om en høi Grad af Raahed og Letsindighed, naar Nogen fordærver og ødelægger hvad en Anden har plantet.

Ødelæg ei kaad i Vaaren
 Spæde Qvist, — men giv den Læ!
 Veed du, om den er udkaaren
 Til din Alders Skyggetræ?

16. Kjærlighed til Næsten.

18

En fattig Vandringsmand kunde ikke naae til nærmeste Gaard formedelst Sneen, der føg fra alle Kanter og udslettede Veisporet. Han satte sig ned ved Kanten af Veien, men af Mathed og Kulde sov han ind, og stod herved Fare for at fryse ihjel. Imidlertid kom to Bønder kjørende. Hans, som kjørte i den forreste Slæde, saa Manden ligge sovende. "Der ligger et Menneske, raabte han; enten er han død eller drukken!"

Christian, der kjørte i den anden Slæde, standsede, gik ud af Slæden, og forsøgte længe, om han ikke kunde vække ham, men han fandt ingen Bevægelse hos ham. Kom, raabte Hans, lad ham ligge; hvad kommer han os ved? Vi maae hjem! Nei, svarede Christian, jeg læste nylig i Penningmagazinet, at man ved en forstandig og rigtig Behandling kan bringe et Menneske tillive, der er frosset ihjel. Hjælp mig at faae ham i Slæden, saa vil jeg kjøre ham hjem og forsøge om det ikke er muligt at redde ham. Det var ret, svarede Hans; jeg sidder nu her saa varmt, og vil ikke for den Sags Skyld komme til at fryse igjen! Derpaa kjørte han afsted.

Christian løftede den Stivfrosne alene op i Slæden, kjørte hjem med ham, trak Klæderne af ham og bedækkede ham med Snee, saaledes at alene Ansigtet blev frit. Alt dette skede i et koldt Værelse. Efter nogle Timers Forløb mærkede han, at Sneen smeltede, og at Legemet begyndte at blive varmt. Nu lagde han ham i en Seng, men vovede ikke endnu at bringe ham i et varmt Værelse.

Da den Syge til Christians store Glæde og Naboernes Forundring havde givet Livstegn og kom mere og mere til sig selv, lod han ham drikke en Kop lunken Thee med Eddike i. Den følgende Dag kom Lægen, som Christian havde sendt Bud efter, og ved hans videre Hjælp blev den fattige Vandringsmand efter nogle Dages Forløb saa frisk, at han kunde fortsætte sin Reise. Med Taarer i Øinene takkede han sin Velgjører, og ønskede ham Guds Velsignelse for hans menneskekjærlige Handling.

Denne ædle Daad blev vidt og bredt bekendt, og skaffede den brave Christian alle gode Menneskers Agtelse og Kjærlighed; Hans derimod blev foragtet af Alle for sin Følesløshed og Mangel paa Menneskekjærlighed.

17. Pattedyr.

19

Alle de Dyr, der bringe deres Unger levende til Verden og nære dem en Tidlang med deres Melk, kaldes Pattedyr.

Denne Dyreklasse udgjør omtrent 300 Arter. De Dyr, som regnes hertil, have rødt, varmt Blod, et Hjerte med 2 Hjertekamre, og aande gennem Lunger, som de have i Brystet. De have faste Knokler, der tjene til at bære og understøtte Legemet, som bedækkes af Huden. Denne Hud er hos de fleste Pattedyr skjult med Haar, hos ganske faa med Pigge eller Skjolde, eller og med Skjel.

I Munden, som ogsaa kaldes Snuden, Kjæften eller Flabben, have Pattedyrene to Kjævebeen, hvoraf det nederste er bevægeligt, og i disse sidde Tænderne. Disse inddeler man i Fortænder eller Skjæretænder, Hjørnetænder og Kindtænder. Nogle Arter have ingen Fortænder, andre have ingen Hjørnetænder, nogle faa have slet ingen Tænder.

Fødderne danne enten fire Hænder, som hos Aberne, eller Tæer, som hos Katten og flere, eller Klove. Hos nogle ere disse Klove ikke kløvtede, f. Ex. hos Hesten, Æselet og Zebra, og da kalder man dem Hove. Andre have to, atter andre flere kløvtede Klove. Nogle have ogsaa en Flagrehud ved Fødderne, hvormed de kunne flagre omkring i Luften. Andre have en Svømmehud mellem Tæerne og atter andre have ingen ordentlige Fødder, men egentlig kun Lemmer til at styre med.

Saa forskjellige nu disse Dyr ere med Hensyn til Legemets Dannelse, saa forskjellig er ogsaa deres Næring og Opholdssted.

De leve af Græs og Urter, af Rødder og Frugter eller og af andre Dyrs Æg og Kjød. Nogle leve i Jorden, nogle paa den, og andre i Vandet. Nogle kunne leve baade i Vandet og paa Landet, andre boe endog paa Træernes Grene.

Hvad Nytte gjøre Pattedyrene Mennesket? Hvortil er Hesten, Koen, Faaret, Svinet, Hunden nyttig?

Blandt de overordentlig store Dyr maae vi især lægge Mærke til Elephanten, der i Størrelse og Styrke overgaaer alle Landdyr. Den bliver 12 til 15 Fod høj, og med udstrakt Snabel 10 til 12 Alen lang, og opnaaer en Alder af 150—200 Aar. Dens Næse forlænger sig i en lang, bøielig Snabel, som den kan udstrække 3 Alen og igjen forkorte. Ved Hjelp af denne Snabel trækker den Aande, lugter, skriger og bringer Spise og Drikke til Munden. I Snabelen har den baade Styrke og Behændighed; thi den kan ei alene dræbe Mennesker med den, rykke op Træer, lægge en 200 Punds Byrde paa sig, men ogsaa optage en Skilling, opløse Knuder, oplukke Dørre, trække Proppen af en Flaske o. s. v. Af den nederste Kjæve voxer der ud to lange Tænder, der blive 7 til 8 Fod lange og veie ikke sjelden 200 Pund. De falde af hvert andet Aar og erstattes ved nye og større Tænder, og levere det skønne Elphenbeen. Naar Elephanten er 20 Aar gammel veier den 7000 lb , og kan bære 2 til 3000 lb . Den er det klogeste Dyr paa Jorden. 20

Til Pattedyrene hører endvidere Hvalfiskene, fordi den føder levende Unger, har rødt, varmt Blod, og aander igjennem Lunger. Den bliver 50—60 Fod lang; Halen er 3—4 Favne bred. Fordum blev Hvalfiskene meget større; den fandtes mellem 80—120 Fod lang, men da der hvert Aar fanges flere og flere, faaer den ikke Tid til at udvoxe. Dens 700 Barder eller Tænder, der sidde i dens øverste Kjæve og hvoraf enhver bliver 20 Fod lang, give os det saakaldte Fiskeben eller Hvalsfin. Den er det største af alle Dyr, og dens Værdi af Tran, Fiskebeen o. s. v. udbringes til 2—3000 Daler.

18. Det letsindige Barn.

20

Sophie og Caroline, to Søstre, gik engang til Byen i Anledning af det aarlige Marked. Moderen havde givet dem de fornødne Penge til at kjøbe sig hver et Par Sko, og overladt det til dem selv at vælge hvilke, der bedst passede dem og som de syntes bedst om. Sophie, en forstandig og betænksom Pige, valgte sig et Par, hvis Overlæder og Saaler vare gode og stærke, som ikke vare for snævre og heller ikke for vide, saa at Fødderne holdtes varme og tørre i Sôle og Væde. Den letsindige Caroline syntes ikke noget om disse Sko. "Hvad er det for Sko?" sagde hun til sin Søster;

saadanne stygge, plumpe Sko vilde jeg ikke have paa mine Födder.” Hun kjøbte sig derimod et Par tynde og lette af rødt Saffians Skind, som sluttede tæt til Foden og visselig saae smukkere ud end hendes Søsters. Men denne Glæde varede ikke længe.

Den følgende Søndag gik begge Søstre over Marken til en af Nabogaardene for at besøge en Veninde, og begge havde deres nye Sko paa. Paa Hjemveien begyndte det at regne, og det blev temmelig vaadt i Græsset. Sophie brød sig ikke derom, da hendes Sko vare tætte og gode, men Caroline mistede snart den ene snart den anden Sko; den skjönneste Farve gik tabt, ja, da hun engang uforvarende traadte paa en spids Steen, blev Skoen revet itu. Hun slap omsider hjem med vaade Födder; men med de smukke Sko var det forbi, og hun maatte være glad ved at slippe fri for Forkjölelse.

19. En god Bøn.

21

“Gud sørger for alle Ting. Ikke en Spurv falder til Jorden, uden hans Villie.”

Dette læste den lille Karen i en Bog, og spurgte derpaa sin Moder, om den kjære Gud da ogsaa sørger for de smaae Børn?

Ja vist, mit Barn, sagde Moderen; han satte jo Forældre til at sørge for Børnene, og Alt hvad Forældrene give Børnene, det have de af ham.

Da sagde Karen: Jeg har Gud saa kjær, og jeg tænker mig ham saa inderlig god. Jeg tør vel ogsaa bede ham om Noget?

Moderen. Det tør du ikke alene, men han vil ogsaa at du skal gjøre det.

Karen. Giver han mig da Alt hvad jeg beder om?

Moderen. Nei, mit Barn, det gjør han ikke; dertil er han altfor god.

Karen. Altfor god?

Moderen. Ja, kjære Karen, vi Mennesker vide ikke altid, hvad der er godt for os, men Gud veed det.

Karen. Gud giver os altsaa kun det, der er godt for os?

Moderen. Ja, mit Barn; især hører han ganske vist din Bøn, naar du beder ham om et godt, fromt Hjerte.

Karen. Jeg vil da bee den gode Gud, at han vil give mig et godt, fromt Hjerte, og Alt hvad der er mig gavnligt!

20. Det sladderagtige Barn.

21

Lene havde en afskyelig Feil: hun fortalte Alle og Enhver hvad der foregik hjemme i hendes Forældres Huus. Börnene i Skolen, Tjenestepigerne og Naboerne vidste hvad der hver Dag blev spiist, drukket, talt, gjort. Ikke blot de uskyldigste Ting fortalte hun, men ogsaa det, som ikke Enhver maatte vide. Det var hende næsten umuligt at tie stille.

Naturligviis maatte heraf opkomme allehaande Misforstaaelser, Fortrædeligheder og Uvenskab med Naboerne; thi der gives altid nysgjerrige og ondskabsfulde Mennesker, der udspørge saadanne sladderagtige Börn, og misbruge hvad disse fortælle dem. Først vidste ikke Forældrene hvorfra al denne Sladder kom. Endelig opdagede de til deres store Sorg, at den kom fra deres eget Barn. De søgte nu at afvænne hende fra denne Feil derved, at de bestandig udelukkede hende fra deres fortrolige Samtaler og fra anden selskabelig Omgang. Naar altsaa hendes övrige Söskende legede inde i Forældrenes Stue eller samtalede med dem, maatte Lene opholde sig i Sideværelset. Denne fortjente Udelukkelse fra hendes saa kjære Forældres Selskab og Fortrolighed smertede hende inderligen; hun søgte at at vænne sig af med sin slemme Lyst til at fortælle Alt hvad hun saa og hørte, og efter megen Möie lykkedes det hende ogsaa.

Men hvem var Skyld i Lenes slemme Vane? Ingen anden end hendes egen Moder. Denne var meget nysgjerrig, og hvergang Lene havde været i Selskab maatte hun for sin Moder gjøre Regnskab for hvad hun havde spiist og drukket, hvad man havde talt om, hvordan Gjesterne vare klædte o. s. v. Moderen tilfredsstillede paa denne Maade sin Nysgjerrighed, men hun mærkede ikke, at Lene derved vænnede sig ikke alene til at fortælle hvad hun saa hos Fremmede, men ogsaa igjen at fortælle disse hvad der skede hjemme, og saaledes var hun efterhaanden blevet en övet Sladderske.

21. Fuglene.

22

Fuglene have megen Lighed med Pattedyrene. De have ligesom disse et Hjerter med to Hjertekamre og rødt, varmt Blod; deres Kjød ligner Pattedyrenes. Imidlertid ere de ogsaa meget forskellige fra disse; de have nemlig to Fødder, to Vinger, et Legeme besat med Fjær, et hornagtigt

Næb; de udruge deres Unger af Æg, og fodre dem saalænge, til de kunne ernære sig selv. 23

Fuglenes Legeme er mærkværdigt formedelst den Mængde Luft, det indeholder. Denne Luft er fordeelt i smaae Gjemmesteder, deels i Underlivet, deels under Axlerne, deels under Huden. De fleste af disse Gjemmesteder staae i Forbindelse med Lungerne, andre blot med Svælget. Benene, hvoraf de fleste ere tomme og uden Marv, saavel som Penneposerne tjene ligeledes til saadanne Gjemmesteder, hvilke alle staae i Forbindelse med hverandre, og denne Indretning i Forening med det lette, foran tilspidsede, bag med et Roer forsynede Legeme gjør Fuglene særdeles skikkede til at flyve.

Nogle Fugle opholde sig paa Træerne, andre paa Vandet, meget faa leve blot paa Jorden, men ingen under Jorden. Dens Fødder ere indrettede derefter. Alle Fugle have Tæer. Paa Vandfuglene ere disse forenede ved en Svømmehud, paa Landfuglene ere de derimod adskilte.

Ingen Fugl har Tænder. Disse Dyr maae altsaa enten sønderbide deres Føde med Næbbet eller og nedsluge den heel. Korn, Bær, Kjerner, Kjød, Fiske, Insekter og Orme tjene Fuglene til Næring. De Fugle, der nedsluge Kornene hele, have en Kraas, hvori de først oplødes, og gaae derefter over i Maven. Forskjellige af disse Fugle have en Mave, som kan knuse Hasselnødder og afskure Præget paa en Skilling. Til disse Fugle høre Høns og Duer.

Mange Fugle nedsluge smaae Stene, hvorved Fødens Fordøielse befordres. Forskjellige kjødædende Fugle kunne ikke fordøie Knoklerne, Haarene o. s. v., af de smaae Dyr, som de have fortæret, og give dem derfor fra sig igjen gjennem Munden i Form af runde Kugler.

De fleste Arter holde sig sammen parviis. Den, der lægger Mærke til, hvilken Troskab Han og Hun udviser mod hinanden, hvorledes de hjælpe hinanden naar Redet bygges, og med hvilken Ømhed de sørge for deres smaae Unger, kan visselig ikke føre det over sit Hjerte at fratage dem deres Unger eller nedrive deres Reder. Lad dem derfor være i Fred!

Redens Bygning er mærkværdig. Ikke alle Fugle bygge deres Rede lige kunstigt; mange Arter bygge saa varige, kunstige og hensigtsmæssige Reder, at neppe et Menneske er i Stand til at gjøre det efter. Enhver Art vælger sit eget Sted. Ørnen bygger paa de høieste Klipper; Lerken i

Kornet, nede paa Jorden; Uglen i de mørke Bjergkløvter; Skovens Sangere paa de grønne Grene; Spurven og Svalen under Taget, ja den sidste endog inde i Husene. 24

Naar endelig Reden er færdig, lægger Hunnen Æggene deri. Antallet af disse er atter forskjelligt. Mange Vandfugle lægge kun eet Æg, Dykkerne og nogle Duearter tre, Ravnen fire o. s. v. Naar Æggene ere lagte, bevirker Udrugningen Ungernes Dannelse i Ægget. Alene Gjøgen udruger ikke selv sine Unger, men lægger sine Æg i Græssmutterens og Vipstjertens Rede.

Varmen alene udvikler Fuglen i Ægget. Man har seet, at Mennesker og Hunde ved deres naturlige Varme have udruget Fugle; ligeledes har man opfundet Ovne, hvori man ved kunstig Varme har udklækket Kyllinger.

Mange Fugle have den mærkværdige Egenskab, at de forandre deres Opholdssted. Nogle drage kun nogle Mile ind i Naboegnene og vende snart igjen tilbage til deres Hjem; disse kalder man Strøgfugle. Andre derimod samles om Høsten i store Flokke og drage derpaa over Havet for at tilbringe Vinteren i det varme Jordstrøg, og vende om Foraaret tilbag; igjen; disse kaldes Trækfugle. F. Ex. Graagaasen, Stæren, Storken o. fl. Vagtelen, som Israeliterne traf i store Flokke i den arabiske Ørken og som tjente dem til Næring, er ligeledes en Trækfugl.

Fuglene have et overordentlig skarpt Syn, og dette gjør dem end mere skikkede til den udstrakte og hurtige Flugt.

Hvori bestaaer den Nytte, Fuglene gjøre Menneskene? Hvori Skaden? Og hvem er størst?

22. Hellere sulte, end bedrage!

24

Tvende Brødre, der begge vare meget fattige, tærskede Korn hos en rig Bonde i Nærheden af Christiania. De havde begge Koner og Børn, men Lidet at forsørge dem med, og klagede derfor ofte sin Nød for hinanden. Hvorledes skal det gaae os til Vinteren? sagde den Ene; Veden, Veden er saa dyr, at en fattig Mand ikke kan kjøbe den. De stakkels Børn komme til at fryse sig fordærvede! — Du gode Gud, hvad skal der blive til Mad og Huusleie, sukkede den Anden.

Hør, Broder Christian, sagde den Ene; Nød bryder alle Love! Vi kunne jo ikke hjælpe os paa anden Maade; lad os hver Aften, naar vi gaae hjem,

fylde vore Lommer med Korn; lidt efter lidt bliver det dog en Skjeppe, og 25
saaledes have vi dog lidt til Brød!

O Halvor, svarede Broderen, hvor kan du raade til saadant noget! Man maa jo ikke blot handle ret og rigtigt, naar det er en let Sag og ikke koster nogen Møie; selv i den største Nød maa man ikke gjøre Noget, som er ondt. Jeg kunde da aldrig have en god Samvittighed, og maatte skamme mig for Gud og alle Mennesker. Nei, lad os heller bede Huusbond, om at han vil give os en Skjeppe Korn i Forskud paa vor Dagløn!

De gjorde saa. Men Bonden var en haardhjertet Mand, og han svarede: Jeg kan ikke indlade mig derpaa. Fortjener først Kornet, saa skulle I faae det!

Vinteren blev stræng, og Nøden større og større i de tvende Brødres Huus. Naar de om Løverdagen fik deres Arbeidsløn, saa indfandt deres Kreditorer sig, og gjorde Fordring paa det Meste af hvad de havde fortjent, saa at de arme Tærskere tilsidst neppe vidste, hvad de skulde gjøre for at redde sig, Kone og Børn fra den haarde Nød.

Da begyndte atter den ene Broder at overtale den anden til Korntyveri. Den haarde og ubarmhjertige Mand tvinger os jo til at stjæle, og vi kunne dog ikke lade vore Børn hungre ihjel, sagde han.

Nei, svarede Christian standhaftig, jeg gør det slet ikke, om endog Nøden var endnu større. Man skal ikke gjøre noget Ondt, om man endog kunde redde sit Liv derved!

Men hvem veed det da? spurgte hans Broder.

Hvem veed det? svarede Christian; veed du ikke, at Gud veed det?

Hvad mene I, at Broderen svarede?

23. Slikvurrenhed.

25

Lovise havde den slemme Vane at slikke og smage paa Alt, hvad hun kunde faae fat paa af Spise- og Drikkevarer. Hun var ofte bleven straffet af sine Forældre derfor, fordi Slikvurrenhed ikke alene er meget uanstændig, men ogsaa bliver Aarsag til at man ikke kan styre og undertrykke sine Lyster; den ender gjerne med Tyveri.

Alligevel afholdt Lovise sig ikke fra at slikke, naar Begjerligheden kom over hende. Havedøren maatte for hendes Skyld være bestandig lukket, saa 26

længe der var Frugt i Haven; thi hun afplukkede Alt, hvad hun kunde naae, endog umodne Frugter, bed i Æblerne og Pærerne, og kastede dem væk, naar de endnu vare sure. Paa denne Maade fordærvede hun ligesaa megen Frugt, naar hun engang imellem kom i Haven, som Fuglene og Insekterne.

Helst sneg hun sig ind i Fadeburet, hvor hun med Fingrene tog Fløden af Mælkefadene. I Begyndelsen troede man, at Katten var Tyven, og afskaffede den derfor; men snart opdagede man, at Lovise meget godt vidste at finde Nøgelen til Fadeburet. Det var altsaa slet ikke at undres over, at Forældrene aldeles ingen Tiltro havde til hende, og at de lukkede Alting for hende som for en Tyv. Engang havde hun endog faaet fat paa en Flaske Brændeviin, som Faderen havde staaende i et Hjørneskab til at beværte Fremmede med; hun blev beruset deraf og næsten dødssyg.

En Dag var hun alene i Stuen, og et saadant Tilfælde pleiede hun gjerne at benytte. Hun saae sig omkring, om ikke et Skab stod aabent, eller om Nøgelen stod deri; endelig blev hun vaer en Skaal øverst paa Skabet. Strax gjorde hun Anstalter til at eftersee, om der var Noget for hende at slikke. Hun satte en Stol hen til Skabet, men da denne ikke var høi nok, trak hun ogsaa Bordet derhen, steg fra Stolen op paa Bordet og tog Skaalen ned. Der var noget Hvidt i den, der saae ud som stødt Sukker; hun dypede Fingerspidsen deri, og smagte paa det; det smagte sødt, og hun slikkede altsaa med større og større Begjerlighed.

Pludselig traadte Moderen ind af Døren. Lovise forskrækkedes saa heftig, at hun nær var faldet ned af Bordet; men endnu større var Moderens Skræk, da hun saae at Lovise spiste Gift. "Ulykkelige Barn, hvad gjør du?" raabte hun. Hun løftede hende strax ned af Bordet, sendte Bud efter Lægen, gav hende sød Mælk at drikke for at hun skulde komme til at brække sig, og anvendte alle Midler for at redde hende fra en jammerlig Død.

Snart følte Lovise de forfærdeligste Smerter i Indvoldene, og skreg saa at man kunde høre hende langt borte. Lægen kom og forordnede et Brækmiddel samt andre Lægemedler; men hun havde nok slikket for meget af Giften, thi omendskjønt hun til Slutning slap derfra med Livet, havde Giften alligevel den Virkning, at hendes Lemmer siden den Tid bestandig skjælvede.

27

Den, der blindt hen følger sine Begjerligheder, styrter sig omsider i Fordærvelse.

24. Amphibierne.

27

Amphibier kalder man de Dyr, der have rødt og koldt Blod og et Hjerter med et eneste Hjertekammer. De aande ligesom Pattedyrene og Fuglene ved Hjelp af 2 Lunger, og de fleste have ingen haarde Knokler, men i deres Sted Brusk. Nogle have Fødder og en krybende Gang; andre have ingen Fødder og krybe paa Jorden.

Nogle af disse Dyr leve blot i Vandet, andre baade paa Landet og i Vandet, som Firbenene og Frøerne.

De mærkværdigste Amphibier ere Skildpadden, Krokodillen og Slangerne. Skildpadden har sit Navn af den haarde Skal, hvormed den er bedækket. Havskildpadden er den største; den er saa stor som en Dør, veier undertiden 800 lb, og kan paa sin Ryg bære en Byrde af henimod 2 Sklb. Skildpadden lever af Krebs og Vandinsekter. Kjødet er spiseligt. Krokodillen er en Firbeen, der især findes i Nilfloden i Ægypten. Den opnaaer en Længde af 20—40 Fod; i hver Kjæve har den 50 lange og spidse Tænder, og hele Legemet er bedækket med haarde Skjæl, saa at en Geværkugle ikke kan trænge derigjennem. Den nærer sig af Fiske og Landdyr, og dræber og fortærer ogsaa Mennesket, hvor den træffer dem. — Den farligste Slange er Klapperslangen, der er 6 Fod lang og tyk som en Arm; den lever i Nordamerika. Dens Bid dræber efter 5 Minuters Forløb, dersom ikke virksomme Midler øieblikkelig anvendes. Den har sit Navn deraf, at den paa Halen har 30—40 Ringe eller Lede, der klappre eller rangle, naar den kryber. — Den største Slange er Konge- eller Kæmpeslangen, der bliver 40—50 Fod lang og saa tyk som et Menneske. Den er saa stærk, at den kan knuse Been og Knokler paa en Tiger og nedsluge den. Den kryber nemlig op i Træerne og lurder derfra paa de forbigaaende Dyr eller Mennesker, skyder sig ned paa dem med Lynets Hurtighed, omslynger dem og klemmer dem fast til Træet saa Been og Knokler knuses; naar dette er skeet, overklistrer den sit Bytte med sit sie, gule Spyt og suger det derpaa lidt efter lidt i sig. Den er ikke giftig. — I

28

Norge findes ingen anden giftig Slange, end Hugormen, der er graa og brun paa Ryggen.

25. De tvende Söskende.

28

Ferdinand og Lovise vare Söskende og havde hinanden hjertelig kjær. Især holdt den lille Lovise inderlig af sin Broder, uagtet denne mangan Gang opførte sig noget uartig mod hende. Hvor hun kunde, søgte hun at være ham til Behag og gjøre ham Glæde, og fölte selv stor Fornöielse, naar hun fandt en Leilighed dertil.

Især lod hun aldrig sin Broders Födselsdag gaae hen, uden at overraske ham med en eller anden liden Foræring, og hele Maaneder i Forveien sparede hun sammen alle de Penge, hun fik af sine Forældre, for at kjøbe noget ret Smukt til sin Broder.

Saaledes var hun en Dag, kort för Ferdinands Geburtsdag, beskæftiget med at gjemme de smaae Foræringer, hun havde bestemt til ham, i sin lille Dragkiste, da Ferdinand pludselig traadte ind. Hurtig stödde Lovise Skuffen ind og vilde tillaae den, da Ferdinand, som mærkede hendes Overraskelse, sprang til, og spurgte, hvad hun havde gjemt der.

Det maa du endnu ikke vide, svarede Lovise smilende, og vilde tage Nöglen af. Ferdinand hindrede hende heri, og paastod at han vilde see hvad der var i Skuffen. Forgjeves bad hans blide Söster ham om at have Taalmodighed nogle Dage; den heftige Ferdinand, der ikke tænkte paa sin nære Geburtsdag, søgte at trænge Lovise bort, som havde stillet sig foran Dragkisten. Dette lykkedes ham ogsaa, og nu trak han fuld af Glæde Skuffen ud, medens Lovise gik grædende fra ham ind i Sideværelset.

Da Ferdinand fik see hvad der var i Skuffen, troede han neppe sine egne Öine. Han fandt en Æske med smukke Tinsoldater, en Æske med Farver, som han saa ofte havde önsket sig, og en deilig Tegnebog, hvorpaa hans Navn²⁹ og Födselsdag stod udsyet. Nu indsaae han strax, hvorfor han endnu ikke skulde vide hvad hans gode Söster havde i sin Skuffe. Höist skamfuld over sin uartige Opførsel, hvorved han havde fordærvet en Glæde for sig og sin Söster, stod han og saae paa de smaae Herligheder, og vidste i Begyndelsen ikke hvad han skulde gjøre. Endelig gik han sagte og stiltiende ind til sin Söster, greb hendes Haand og sagde: "Kjære, gode

Lovise! Jeg beder dig, vær ikke vred paa mig; jeg vil aldrig mere være uartig mod dig, men stedse snil og god!“ I det han sagde disse Ord, randt Taarerne ham ned af Kinderne.

Lovise aftørrede sine Taarer, og sagde med Blidhed: “Hvor kan jeg være vred paa dig, da du lover bestandig at være god og snil mod mig? Men kom nu, kjære Ferdinand, og modtag idag hvad jeg først havde tiltænkt dig om nogle Dage!“ — Hertil var imidlertid Ferdinand ikke at overtale. Han bad Lovise saalænge om at gemme de skjønne Sager til hans Fødselsdag, at hun endelig lovede ham det. Det Bedste af Alt var, at Ferdinand efter den Tid ligesaa ömt elskede sin gode Søster, som hun havde elsket ham.

26. Fornøden Advarsel!

29

“Kjære Børn”, sagde Vilhelms Fader til hans Søn Vilhelms smaae Venner, som han paa dennes Fødselsdag havde indbudet til sig i sin store Have, “drikker for Guds Skyld ikke Koldt, og gaaer ikke i Trækvinden, naar I have løbet Eder varme! Jeg kan ikke noksom advare Eder derfor, thi mangt et Barn ja endog mangt et voxent Menneske har derved paadraget sig en tidlig og ofte qvalfuld Død.”

Han fandt det nødvendigt at give dem denne Advarsel, fordi han blev vaer, at een af Vilhelms Kammerater, Gustav, efter at have løbet omkaps med et Par Andre, følte sig overmaade varm, og vilde drikke et Glas Vand, hvorfra han lykkeligviis forhindrede ham. — Gustav var imidlertid letsindig nok til at ringeagte den velmeente Advarsel. Han havde allerede forhen mange Gange drukket Koldt, naar han var heed, eller stillet sig ude i Vinden for hurtig at blive afkjølet, uden at det var blevet ham til Skade. Da han nu vidste, at der var en Brønd i en Krog af Haven, saa løb han lige derhen, for alligevel at stille sin Tørst.

30

Men fordi man flere Gange kan foretage noget Farligt uden strax at have Skade deraf, saa følger dog ikke deraf, at man altid kan gjøre det uden Skade. Heller ikke ytrer sig strax de sørgelige Følger af Handlinger, der skade vor Sundhed, men ofte først efter længere Tids Forløb. — Efterat Gustav havde stillet sin Tørst med det iiskolde Brøndvand, vendte han tilbage til Selskabet, hvor han af dem alle fik det Spørgsmaal: hvad han havde gjort, siden han saae ganske kridhvid ud i Ansigtet. “Intet”, svarede

Gustav, uden at han agtede videre paa Spørgsmaalet, og tog strax med fornyet Iver Deel i de Andres Forlystelse, hvorved han efterhaanden mistede sit blege Udseende.

Nogle Dage efter klagede Gustav over Smerter i Hovedet og Brystet. Hans Forældre spurgte en Læge tilraads, som nøie udspurgte Drengen om hvorved han kunde have paadraget sig sin Upasselighed. Gustav fortalte imidlertid intet om hvad han havde gjort paa Vilhelms Fødselsdag, thi han tænkte selv ikke mere derpaa. Efterhaanden tiltog hans Sygdom mere og mere, han fik en slem Hoste, hentæredes og maatte tilsidst bestandig ligge tilsengs. Endelig faldt det ham ind, at han, efterat have drukket koldt Vand, da han var i Selskab hos Vilhelm, var bleven ganske bleg, og en Dag tilstod han for sine bedrøvede Forældre, at han nok dengang havde lagt Grunden til sin Sygdom. Han fik ingen Bebreidelser, thi Lægen havde allerede ladet sig mærke med, at Gustav kun havde faa Dage at leve i, og virkelig døde den forhen saa blomstrende og raske Dreng af Tæring efter et halvaarigt smertefuldt Sygeleie.

Da Vilhelms Fader fik høre, at hans Søns lille Ven var død, og tillige Aarsagen dertil, indbød han alle de Dreng, der havde været med at festligholde Vilhelms Fødselsdag, til sig paa Gustavs Begravelsesdag. Han førte dem hen til Liigkisten, hvori deres hensovede Ven laa, sagde dem i faa men kraftige Ord Aarsagen til hans tidlige Død, og formanede dem med Taarer i Øinene til at afholde sig fra at drikke Koldt eller stille sig i Trækvinden, naar de vare meget varme, og til den Ende at erindre deres ulykkelige Vens sørgelige og advarende Dødsmaade. Faderens Ord gjorde et dybt Indtryk paa Børnene, og dette i Forening med deres Sorg over Gustavs Død gjorde, at de sidenefter aldrig handlede mod hans faderlige Advarsel.

Indpræger Eder denne velmeente Advarsel, kjære Børn, og glemmer aldrig, at I ved at ringeagte den sætte Eders Liv og Helbred paa Spil, og derved berede Eders Forældre stor Sorg og Eder selv store Lidelser.

27. Fiskene.

Fiskene have ligesom Amphibierne rødt, koldt Blod og et Hjerte med eet Hjertekammer, men de aande ikke igjennem Lunger men igjennem Gjeller. Disse findes paa begge Sider af Hovedet under Gjellelaagene.

Fisken kan ikke leve uden Vand, men heller ikke uden Luft; derfor er netop saamegen Luft, som Vandet indeholder, tilstrækkelig for den til Aandedrættet. Naar Fisken trækker Vandet ind igjennem Munden, lukker den Gjellelaagene, og naar den Luft, som er i Vandet, er optaget af Gjellerne, aabner den Gjellelaagene, og slipper Vandet ud. Paa denne Maade aander Fisken i Vandet. Naar den kommer op af Vandet i Luften, dør den af formegen Luft, ligesom Mennesker og mange Dyr dør i Vandet, fordi den Luft, som det indeholder, ikke er tilstrækkelig til Aandedrættet.

Kun faa Fiske have egentlige Knokler; mange have Brusk, og atter andre have elastiske Fiskebeen; men ingen Fødder. Derimod have de Finner, ved hvis Hjelp, de kunne bevæge sig Vandet, hvorhen de ville, og det med en overordentlig Hurtighed. I Bugen have de een eller to Blærer, hvorved de ere i Stand til at hæve sig og synke i Vandet, thi de kunne fylde disse Blærer med Luft og igjen tømme dem efter Behag. Naar Fisken fylder disse Blærer, saa stiger den; presser den Luften ud, da kan den fare ned i Dybet. Fiskene have en meget fiin Hørelse, hvis Redskaber ligge indvendig og³² kunne ikke bemærkes udenfra; ogsaa deres Lugt er meget skarp.

Fiskenes Legeme er bedækket med glatte Skjel, eller og med en slibrig Hud, hvilket end mere letter deres Bevægelser. Nogle Fiske leve i Saltvand, andre i Ferskvand. De nære sig af Vandplanter, Smaadyr eller og af andre Fiske, og kaldes da Rovfiske, f. Ex. Gjedden. Af alle levende Skabninger formere Fiskene sig meest. Aalen og nogle andre føder levende Unger; alle de øvrige Fiske lægge Æg, der kaldes Rogn. I en Sild har man fundet henimod en Million Æg.

Med Hensyn til Størrelsen ere de forskellige. Haifisken bliver 10—12 Alen lang, veier undertiden 10,000 lb, og kan opsluge et Menneske, ja endog en Hest. Saugfisken bliver 5—8 Alen lang og har i Enden af Hovedet en Saug, der er et Qvarteer bred og paa begge Sider besat med 24 skarpe Tænder, hvormed den dræber selv Hvalen. Sværdfisken bliver 18 Fod lang, og veier da 3 Centner. Dens Overkjæve er dannet som et Sværd, hvormed

den forfølger Hvalen og hugger store Stykker Spek af Livet paa den. Andre Fiske derimod ere meget smaae. Den nyttigste af dem alle er Silden, der i Norge fanges paa den nordlige, vestlige og sydlige Kyst, saltes og sælges til fremmede Lande.

Næsten alle Fiske tjene Menneskene til Næring. Enten spises de friske, f. Ex. Aborren, eller de nedsaltes, som Silden, eller de tørres, som Torsken. Atter andre røges, som: Lax, Ørred og Aal. Mangfoldige Mennesker leve og ernære sig alene af Fiskene, thi der findes i de kolde Egne af Jorden store Lande, hvor Indbyggerne intet andet have end Fisk og andre Sødyr, og hvor der ikke voxer Korn eller andre Frugter.

28. Den utaknemmelige Discipel.

32

Anton blev rigtignok sat i Skole af sine Forældre, men de holdt ham ikke til at besøge den ordentlig. Derfor kom han ofte forseent, og blev endog flere Dage i Rad borte af Skolen. Naar Læreren da spurgte efter ham, saa hed det altid, at Anton havde gaaet Ærinder for sine Forældre, eller at han var syg, eller og at han idag ikke kunde komme, fordi han havde noget nødvendigt Arbeide at forrette hjemme.

Hermed var Læreren vistnok ikke tilfreds, thi hvorledes var det muligt at bringe Anton videre i Kundskaber, naar han saa ofte forsømte Skolen? Men hvad der især bedrøvede Læreren var dette, at Anton slet ikke brød sig om Underviisningen, at han stedse maatte drives til sit Arbeide, og slet ikke udviste nogen Iver og Lyst til at lære, især da han endelig var kommen saavidt, at han kunde læse og skrive en Smule. Denne Dreng var nemlig taabelig nok til at troe, at han blot gjorde Læreren en Tjeneste, naar han var flittig og opmærksom i Skolen; det faldt ham slet ikke ind at ansee dette for sin Skyldighed. Som en Følge heraf havde han anvendt slet de 4 Aar, i hvilke han gik i Skolen, og lært lidet. Desto mere blev Læreren forundret, da Anton en Dag traadte ind i Skolen, og ganske ligegyldig fortalte ham, at han herefter ikke mere skulde gaae i Skole.

33

Læreren. Vil din Fader da sætte dig i en anden Skole?

Anton. Nei, jeg skal nu slet ikke gaae mere i Skole, thi min Fader behøver mig hjemme.

Læreren. Det forundrer mig meget, thi du har jo kun gaaet 4 Aar i Skolen, og i den Tid har du endog forsømt idetmindste 3 Gange ugentlig; heller ikke har du været flittig.

Anton. Min Fader siger, at jeg nu har lært nok, og at han ogsaa forlod Skolen, da han var 14 Aar gammel; nu maa han sætte mig til et Haandverk, for at jeg snart kan lære selv at tjene mit Brød!

Læreren. Men troer du da, at Mesteren vil antage en Lærling, der hverken kan læse, skrive eller regne med Færdighed? Og hvorledes vil det gaae dig i Fremtiden, naar du selv bliver Mester og ikke kan skrive en ordentlig Regning eller udregne Noget? Tro mig, det er ikke nu som i gamle Dage, da man kunde blive Mester uden dette. Nu tildags fordrer man langt mere Dannelse af Haandverkerne!

Anton vidste ikke at svare andet herpaa, end at hans Fader havde fortalt ham, at han heller ikke kunde mere, da han forlod Skolen. Dette var vistnok sandt, men Antons Fader havde heller ikke bragt det vidt, men levede meget kummerlig af sit Haandverk, der ellers kunde skaffet ham et rigeligt Udkomme, dersom han havde lært noget Mere i sin Ungdom.

Anton tog altsaa Afsked fra Skolen, det er: han kom ikke igjen, takkede heller ikke sin Lærer for den Underviisning, han havde nydt, eller for den Umage, Læreren havde gjort sig med ham. Hvad synes Eder om Antons Forhold? Ville I ogsaa engang sige Eders Skole Farvel, saaledes som denne Dreng?

34

29. Lad ei din Lærers Arbeide være spildt!

34

Et gammelt Ordsprog siger: "Gud giver vel Fuglen Føde, men lægger ikke Føden i Reden." Storken bygger paa det høie Tag; men den maa flyve ud i Marken, og søge Føde til sig og sine Unger, i Moser og side Enge. Svalen bygger sin Rede under Taget; men den flyver fra det tidlige Morgengry til Solen gaaer ned, i Luften, over Marker og Kjær, for at fange de smaa Myg, som Guds Forsyn har bestemt til dens Føde. Bien henter ofte Blomsterstøvet til den søde Honning, som den samler i Kuben, langt borte i Mark og Skov, og flyver tidt over Land og Sø for at bringe Vox og Honning hjem til Bistadet. De flittige Myrer seer man hele Dagen i uophørlig Bevægelse; og mangengang hente de det, som de føre sammen til

deres Tuer, saa langt fra, at de kunne være en halv Dag borte. Saaledes har Gud givet Mennesket Hænder og Fødder, Kræfter i Legemet og Evner i Sjelen for at bruge dem til at udrette noget Nyttigt for sig selv og Andre, til at erhverve sig det Fornødne, og til at kunne skaffe sig det, som er behageligt og fornøieligt. Gud vil os Alle vel; men han vil ogsaa, at vi skulle arbeide, eller betjene os af de Midler, han har givet os til selv at fremme vort Gavn og vor Lykke. Den Dovne faaer ingen Hjælp hverken af Gud eller Mennesker.

Hvad nytter det for Exempel, at din Lærer hver Dag troligen arbejder med dig, naar du slet ikke selv arbejder eller tager Haand i med? — Han kan vejlede dig; han kan hjælpe dig til at erhverve Kundskaber; han kan sige dig Meget og undervise dig om Meget; men det er dig selv, der skal lære. Vil du ikke selv arbeide og være flittig, da kan ingen Lærer saaledes indgive dig Kundskab og Lærdom, som man giver et Barn Mad i Skeen, eller som man hælder Vand i en Flaske og fylder Viin paa et Anker. Lad da ikke din Lærers Arbeide være spildt, men arbeid selv med, der, hvor du seer Andre at arbeide for dig! Da vil efterhaanden Arbeidet blive dig lettere og lettere, og dine Kundskaber blive flere og flere. Du vil ved Flittighed vinde Tilfredshed med dig selv; du vil blive din Forældres Lyst, og blive agtet af dine Jævnliges og Venner; og du vil gjøre dine Lærere den Glæde, at de kunne sige om dig: Han lod os ikke arbeide forgjeves!

30. Insekterne.

35

Insekterne have hvidt, koldt Blod, og undergaae to eller tre Forvandlinger, førend de komme til Fuldkommenhed. Disse Dyr kaldes Insekter, d. e. Indsnitsdyr, fordi deres Legeme er ligesom indskaaret og derved deelt i flere Afdelinger. De have ogsaa flere Fødder end andre Dyr, mindst 6, nogle over 100.

De fleste Insekter have bevægelige Horn af forskjellig Dannelselse paa Hovedet, hvilke man kalder Følehorn, fordi de dermed beføle og undersøge Tingene. Den fineste Følelse har Edderkoppen, som derfor er den sikkreste Veirprophet; thi det er et ubedrageligt Tegn paa godt Veir, naar den kommer frem og arbejder; derimod kan man være vis paa regnfuldt og ustadigt Veir, naar den kryber ind i sit Hul og er uvirksom. Øren og Næse

have Insekterne ikke; derimod have næsten alle en skarp Lugt, men næsten ingen Hørelse. Denne Mangel erstattes alligevel ved de mange Øine, som Skaberen gav disse Dyr; thi nogle Insekter have 6, andre 8, atter andre 10, ja Fluerne have 8000, og Sommerfuglene endog 20,000 Øine. De fleste Insekter have Vinger, der hos nogle ere bedækkede med haarde Vingedækker, som hos Skarnbasserne; hos andre ere de ubedækkede, som hos Fluerne og Sommerfuglene.

Næsten alle Insekter lægge Æg. Af disse Æg udkrybe først Maddiker, deals med, deals uden Fødder. De nære sig, voxer og skifte Hud nogle Gange, og kaldes Pupper, hvorefter det fuldkommen uddannede Insekt fremkommer, forplanter sig og strax derefter dør. Af Insekterne ere mange os til Besvær, f. Ex. Fluer, Luus, Lopper, Væggelus; mange skadelige, f. Ex. Jordlopper, Græshopper, Oldenborrer; nogle endog farlige, f. Ex. Skorpionen, der dog ikke findes i Norge. Andre derimod gjøre megen Nytte, og til disse henhører især Bien og Silkeormen.

31. Orme.

35

Regnormen, Bændelormen, der findes i Mennesket, Blodiglen, Østersen o. fl. høre til denne Dyrekasse. De have ligesom Insekterne hvidt, koldt Blod,³⁶ men ingen Fødder; de bevæge sig derfor fra et Sted til et andet ved at sammentrække og igjen udstrække Legemet, eller og svømme de.

Disse Dyr ere meget forskellige. Mange have et nøgent Legeme uden Ledemode, som Regnormen og Blodiglen. Andre have en Skal til Legemets Bedækkelse, som Sneglen, Østersen og de øvrige Skaldyr. Atter Andre ligne mere Planter end Dyr, og disse kalder man Polyper og Koraller.

Ormene leve i Vandet, i Jorden, paa fugtige og mørke Steder, eller og i andre Dyr. Kun om faa Orme veed man hvorefter de ernære sig. Sneglen lever af spæde Planter, og naar de findes i Mængde, gjøre de stor Skade i Haverne og paa Markerne. Regnormen nærer sig af feed Jord og unge Planter.

Det er overmaade mærkværdigt, at hos nogle af Ormene voxer enkelte Lemmer ud igjen, naar man har skaaret dem af. Undertiden voxer endog Hovedet ud igjen paa Sneglen, og naar man skjærer en Regnorm i tre Dele, bliver af ethvert Stykke en heel Regnorm.

Disse Dyr ere ogsaa til Nytte. I Perlemuskelen, der findes paa Havets Bund og i enkelte Floder, ogsaa i Norge, finder man Perler, og af Skallen, der kaldes Perlemor, samt af Korallerne forfærdiges alleslags smukke Sager. Af Skallerne brændes Kalk. Nogle, f. Ex. Østers, spises af Menneskene, og Mange tjene andre Dyr til Næring.

32. Det ubesindige Spøg.

36

Næsten overalt i vort Fædreland er Troen paa Spøgelser, Nisser, Gjengangere o. d. udbredt blandt Almuen. Overtroen i alle dens Grene og i al dens Afskyelighed skader endnu Folk paa Gods og Helbred, hindrer fornuftig Oplysning og gjør den menneskelige Forstand Skam. Endnu hænder det sig, at syge Mennesker hellere reise til en saakaldet klog Mand eller Kone, istedetfor at henvende sig til Lægen for at helbredes; og om de end som oftest ikke blive friske igjen, forstaae deslige Bedragere alligevel ved alleslags listige Midler at skaffe sig Almuens Tillid.

Et af de taabeligste Slags Overtro er Troen paa Nisser og Gjengangere. I Almindelighed er det enten Tyve og Bedragere, der agere Nisser, eller og have de, der troe at have seet dem, i deres Forskrækkelse narret sig selv, da deslige Væsener slet ikke ere til. Gjengangere ere ligesaa umulige. Herved forstaaes Sjele, der, efterat de have forladt deres Legemer, vise sig for Menneskene. Vi vide, at Sjelen er et usynligt Væsen, der tillige slet intet kan udrette her paa Jorden, naar den har forladt sit Legeme. Dette er Sjelens Redskab, hvormed den virker og udretter Noget, og naar den har forladt Legemet, kan den hverken see eller høre, og heller ikke sees og høres. Hvor urimeligt det end paa Grund heraf er at troe, at den, uden sit Legeme, kan vise sig for Nogen, saa gives der dog mangfoldige Mennesker, baade Smaa og Store, Voxne og Børn, der ikke tør gaae i Mørke eller sove alene, af Frygt for Dødninger, og hvilken Ulykke saadan Taabelighed kan anrette, lærer følgende Historie.

37

Thorstein, en Bondesøn fra Valders, var som Barn ofte bleven skræmt med Spøgelser, Nisser o. s. v. De uforstandige Forældre truede ham nemlig med at disse skulde komme og tage ham, naar han var uskikkelig. Naar Folkene om Aftenen sad med deres Haandarbeide omkring Skorstenen, fortalte man gjerne til Tidsfordriv Eventyr, og sluttede som oftest med

Spøgelsehistorier. Alt dette gjorde efterhaanden et saadant Indtryk paa den stakkels Thorstein, at han blev overordentlig frygtsom, turde ikke gaae alene i Mørke, og kunde næsten ikke sove, naar han gik tilsengs om Aftenen. Da han blev ældre og kom i Skolen, mærkede Læreren snart Thorsteins Frygtsomhed, og lærte ham at indsee, hvor taabeligt det er at være bange for en saa umulig Ting som et Spøgelse er, men Thorstein kunde alligevel ikke overvinde sin Frygt.

Da han var bleven confirmeret og havde særdeles Lyst til Smedehaandværket, sendte hans Forældre ham til Christiania i Smedelære. Hans Mester havde to halvvoxne Sønner, der havde deres Seng i samme Værelse som Thorstein. Disse Drengene mærkede snart paa Thorstein, at han var bange for Spøgelser, og besluttede strax at spille ham et Puds. Den Ene foregav en Aften, at han var meget træt og vilde gaae tidlig tilsengs; men i Forveien havde han aftalt med Broderen, at han skulde lægge sig under Thorsteins Seng, og, naar denne havde lagt sig, rasle med en Lænke, derpaa pludselig komme frem og træde hen til hans Seng, indhyllet i et hvidt Lagen; imidlertid skulde Broderen tillukke Døren for at Thorstein ikke skulde slippe ud. Hvad synes Eder om denne Aftale?

Alt gik som det var aftalt. Den arme Thorstein blev virkelig vakt ved Raslen af Lænken under hans Seng, saa at han geraadede i den største Skræk og svedede Angestens Sved der, hvor han laa. Han raabte endelig om Hjelp, men fik intet Svar. Nu steg hans Angest til det Høieste. Han sprang ud af Sengen, og vilde løbe ud af Døren, da den hvide Skikkelse traadte ham imøde og greb ham ved Armen. Besvimet sank Thorstein til Jorden uden at give en Lyd fra sig. Nu mærkede Krabaterne hvilken Skade de havde anrettet ved deres ubesindige Spøg, og vilde bringe den stakkels Thorstein ud af hans Vildfarelse, idet de tiltalte ham og gavede sig tilkjende, men det var forseent; Thorstein laa som livløs paa Gulvet. Fulde af Angest og Skræk raabte de paa deres Forældre, og med stor Møie blev den sandsesløse Thorstein igjen bragt tillive, men han kom sig ikke saa snart igjen, thi en hidsig Feber blev Følgen af den Angest, han havde udstaaet. Nu angrede Drengene inderlig deres Ubesindighed, thi de havde ikke forestillet sig, at deres Spøg skulde havt et saa sørgeligt Udfald. Faderen straffede dem meget haardt derfor, og gjorde sig al Umag for efterhaanden at befrie Thorstein fra hans taabelige Frygtagtighed.

38

Skræm aldrig Nogen, og mindst Børn, med taabeligt Snak om Spøgelser eller deslige, og indbild Ingen noget Saadant; du kan ellers gjøre ham ulykkelig for hans hele Liv.

33. Mos.

38

Der gives mange Arter af Mos, og man finder den i stor Mængde.

Den voxer paa Træer, Stene, Knokler og paa nøgne Klipper.

De nøgne Klipper blive frugtbare ved Mossene. Saasnart den første Mos raadner, bliver der Jord deraf, og i denne Jord voxer da igjen en anden Mosart, og saa fremdeles, indtil omsider hele Klippen er bleven bedækket med et Lag af Jord, hvori allerede noget Græs og Urter kunne voxe.

Mossene voxe hyppigst der, hvor det er koldt; i Heden hentørres de.

De kunne ligge tørre i henved hundrede Aar, og komme sig alligevel igjen, naar man opløder dem i Vand. Om Høsten og Vinteren ere derfor Mossene især friske, og blomstre da. Frøet sidder i Kapsler, der have Laag og paa mange Mossarter staae paa en lang Stilk.

Naar Frøet er modent, seer det ud som et fiint, guult eller bruunt Støv; det løsner sig da og flyver omkring med Vinden og sætter sig paa Træer og Stene.

39

Man bruger Mos til at udstoppe Madratser o. fl. Man kan ogsaa farve dermed.

34. Følgerne af Flid og Dovenskab.

39

Even var eneste Barn af en velstaaende Bonde i Gudbrandsdalen. Jævnaldrende med Even var Huusmandens Søn Guttorm, som derfor daglig kom op til Gaarden for at lege med ham. De sværmede om i Mark og Skov, klavrede i Fjeld og Træ, og forligtes altid godt. Evens Fader holdt meget af Guttorm; han gav ham Klæder, og da begge Drengene vare gamle nok, lod han dem gaae sammen i Omgangsskolen, for at den ene skulde opmuntre den anden.

Guttorm havde ingen særdeles Gaver til at lære, tvertimod faldt det ham, især i Begyndelsen, noget tungt; men derimod gjorde han sig al mulig Flid

med Alt hvad Læreren foresatte ham. Han hørte opmærksomt paa Lærers Ord, lærte sine Lexer hjemme med største Flid, uden at Nogen behøvede at paaminde ham derom. Ved denne utrættelige Flid bragte han det snart saavidt, at han gik forbi sine Meddisciple, endog dem, som Gud havde givet bedre Evner og Anlæg end ham. Enhver, som kjendte ham, havde ham kjær for hans Flid og godslige Væsen, og Faderens Glæde over at have en saa velartet Søn var ubeskrivelig.

Even derimod var letsindig og gav ikke Agt paa de gode Lærdomme, som han hørte i Skolen. At fiske, løbe paa Jagt og flere deslige Fornøielser vare ham kjærere, end at gaae i Skole. Naar han blev formanet til at være flittig, svarede han: ”Jeg skal blive Bonde, og dertil behøves ikke mange Kundskaber; naar jeg kan læse, skrive og regne lidt, saa behøver jeg ikke mere, og til at lære dette er der endnu Tid nok.”

Saaledes gik et Aar efter det andet, og da Even troede at det altid var tidsnok, saa lærte han kun maadeligt at læse, skrive og næsten slet ikke at regne. Faderen havde gjerne seet, at han havde været flittigere, men han vilde ikke tvinge Sønnen, og desuden troede han ligesom Even, at en Bonde ikke behøvede at vide Meget, og at han ikke kunde komme til at lide Nød, naar han efterlod ham en velbrugt Gaard. Det hjalp heller ikke, at den forstandige Skolelærer viste ham, at Vanen til unyttige Beskæftigelser har oftest langt farligere Følger, end den blotte Forsømmelse af det Gode, som man havde kunnet lære i Ungdommen. Desuden, meente han, maa en Bonde i vore Dage vide og kunne langt mere, end blot at læse, skrive og regne lidt.

40

Da Even var bleven confirmeret, og følgelig ikke længer skulde gaae i Skole, vilde Faderen vænne ham til Gaardsbruget, og gav ham derfor snart denne, snart hiin Forretning, men han kunde aldrig lide paa Even, der levede paa sin gamle Viis. Det Værste var, at han i sin Lediggang tilsidst faldt paa at vandre til Landkræmmeren, der boede Nærheden, og hos ham fik han efterhaanden saadan Smag paa Svir og Drik, at han blev endnu mere uskikket til at bestille hvad hans Fader paalagde ham.

Nu behandlede Faderen ham haardt, men forsildig; det hjalp Intet, og han døde efter et Par Aars Forløb, som man fortæller, af Sorg over sin Søns liderlige Levnet. Nu var Even Eier af den skønne Gaard, og kunde handle ganske efter eget Tykke. “Hvad man i Ungdommen nemmer, man ei

i Alderdommen glemmer”, siger et gammelt Ordsprog, og det passede fuldkommen paa Even. Han levede som før, bekymrede sig lidet eller intet om Gaardsbruget, hvoraf Følgen var, at Intet blev rigtig udrettet; Tjenestefolkene bedroge ham; der indtraf Misvæxt, og efter nogle faa Aars Forløb var Even i saadan Gjeld, at han maatte sælge Gaarden. Af Kjøbesummen fik han blot nogle hundrede Daler tilovers, Resten gik med til Gjelds Afbetaling. Enhver troede nu, at han vilde anvende disse Penge til at købe en Huusmandsplads, hvor han kunde boe og leve, men han havde faaet det ulyksalige Indfald at blive Handelskarl, og forlod i denne Hensigt Bygden uden at agte paa at alle hans Venner raadede ham derfra.

Det gik ham som det gaaer de Fleste, der gribe til denne som oftest fordærvelige Næringsvei. Hans Uvidenhed gjorde, at han faldt i Bedrageres Hænder; han forsøgte derfor at snyde Andre, og undertiden lykkedes det ham, undertiden fik han en banket Trøie. Kort: Efter halvandet Aars Forløb, i hvilken Tid han vandrede om i Valders, Hedemarken og Toten i usle Omstændigheder, var det forbi med de Penge, han havde arvet; formedelst hans Mangel paa Kundskaber og hans uordentlige Levnet havde han ingen Fortjeneste havt, og han saae sig bragt i den sørgelige Nødvendighed, enten at maatte sulte ihjel eller og vandre tilbage til sin Fædrenebygd, thi Ingen vilde ellers vide af ham. 41

Han betlede sig nu gennem Hedemarken, og naaede omsider Lillehammer. Da han ovenfor denne Bye bøiede af til Høire op igjennem det paa begge Sider af høie Fjelde begrændsede Øier, følte han sig ligesom lettere og paa Omvendelsens Vei. Men da han fjerde Dagen derefter kom til Indgangen til den venlige, frugtbare og paa den ene Side af høie Fjelde omcirklede Dal, hvorigjennem den skønne Lougen slynger sig, og hvor hans Faders Gaard laa, — da styrtede Taarerne ud af hans Øine, og den bittreste Anger over hans forrige Liv opfyldte hans Hjerte; han tænkte paa sine slet anvendte Barndomsaar og paa den stedse flittige og sædelige Guttorm, og formaaede neppe at gaae videre.

Omsider naaede han Gaarden, i hvis nærværende Eier han gjenkjendte sin Barndomsven Guttorm, der havde tjent tro og ærlig hos den Bonde, der købte Gaarden af Even, og omsider var bleven givt med hans eneste Datter. Skamfuld og med nedslagne Øine stod Even længe taus for den ærlige Guttorm, hvis Glæde over at gjensee Barndomsvennen blandedes

med Bedrøvelse over hans usle Udseende. Han tog ham med sig ind i Stuen, gav ham Mad og Drikke og Klæder, og da han mærkede, at Evens Anger over hans forrige syndefulde Liv var ligesaa dyb som oprigtig, overlagde han hos sig selv hvorledes han skulde hjælpe ham til at ernære sig paa en skikkelig Maade. En af Gaardens bedste Pladse blev efter nogen Tids Forløb ledig; han overlod den til Even, og denne, der var bleven ligesom et nyt Menneske, fandt her i et arbeidsomt og maadeholdent Liv den Lykke, han forhen forgjeves havde søgt i Lediggang og Suus og Duus.

35. Behandle Dyrene godt!

41

Christen, en liden Dreng, fandt Fornøjelse i at plage og pine de Dyr, han kunde faae fat. Da han endnu var ganske liden, gik det ud over Katten og Hunden; siden rev han Benene af Fluer og andre Insekter, og uden at betænke, at Dyr ligesaavel føle Smerte som Menneskene, mishandlede han dem saa grusomt som om de vare hans værste Fiender.

Især øvede han sin Kunst i at pine en liden Hund, som hans Fader havde givet ham. Han gik hele Dagen med den i et Baand, og for at vise Folk at han var Hundens Herre, slog han den ved den ringeste Anledning, sparkede den med Foden og kneb den i Ørene, saa at fremmede Folk ofte gjorde ham Bebreidelser derfor. Christen derimod blot lo deraf.

42

Da han blev større, mishandlede han Kreaturene paa Gaarden, red Hestene fordærvet eller lod dem, naar han var i Byen, staae ude paa Gaden og baade fryse og sulte. Tjenestefolkene behandlede han haardt og følesløst, hvorover ingen brav Karl kunde holde det ud hos ham. Ulykkeligviis saae Forældrene gennem Fingre med ham i Alting, fordi han var deres eneste Barn.

Endnu værre blev det, da han efter Faderens Død skulde overtage Gaarden efter ham. Hestene mishandlede han, de øvrige Kreature lede Ondt hos ham; ingen Tjenere kunde han beholde hos sig, og formedelst sit onde og uvenlige Gemyt kom han tilsidst i Strid næsten med alle Mennesker. Herved kom han i Processer, kort — han førte et glædeløst Liv.

Gud sagde til Mennesket: Lader os gjøre et Menneske i vort Billede, som skal regjere over hvert Dyr, der lever paa Jorden. Vi skulle altsaa ligne

Gud, den algode Fader, naar vi udøve vort Herredømme over Dyrene; vi kunne bruge dem til vor Næring, til vor Beklædning, og til at lette os vore Forretninger. Vi have blot da Lov til at dræbe (men ikke pine) Dyrene, naar deres Død er os nyttig, og deres Liv os skadeligt. Det er Synd at plage Dyrene, fordi man derved fornemmelig forsynder sig mod Gud, deres Skaber; fordi deres Legeme er et kunstigt og beundringsværdigt Værk af Skaberen; fordi de ere følende Væsener ligesaavel som vi, og endelig fordi de allesammen gjøre os Nytte paa en eller anden Maade. Vi maae derfor ingenlunde forgribe os paa deres Legeme enten ved at saare dem, eller udrive Lemmerne af dem, ikke mishandle dem med Hug og Slag, ikke paalægge vore Lastdyr for tungt Arbeide, ikke lade dem arbeide Nat og Dag, men give dem den nødvendige Hvile samt tilstrækkeligt Foder i rette Tid. Da ligne vi Faderen i Himmelen, der oplader sin milde Haand og mætter Alt hvad der lever med Velsignelse, — der giver Qvæget sit Foder og mætter de unge Ravne.

Ved derimod at være god imod Dyr, vil du have den Glæde, at blive lønnet af dem med Erkjendtlighed. Dyret vil aldrig glemme paa sin Maade ⁴³ at udtrykke erkjendtlig Følelse mod dets Velgjører, hvilket du kan lære af følgende Historie.

En Gaardhund stod bunden i en Lænke nær ved et Huus, hvor der opkom Ildebrand. Denne Hund pleiede at være meget bidsk og glubsk, saa at Ingen vovede at komme den nær. Folkene i Gaarden glemte i Tummelen at løse den, og den var bleven levende opbrændt, dersom ikke en Skorsteensfeier, der kom ud af det brændende Huus, havde seet den, og følt Medlidenhed med Dyret. Han gik hen til den, og løste den. Hunden, der vel mærkede, at den var i Fare, viste sig ikke arrig og bidsk som den pleiede; men logrede venligt for sin Befrier. Nogen Tid efter var Hunden med dens Herre kommen i en anden Gaard, hvor den igjen stod bunden ved Porten, og hvor den som sædvanligt gjøede og foer løs mod Alle, der kom ind i Gaarden. Engang kom den samme Skorsteensfeier derhen, og saasnart Hunden saae ham komme ind af Porten, gjøede den af Glæde, og logrede for ham, som om den vilde kalde ham til sig. Skorsteensfeieren gik da hen til den og klappede den; Hunden sprang op ad ham, slikkede hans Haand, og yttrede saaledes tydeligt, at den med glad Erindring gjenkjendte sin Redningsmand.

Dette kalde vi Erkjendtlighed, og det viser at Dyrene ogsaa kunne have denne Følelse, hvorved de gjøre mange Mennesker til Skamme. Vær derfor god og venlig mod Dyr! Du taber aldrig noget derved, men du vinder paa meer end een Maade.

36. Vinteraftenene.

43

Den norske Vinter er, som en Følge af Landets nordlige Beliggenhed, lang, sneefuld og kold; Dagene ere korte og strække ikke til Arbeidet; derfor samler man sig i Almindelighed, saasnt Dagen helder, omkring Skorstenen; de fede Tyri- eller Fyrretrødder lægges paa Ilden, som nu flammer rask iveiret og oplyser hele Stuen, saa at Enhver seer at udrette sit Arbeide. Qvinderne sidde ved de snurrende Rokke eller have andet Arbeide mellem Hænderne; Mandfolkene gjøre enten deres Gaardsredskaber, som: Slæder, Træskestave, Skjæker o. d. i Stand, eller forfærdige dem af Nyt, eller og udskjære de med deres Tælleknive allehaande kunstige Sager, kort: Alle ere sysselsatte og Ingen faaer Lov at slentre Tiden hen eller sidde i en Krog og sove; selv de smaae Børn sidde med deres ABC eller Katekismus ved Siden af Moderen og faae den fornødne Veiledning af hende. Sommetider læser En høit af en Bog, og sommetider istemme de, der kunne synge, en munter, anstændig Sang. Saaledes glider Aftenen let og ubemærket hen, og Ingen veed hvor Tiden bliver af, førend Aftensmaden staaer paa Bordet. Huusbonden holder derpaa Aftenbøn og Enhver gaaer til Hvile.

44

Saaledes sad Unge og Gamle forsamlede omkring den flammende Skorsteen i den hæderlige Bondemand Peder Hansen Foslunds Huus i Onsøe Præstegjeld i Smaalehnene. Det var i December Maaned, kort før Juul; Sneen fæg udenfor fra alle Kanter, og Alle lovede sig et ypperligt Juleføre. Alle vare beskæftigede; Peder Hansens tre vorne Sønner samt Tjenestekarlen arbeidede paa en ny Langslæde, en af Døttrene spandt, den anden syede, og den tredie, der var 7 Aar gammel, maatte, da hun havde lært sin lille Lexe i Herslebs Bibelhistorie, plukke Uld.

Nu, Børn, sagde Faderen, idet han lagde Bogen, hvori han læste, fra sig; skal vi ikke faae en munter Sang i Aften? Ved at høre Sneefoget husker jeg paa den deilige Sang af Præsten Rein:

Min norske Vinter er saa vakker,
De hvide, snebedækte Bakker,
Den grønne Gran med pudret Haar,
Trofaste Iis paa dybe Vande
Og Engledragt paa nøgne Strande,
Jeg bytter ikke med en Vaar.

„Du, Henrik, tag din Klarinet, saa synge de Andre!“

Henrik, den ældste Søn, lod sig ikke bede to Gange; han gjemte sin Tællekniv, hvormed han just var ifærd at udskjære en ziirlig Træskee af Løntræ, greb Klarinetten, pudsede den, og blæste derpaa Melodien: „Boer jeg paa det høie Fjeld.“ De sang følgende Sang af Ole Bjørnsen:

Vint'ren i sin hvide Dragt
Breder ud over Jorden sin frygtede Vælde;
Alting føle maa dens Magt,
Lave Dale, som skyhøie Fjelde.
Sneen dækker Mark og Strand;
Den oplivende Sol sig bag Fjeldene dølger;
Paa det dybe sølvblaa Vand
Dækker Isen de skummende Bølger.
Nøgne de løvrige Lunde er';
Taus er den muntre Fuglehær.
Jorden synes være død,
Og begravet i Vinterens Skjød.

Dog kan vores stolte Nord
 Endnu stoltelig prange med yndige Steder,
 Om end Sneen, dyb og stor,
 Over Jorden sit Dække udbreder.
 Skovens grønne Fyr og Gran,
 Høi og rank pryde herligen Fjelde og Dale;
 Talrig her i Norges Land
 Allevegne i Mængde de prale.
 Fjorde og Søer i dyben Dal
 Dækker den blanke Iis-Krystal;
 Skoven ved den lave Strand
 Speiler sig i det iisfrosne Vand.

Glæden fra vort vakre Land
 Kan ei Vinterens Barskhed og Kulde forjage;
 I vor lave Bolig kan
 Vi dog fro nyde sorgløse Dage.
 Glade vi ved nøisomt Bord,
 Os fornøie blandt Venner, og frydelig qvæde;
 Paa den iisbelagte Fjord
 Vi og lystelig kjøre i Slæde.
 Fra Fjeld og Bakke med Hurtighed
 Paa glatte Ski vi flyve afsted.
 Vint'ren gavnlig er og god,
 Den forøger vor Styrke og Mod.

Imidlertid sad Forældrene og lyttede til med inderligt Velbehag.

“Er det ikke en vakker Sang, Ragnhild? spurgte gamle Peder sin mellemste Datter, da Sangen var tilende. Er ikke Vinteren en herlig Aarstid?”

“Jo vist er Vinteren skøn og ret morsom, da den bringer os den herlige Jul, svarede Ragnhild; men ellers synes vi Piger bedst om Sommeren og Høsten; da ere vi til Sæters, da sanke vi de skønne Jordbær, Bringbær, Teiebær og de saftige Multer inde paa Fjeldene; da kommer Høsletten og Kornskuren med alle deres Fornøielser. Saaledes er Høsten efter min Mening den behageligste Aarstid. Forleden Dag lærte jeg i Skolen en deilig

Høstsang af vor Lærer. Jeg kjender ikke Melodien til den, men jeg kan fremsige den udenad.

Høsten.

46

Høsten begynder,
 Bonden sig skynder,
Skjærer sin Rug og det lysgule Byg;
 Ei er han rolig,
 Før i hans Bolig
Sæden for Regn og for Uveir er tryg.

Hurtig han kjører,
 Hjemad han fører
Jordens Velsignelse, Agerens Guld.
 Herren han priser,
 Ham som bespiser
Menneskets Slægt af det frugtbare Muld.

Ja, ogsaa vi ville takke vor Gud!
Prise vor gode, vor himmelske Fader,
Ham, der miskundelig Haanden oplader,
Spreder paa Jorden Velsignelsen ud.

Ligne vi Smaae
Fuglene ei under Himmels Blaa?
 Ikke de plante, ikke de saae,
Ikke de høste — dog savne de ikke
 Spise og Drikke;
Hvad de behøve, de dagligen faae.

Ligne vi Smaae
Blomsterne ei, som paa Marken staae?
Ikke de arbeide, ikke de spinde,
Klæder de mangle dog ingensinde.

Fader i Himlen!

Du, som den ringeste Blomst ei vil glemme,

Du, som gav tusinde Smaafugle Stemme,

Og seer til den mindste i hele Vrimlen!

Hvert Barn paa Jorden du ogsaa kjender,

Til Alle du Høstens Gaver sender.

47

Alle syntes godt om Ragnhilds Vise. “Du har Ret,” sagde Faderen, “Høsten er en herlig Aarstid, men lad os nu samtale lidt om de øvrige tre, saa skal du see, at du faaer dem ligesaa kjær.

Den Gamle viste hende nu, at enhver af dem har sine Behageligheder og sin Nytte, og at det neppe er muligt med Grund at foretrække den ene for den anden; vi vilde derhos blive kjede af en bestandig Vaar ligesaavel som af en bestandig Sommer, Høst eller Vinter. Derfor har den gode Gud indrettet det saaledes, at den ene afvexler med den anden og beholder derved en stedsevarende Tilløkkelse.

Alle maatte sande Oldingens Ord, og med denne nyttige Samtale sluttede denne Aften, da Moderen i det samme kaldte tilbords.

Paa denne Maade henrandt Vinteraftenerne i Peder Hansens Huus til Fornøielse og Nytte baade for Gamle og Unge. Især afholdtes derved de unge Karle fra Dovenskab, Svir og Natteløb, da de nemlig fik Sands for forstandig Belærelse, Orden og anstændig Opførsel, og ligesom Sønnerne vare de raskeste og hændigste unge Karle i Bygden til al deres Dont, og anstændige i hele deres Opførsel, saaledes udmærkede ogsaa Døttrene sig fremfor alle Bygdens unge Piger ved Sædelighed, Huuslighed og Arbeidsomhed.

37. Hvorfor er du til?

47

Anders spurgte sin Fader, da han saa denne plante et Træ: “Hvorfor planter du det lille Træ, som endnu ikke kan bære nogen Frugt?” Bærer da du allerede Frugt? svarede Faderen; og dog ernærer, pleier og underviser jeg dig, fordi jeg haaber at du skal blive stor, og da udrette meget Godt paa Jorden. Det samme er og Tilfældet med Træet; jeg haaber at det skal voxer,

blomstre, bære Frugt, og naar det omsider uddøer kan man bruge dets Ved. Et godt Træ er følgelig meget værdt.

Derfor har jeg plantet det; derfor er det til, og dette kalder jeg Træets Bestemmelse.

Saaledes har enhver Ting paa Jorden sin Bestemmelse, thi Gud, som i Begyndelsen skabte Himmelen og Jorden, og Alt hvad i dem er, er alviis, det er: Alt hvad han har frembragt, har sin Bestemmelse. Det Mindste med det Største er skabt i en eller anden Hensigt. 48

“Men hvorfor er jeg til?” spurgte Anders. Det glæder mig at du spørger saaledes, svarede Faderen; ethvert Menneske burde hver Dag spørge sig selv saaledes, da vilde ogsaa Enhver finde Svaret hos sig selv. Ethvert Menneske har i sit Hjerte en Følelse, der roser ham, naar han har gjort noget Godt, og dadler ham, naar han har gjort Ondt, og denne Følelse kaldes Samvittighed. Den, som stedse adlyder Samvittigheden, lever lykkelig og tilfreds; men den, som handler imod sin Samvittighed, ængstes og pines af den; han mister Guds Naade og Yndest, andre Menneskers Agtelse og Kjærlighed, og bliver et ulykkeligt Menneske baade her og hisset.

Samvittigheden byder os:

“Du skal saameget muligt erhverve dig nyttige Kundskaber og Færdigheder;

“Du skal ønske, at Alt i Verden maa være godt, og at alle Mennesker maae blive lykkelige;“

“Du skal med al din Kraft bidrage til at formere det Gode paa Jorden.“

Eller med andre Ord: Du skal vide og kunne hvad der er godt; du skal ville det, og du skal gjøre det. Dette er Menneskets Bestemmelse; derfor har Gud skabt mig og dig og alle Mennesker, og den, der begriber denne hans naadige og fuldkomne Villie, og lever derefter, bliver et godt, nyttigt og lykkeligt Menneske.

38. Skolen.

48

“Livet er dog ikke saa let som jeg tænkte,” sagde Fredrik, da han havde læst og Læreren forklaret ham, hvad Faderen sagde til Anders i det foregaaende Stykke. At spise, drikke, sove, springe omkring, lege, lee og

spøge, — Alt dette er en let Sag, men jeg er vist ikke til for det alene. Derimod at forberede mig saaledes, at jeg engang kan blive et gudfrygtigt, nyttigt og lykkeligt Menneske, det er ikke let og det er dog visselig Bestemmelsen for mine Børneaar.—Deri har du ret, min kjære Fredrik, svarede Læreren; men du har ikke nødig at være bange derfor, eller troe at det bliver dig for vanskeligt; thi derfor er Skolen til, for at I Børn i den kunne faae Anviisning og Hjælp, naar I skulle danne og forberede Eder for Eders tilkommende Liv. Kom derfor flittig i Skolen, forsøm den aldrig uden største Nødvendighed, vær opmærksom og flittig, saa vil du snart lære Noget, og da vil du snart faae den ret inderlig kjær. Rigtignok, vedblev Læreren, kan Skolen ikke give dig Alt, hvad du behøver at vide, men den kan vække dine Evner og Kræfter saaledes, at du siden kan hjælpe dig selv. Men det Bedste er, at den kan vænne dig til gode Følelser og Forsætter, den kan bøie din Villie og din Lyst til det Gode, og saaledes gjøres der i Skolen Begyndelsen til at opdrage dig til et forstandigt og godt Menneske. Her kommer det nu ikke saameget an paa at lære Meget udenad, thi hvormeget du end lærer, saa bliver det dog som en Draabe i den menneskelige Kundskabs Hav; men derpaa kommer det an, at du lærer at finde dig i Guds Villie, at du kan bedømme hvad der er Sandt og Falskt, Ret og Uret, at du ved enhver Ting skjønner Hensigt og Middel, Aarsag og Virkning o. d., og at du forstaaer at tage Alt fra den rette Side. Allermest kommer det dog an paa, at du bliver rig paa gode Følelser og Forsætter, og at du stræber at erhverve dig et godt og gudfrygtigt Sindelag. Kommer du da, naar Skoleaarene ere tilende, ud i Verden med et godt Hjerte, gode Kundskaber og en opvakt Forstand, da har Skolen opfyldt sin Bestemmelse og forberedet dig til Livet, da bliver du en god Christen, en retskaffen Borger og en brav Norges Søn.

“Det vil jeg blive!” raabte Frederik, idet Taarerne randt ham af Øinene ved disse Lærerens Ord. “Gud og mit Fædreland skal blive tilfreds med mig!”

“Gud velsigne dit skønne Forsæt, min Søn!” sagde den redelige Lærer.

39. Kundskab.

“Men naar jeg kommer ud af Skolen, da behøver jeg vel ikke at lære Mere,” sagde Christian til sin Fader. “Hvad lærer du da i Skolen?” spurgte Faderen. “Først har jeg lært Bogstaverne, sagde Christian, dernæst maatte jeg lægge flere Bogstaver sammen og udtale dem paa engang, og saaledes lærte jeg lidt efter lidt at læse. Nu har jeg ogsaa begyndt at skrive og regne. 50 Saa fortæller vor Lærer os Meget om den gode Gud og om vor Frelser Jesus Christus, der holdt saameget af de smaae Børn, om Verden og om Menneskene, og hvad der er skeet i Verden; eller og lader han os læse dette i en Bog, og spørger os derpaa, om vi have forstaaet det. Vi lære ogsaa smaae Psalmevers og Bibelsprog udenad; disse lader han os fremsige, og spørger os om vi forstaae det, og hvad vi ikke forstaae, det forklarer han os. Især siger vor Lærer os, hvad vi skulle gjøre og hvad vi ikke skulle gjøre, fortæller os om gode og onde Mennesker, og hvorledes det er gaaet dem.” — “Men hvorfor lære I da alle disse Ting?” spurgte Faderen. “Ja, det veed jeg endnu ikke ret selv,” svarede Christian. “Nu, saa vil jeg sige dig det,” vedblev Faderen. Du lærer at læse, for at du kan læse Bøger, hvori der findes gode Anviisninger til, hvorledes du skal indrette dine Forretninger i Verden naar du bliver voxen, og hvorledes du i Almindelighed skal forholde dig. Bøgerne ere ligesom dine Lærere; de fortælle dig Mangt og Meget, og meddele dig mange nyttige Kundskaber og Forskrifter. Du kan ikke stedse have din Lærer hos dig, heller ikke kan et Menneske vide Alt; derfor skal du lære at læse gode Bøger, som du ret ofte kan spørge om Raad, og som du kan beholde dit hele Liv. Lærer du altsaa at læse blot for Skolens Skyld?

Du lærer ogsaa at skrive, og det for at du kan optegne hvad du ikke vil forglemme, samt for at du i et Brev kan meddele fraværende Mennesker dine Tanker, ligesom om du talte med dem.

Du faaer vide, hvorledes det seer ud i Verden, og hvorledes den lidt efter lidt har forandret sig; du lærer Mennesker, Lande, Dyr, Frugter, Begivenheder at kjende: Altsammen for at du ikke skal staae som en Fremmed i det store Guds Huus, Verden, i hvilken vi Alle leve, og for at du itide skal lære at kjende dine Medmennesker og de Midler, Gud har givet dig til dit Ophold, samt hvorledes du skal omgaaes med begge Dele. Derhos

gives dig Anviisning, hvorledes du skal behandle Mennesker, Dyr og andre Ting for at du maa kunne føre et fornøiet Liv og gjøre andre Mennesker lykkelige. Derfor er Alt, hvad du lærer i Skolen, en Forberedelse til dit fremtidige Liv, naar du nemlig er bleven voxen og skal leve og handle paa egen Haand uden Lærer. I Skolen kan imidlertid ikke siges eller læres dig Alt, hvad du behøver at vide; derfor maa du ved egen Eftertanke lære dit hele ⁵¹ Liv igjennem af gode Bøger og af andre Mennesker. Intet Menneske faaer udlært; den, som veed Meget, veed dog ikke Alt; den, som kan nok saa Meget, kan dog ikke Alt.

40. Fortsættelse.

51

“Veed du, kjære Fader, hvad jeg vil blive, naar jeg er bleven stor? spurgte Christian. Jeg vil blive en Tømmermand, ligesom han, der bygger paa vor Naboes Lade. Da binder jeg Forskind om mig, og du kjøber mig en stor Øxe, og med den tilhugger jeg Tømmerstokkene, gjør Huller i dem, stikker dem sammen og bygger et Huus. Da skal jeg bygge dig et nyt Huus, thi vort Huus er nu temmelig gammelt og seer ikke længer smukt ud.“ — Det kunde være godt nok, meente Faderen, men du troer nok, at du er en fuldkommen Tømmermand, naar du har en Bile og kan hugge. Deri troer du meget feil. En dygtig Tømmermand, der skal bygge gode Huse, og vil fortjene Meget, maa vide ret Meget. Han maa vide, hvormeget Tømmer han behøver til en Bygning, hvilket Træ der er brugbart; han maa vide at passe Alt nøiagtigt i hverandre; han maa forud bestemme en Bygnings Længde, Bredde og Høide; han maa kunne beregne hvor megen Tid der maa anvendes og hvormange Penge det vil koste; han maa vide, hvorledes han skal begynde, fortsætte og ophøre. Alt dette maa han vide. Men om han endog veed det, saa bygger han dermed endnu intet Huus; han maa ogsaa kunne det, d. e. han maa ikke alene have Kræfter til at hugge og bygge, men ogsaa den nødvendige Duelighed og Færdighed i at behandle Bygningstømmeret og sit Verktøi, ellers skulde han forhugge Tømmeret, saa at man siden ikke kunde bruge det, eller og fordærve sit Verktøi, Øxe og Saug, skade sit eget Legeme ved at hugge sig i Fødderne eller saare sine Hænder. Du seer altsaa, at Tømmermanden maa have Meget i Hovedet, d. e. han maa vide Meget; men han maa ligeledes have vænnet sit Legeme

saaledes, at han ved dets Hjelp kan udrette Alt saaledes som han har tænkt sig det, eller med andre Ord: Han maa kunne Meget.

41. Fortsættelse.

52

“Ja, saa vil jeg ikke blive Tømmersmand,” sagde Christian, efterat han med megen Opmærksomhed havde hørt paa hvad Faderen sagde. “Jeg vil heller blive Bonde, ligesom du, Fader!

Bondestanden, Bondestanden

Er en herlig Stand.

Deri har du Ret, min Gut, sagde Faderen. Men, vil du nu blive en fattig, dum og uvidende Bonde, eller en forstandig og velhavende? Er det dig det samme, om du faaer meget eller lidet Korn paa din Ager, om din Eng bærer meget eller lidet Hø, om du steller saaledes med dine Creature i Sæteren at du faaer meget Smør og Ost, eller lidet og slet medhandlet? Vil det være dig ligegyldigt, om din Vadmelsestrøe er heel og reen, eller om den er skiden og fillet? om du faaer nærsom og vellavet Mad eller maa sulte? — “Nei,” svarede Christian, “hvad jeg end bliver i Verden, saa vil jeg dog ikke blive et usselt og uvidende Menneske.” “Det mener jeg ogsaa,” sagde Faderen, “men du kan troe, at en Bonde nu tildags maa ligesaavel som Haandverksmanden vide Meget og kunne Meget. Han maa vide hvad Slags Sæd hans Ager helst bærer, hvorledes han skal forbedre den, hvorledes han bedst og lettest skal pløie, gjødsle, besaae og høste den, o. s. v. Dette maa han ikke alene vide, men ogsaa kunne det; han maa kunne behandle sit Qvæg, sine Gaardsredskaber, sin Ager og Eng paa den bedste og rigtigste Maade; hvad der tjener til en god Indretning af Huset, til at forhøie hans Velstand, til at befordre hans Tilfredshed: det maa han vide og kunne. Vor lykkelige Statsforfatning fordrer endvidere, at Bonden, for at kunne beholde og forsvare den Plads, som Forfatningen indrømmer ham i det borgerlige Samfund, maa kunne læse, skrive, regne, og nedskrive sine Tanker i et klart og tydeligt Sprog; han maa ogsaa kjende noget til Fædrelandets Love og Indretninger, de vigtigste Næringskilder, dets Forhold i de fleste Henseender til andre Lande, og mere Saadant. Disse sidste Kundskaber ere ogsaa nødvendige for de øvrige Borgere i Staten; thi

uden dem kan man ikke opfylde sine Pligter mod Fædrelandet, og Pligter mod Fædrelandet har ethvert Menneske, hvad enten han er rig eller fattig, fornem eller ringe.

Du seer altsaa, min kjære Christian, at der til enhver Stand, enhver Forretning paa Jorden hører nødvendig at man maa vide og kunne, eller Videnskab og Kunst; Videnskab er det, som Mennesket veed og har i sit Hoved om Tingen, Kunst er det, hvorledes han anvender og udøver det, han veed.

53

42. Mineralierne.

53

Mineralier ere livløse Legemer, der hverken ernære eller forplante sig. Man inddeler dem i fire Klasser.

1. Jord og Stene. Der gives forskellige Jordarter, af hvilke Muld og Leerjord ere de almindeligste. Muldjord er for Agerdyrkeren den nyttigste og brugbareste Jordart. Af Leer forarbeides Tag- og Muursteen, Potter, Tallerkener og flere Ting. Af Stenene gives der mangfoldige Arter. De Stene, der udmærke sig ved Glands, Farve, Tyngde og Haardhed og tillige ere meget sjeldne, kaldes Ædelstene, f. Ex. Diamanten, Rubinen, Smaragden, Topasen, o. fl. og tjene Menneskene især til Prydelse. Andre Stene, der findes i større Stykker og have mindre Glands og Haardhed, men som alligevel kunne modtage Politur, ere: Marmor, Alabast og Serpentin; de forarbeides til Bordplader, Billedstøtter, Gravminder o. m. d. De almindelige Stene, som: Kisel, Sandsteen, Kalksteen, Granit og Flintesteen, bruges til Bygning og flere andre Ting. Flere Steder i Norge hugges Møllestene, Steentrapper o. m. af Granit. I Gudbrandsdalen hugges Klebersteen, en blød Steenart, hvoraf gjøres Kakkellovne, Gryder, o. m. d.; af et Fjeld i Tellemarken hugges Brynestene. Kalksteen findes hyppig i Norge; den brændes i dertil indrettede Ovne, og vædes eller lædskes med Vand, hvorpaa den opløser sig til det fine hvide Støv, der kaldes Kalk, og blandet med Sand bruges til at mure med. Marmor findes ligeledes flere Steder i Norge, dog ikke fuldkommen hvid som den italienske. Kridt, der bruges til at skrive med, er et Mineral, ligesaa Blyant og Rødkridt.

2. Salte. Saltene ere en mineralsk Masse, der lettelig opløses i Vand, og giver sig tilkjende ved en egen skarp Smag. Man adskiller de Salte, der

bruges i Medicinen, f. Ex. Salpeter, Salmiak, Vitriol, o. fl. fra Kjökkensaltet, 54
der enten udgraves af Jorden som Steensalt, eller koges af Sövand og
Saltkilder, som Sösalt og Kildesalt. Paa Vallöe ved Tönsberg er et Saltverk,
der dog ikke tilvirker Salt nok til Landets Fornödenhed, hvorover meget
Salt maa hentes udenlands, fornemmelig fra Spanien og Portugal.

3. Til de brændbare Mineralier höre Svovel og Jordharpix; til den sidste
regnes Jordbeeg og Steenkul. De sidste findes især i stor Mængde i
England.

4. De mærkværdigste Mineralier ere Metallerne, der udmærke sig
fremfor alle andre Stene ved deres Tyngde, Tæthed og Flydbarhed i Ilden,
samt derved, at de kunne udstrækkes. Der gives henved 20 Arter af
Metaller, hvilke man inddeler i egentlige Metaller og Halvmetaller. Platina,
Guld og Sölv kaldes ædle Metaller; de bruges til Smykker og til Mynt. De
övrige Metaller ere: Kobber, Qviksölv, Jern, Bly og Tin; Halvmetaller ere:
Arsenik, Kobolt o. fl. Bly er det blödeste og næst Guld og Sölv det tungeste
Metal; men det nyttigste er Jernet, der bruges til utallige Ting og tillige
findes hyppigst. Norge har et Sölvverk paa Kongsberg, et Kobberverk paa
Röraas, et Kobolt- eller Blaafarveverk paa Modum, og en heel Deel
Jernverker, hvoraf de vigtigste ere: Fritzöe ved Laurvig, Næs ved Arendal,
Fossum ved Skien, Bærum mellem Christiania og Drammen; Egeland,
Froland o. fl.

En höist mærkelig Jernsteen er Magneten, der har den Egenskab, at den
trækker Jern til sig samt vender bestandig sit ene Endepunkt mod Nord.

43. Tiden.

54

Tiden inddeles i Aar, Maaneder, Uger, Dage, Timer, Minutter og
Secunder. Tiden iler hurtigt hen: af Timerne blive Dage, af Dagene blive
Aar. Ligesom Vandet i en Bæk rinder hen og staaer aldrig stille og kommer
heller aldrig tilbage, saaledes rinder og Tiden hen; den kommer aldrig mere
tilbage, hvormeget man endog, især det dövn og forsømmelige Menneske,
kunde ønske det. Benyt derfor stedse Tiden vel; den er en Guds Gave, og du
skal engang aflægge Regnskab for dens Anvendelse!

En Dag er egentlig den Tid, der forløber fra Solens Opgang til dens 55
Nedgang, og dette kalder man den naturlige Dag. Men saaledes beregne vi

ikke vore Dage, eftersom de ere meget ulige med Hensyn til Længden, thi om Sommeren ere Dagene her i Norge 12—18 Timer lange og om Vinteren derimod blot Halvparten saa lange. Efter den Tidsregning, der er indført, tages derfor Dag og Nat tilsammen og kaldes en Dag. Naar vi derfor sige om En, at han er reist bort paa 8 Dage, saa betyder det: paa 8 Dage og Nætter. En saadan Dag, eller 24 Timer, der begynder ved Midnat og varer til den følgende Midnat, kaldes en borgerlig Dag. Fra Midnat til Middag tælle vi 12 Timer, og derefter ere vore Uhre, saavel Stueuhre som Lommeuhre, indrettede. En Time er indeelt i 60 Minutter og et Minut i 60 Secunder. Timen inddeles ogsaa i 4 Qvarteer.

Et Tidsrum af 7 Dage kalder man en Uge. De 7 Dage ere: Søndag, Mandag, Tirsdag, Onsdag, Torsdag, Fredag og Løverdag. Fire saadanne Uger eller lidt mere udgjøre en Maaned. Aaret har 12 saadanne Maaneder, der ikke alle ere lige lange. Den første Maaned i Aaret er Januar, derpaa følger Februar, Marts, April, Mai, Juni, Juli, August, September, October, November, December. I dette Tidsrum, derudgjør 365 Dage og 6 Timer, gaaer Jorden sin aarlige Bane rundt omkring Solen, men de 6 Timer tæller man hvert 4de Aar tilsammen og regner dem for en Dag; derfor bestaaer hvert 4de Aar af 366 Dage, og kaldes Skudaar, fordi den ene Dag da indskydes. Denne Dag lægges da til Februar, saa at denne Maaned i Stedet for 28 faaer 29 Dage.

Almanakken er en Bog, der nøiagtig angiver hele Tidsregningen for et Aar, og er altsaa en meget nyttig Bog. Deri findes Angivelsen af Dage, Uger og Maaneder hele Aaret igjennem, Bestemmelsen naar Festdagene indtræffe, Maanens Afvexlinger af Nymaane, første Qvarteer, Fuldmaane og sidste Qvarteer, Angivelse af de Sol- og Maaneformørkelser, der indtræffe i Løbet af Aaret. Unyttigt er det derimod, at den indeholder en Forudsigelse af Veirliget; thi intet Menneske kan endog kun een Dag endmindre et heelt Aar forud vide hvordan Veiret skal blive, eftersom Intet er foranderligere end dette.

De christelige Festdage eller Høitider, der findes angivne i Almanakken, ere: 1) Julefesten eller Christi Fødselsfest, der indtræffer hvert Aar paa den 25 December; 2) Paaskefesten, der indtræffer paa den første Søndag efter den første Fuldmaane efter Foraarsjevndøgn, altsaa mellem 22de Marts og 25de April. Denne Fest helligholdes til Erindring om Jesu

56

Opstandelse. 3) Pintsefesten, 7 Uger efter Paaske, helligholdes til Erindring om den hellige Aands Sendelse til Apostlene. Flere christelige Festdage ere: Skjertorsdag og Langfredag, der begge helligholdes i Ugen før Paaske; den første til Erindring om at Frelseren indstiftede den hellige Nadvere, den anden til Erindring om hans Lidelse og Død. Christi Himmelfartsdag indtræffer 40 Dage efter Paaske.

I Almanakken findes ogsaa en Fortegnelse over de aarlige Markeder i vort Fædreland, paa hvilke en Mængde Mennesker komme sammen fra alle Kanter for at købe og sælge. Saadanne Markeder holdes i Christiania, Christiansand, Drammen, Skien, Lillehammer og flere Steder.

III. PARABLER ELLER LIGNELSER; FABLER. A. PARABLER.

Lammet.

56

En Fader vandrede med sin lille Søn paa Marken; der saae de et Faar, som et lidet Lam pattede, og Moderen slikkede Lammet.

Drengen glædede sig over dette Syn. Da han længe havde betragtet Faaret og Lammet, smilede han og sagde: Det lille Lam patter sin Moder som et lille Barn, men hvor er dets Fader?

Det kjender ikke sin Fader, og lærer ham aldrig at kjende, svarede Faderen sin Søn.

Atter spurgte denne: Bliver det da bestandig hos sin Moder?

Faderen svarede: Ogsaa hos hende bliver det kun saalænge det dier hendes Bryst. Naar det selv kan æde Græs, forlader det sin Moder og glemmer hende og bøier sit Hoved mod Jorden.

Hvad Forskjel er der da mellem de smaae Børn og de smaae Lam? spurgte Drengen.

Se, sagde Faderen, da du blev født, laa du paa din Moders Skjød og diede hendes Bryst, ligesom dette Lam, og slumrede i nogle Maaneder. Men da blev dit Aasyn klarere, og fra din Moders Bryst skuede du op til hende, og smilede til hende. Se, det formaaer Lammet ikke. — Og efter nogle Maaneders Forløb kjendte du din Moder fremfor alle øvrige Mennesker; stammende udstrakte du dine smaae Hænder efter hende. Se, heller ikke dette formaaer Lammet. — Og atter, efter nogle Maaneder, kjendte du ogsaa din Fader, og vendte dit lille Ansigt fra din Moder til din Fader, og sagde: Fader og Moder! Se, heller ikke dette formaaer Lammet. Det bøier

57

sit Hoved til Jorden. Du derimod vender dit Aasyn ikke alene mod Jorden, men ogsaa op imod Himmelen, og i din Sjel voxer Kjærlighed. Saaledes voxer ogsaa Kundskab. Snart vil du skue Naturens Aasyn, ligesom du skuede din Faders og Moders. Da vil du udtale det tredie Ord; det er Livets Ord. — Men Dyret har intet Aasyn og kjender intet Aasyn.

Saa talte Faderen. Drengen greb hans Haand, saa venlig op til ham, og følte glad, at han var — et Menneske.

Kohyrden.

57

Paa en Eng nær ved en Have, vogtede en Dreng en Ko. I det han saa op til et Kirsebærtræ, blev han nogle modne Kirsebær vaer derpaa; de skinnede saa røde, og han fik Lyst til at plukke dem. Da forlod han Koen, og klavrede op i Træet.

Men da Koen ikke saa Hyrden, løb den ind i Haven, aad Blomster og Urter, og søndertraadte de øvrige. Drengen blev dette vaer; forbittret sprang han ned af Træet; løb hen og skjeldte og pryglede Dyret ubarmhjertigt.

Da traadte Faderen, der havde seet alt dette, hen til Drengen, saa alvorligen paa ham og sagde: Hvem fortjener vel denne Tugtelse, du eller Dyret, som ikke kjender Høire eller Venstre? Har du mindre fulgt din Begjerlighed end Dyret, som du skulde vogte? Og nu straffer du det saa grusomt, glemmende din egen Fornuft og din egen Brøde . . .

Men Drengen stod skamrød for sin Faders Aasyn.

Træet.

58

Den lille Vilhelm saa sin Fader plante et vildt Æbletræ. Hvad vil du, spurgte Drengen, gjøre med den knortede Tingest? Jeg vilde ikke unde den Plads i min Have!

Men Faderen svarede: Døm ikke for tidlig, mit Barn! Kjender du da dette lille Træ, som du kalder en knortet Tingest? — Om jeg kjender det? svarede Drengen. Man kan jo nok see hvad det er. — Dets udvortes Skikkelse seer du vel, sagde Faderen, men ei hvad der ligger skjult i det.

Se, saa lidet og uanseligt det nu er, kan det dog engang vorde et høit og skjønt Træ. Det kan inden faa Aar bære Blomster og Frugter, glæde og qvæge os. Dette formaaer det ikke endnu. Thi skjult og uvirksom hviler i det den Kraft, ved hvilken det engang vil formaae det.

Efter nogen Tids Forløb saae Vilhelm atter sin Fader ved det lille Træ. Han satte en Stav ved Siden af det, og bandt det fast til den. Hvorfor gjør du det? spurgte Drengen. Du berøver det jo dets Frihed. Det gjør jeg — svarede Faderen — for at Vinden ei skal knække det og kaste det til Jorden, men at det maa voxe rankt og lige i Veiret. Derpaa skar Faderen nogle Grene af Stammen, og gjorde Jordbunden omkring den løs, og omgav den med Torne.

Se, sagde Faderen, den lønlige Livskraft, som dette lille Træ indslutter, er mig kjær. Derfor pleier jeg det for at dets skjulte Kraft maa voxe og trives.

Da Vaaren næste Aar kom, førte Faderen sin Søn atter hen til Træet. Han havde skaaret en Qvist af et andet Frugttræ. Nu tog han sin Kniv og skar saa dybt ind i det lille Træ, at dets Krone faldt ned paa Jorden. Ak, raabte Vilhelm forskrækket, nu er jo al din Umag forgjæves! — Men Faderen smilede, og podede den medbragte Qvist ind i Resten af Stammen, og bandt det altsammen omhyggeligen til. Derpaa sagde han: See, var denne lille Stamme bleven i Skoven, saa vilde den have opvoxet skjev og knudret, som den tilfældigviis blev, og aldrig have baaret spiselig Frugt. Men jeg har ledet dens Væxt og dens indre Kraft. Før Vaaren kommer i sin fulde Kraft, har jeg indpodet det Ædlere i dette lille Træ, at dets spirende Kraft maa drive dette frem, og det selv engang maa bære liflige Blomster og Frugter.

Inden kort Tid udbredte Træet sine Grene og Qviste, og det var lysteligt at skue. Thi det skjød Knopper og Blomster, og da Høsten kom, tyngede gule og røde Æbler dets Grene. Hvad siger du nu? spurgte Faderen sin Søn.

O! svarede denne med Glæde: Det er blevet et kosteligt og taknemmeligt Træ!

Se, vedblev Faderen, hvorledes det strækker de fulde Grene dig imøde. Jeg skjænker dig det, Vilhelm; det være dit. Nu har det naaet sin Bestemmelse.

Nellikebedet.

"Gode Moder, giv hver af os et Blomsterbed, mig eet og Gustav eet og Marie eet, at Enhver af os kan røgte sit eget." Saa bad den lille Frits sin Moder, og hun foiede hans Ønske, og gav enhver af Børnene et Blomsterbed, fuldt af skønne Nelliker. Børnene bleve overmaade glade, og sagde: "Naar Nellikerne først staae i Flor, saa vil det være herligt!" — Thi det var endnu ikke Nelliketiden; de begyndte først at skyde Knopper.

Men den lille Frits var utaalmodig i sit Hjerte, og kunde ikke oppebie Blomstertiden, thi han ønskede at hans Blomsterbed først af Alles maatte staae i fuld Flor.

Han gik hen til Nellikebedet, tog Knopperne i sin Haand og beskuede deres tynde Hud, og glædede sig over at der allerede pippede et rødt eller guult Blomsterblad frem af den grønne Skal. Men Tiden faldt ham altfor lang. Frits brød Knopperne og løsnede efterhaanden alle Bladene fra hinanden. Nu raabte han med høj Røst: "Se, mine Nelliker blomstre!"

Men da Solen skinnede paa dem, bøiede Blomsterne sørgende deres Hoveder, og stode visne og vantrevne endnu inden Middag. Og Barnet græd over dem. Men Moderen sagde: "Du utaalmodige Barn! Maatte dette være den sidste Gang, at du ved din egen Brøde forspilder dit Livs Glæder! Da har du ikke for dyrt kjøbt den svære og vanskelige Kunst at vente!"

60

Selvprøvelse.

60

En gudfrygtig Fader havde en ryggesløs Søn, som haanede alle Formaninger, henlevede sine Dage i slette Menneskers Selskab, og var alle sandselige Lasters Træl. Saaledes blev hans Hjerte meer og meer fordærvet, og alt Godt qualtes i det. Men den vildfarende Ynglings forvendte Adfærd voldte Faderen dyb Kummer.

Efter nogen Tids Forløb faldt Faderen i en haard Sygdom, og da han følte Døden nærme sig, lod han sin Søn kalde til sig. Da Sønnen nu traadte hen til sin Faders Dødsleie, sagde denne: Frygt ikke min Søn, at jeg vil bebreide dig din Vandel. Se, jeg dør, og efterlader dig alt mit Gods til Arv. Opfyld du nu min sidste Begjering til dig. Den er let at opfylde, derfor vil du gjerne love mig den og holde den!

Sønnen svarede, at han gjerne vilde opfylde den, hvis det stod i hans Magt. Da sagde den døende Fader: Saa lov mig da, min Søn, at du i to Maaneder hver Aften vil gaae ind i dette Kammer, og der underholde dig en Timestid med dig selv. Sønnen lovede nøiagtigen at holde det, og gav Faderen sin Haand derpaa.

Da velsignede hans Fader ham, og døde og blev begravet. Men Sønnen vendte tilbage til sine Selskabsbrødre, og levede hele Dagen lystig og i Glæde. Da det blev Aften, erindrede han sit Løfte, og hans døende Faders Billede advarede ham om at holde det. I Begyndelsen var det ham en Byrde at være ene, thi det tykkedes ham taust og eensomt, og en vis Frygt overfaldt ham. Men for sit Løftes Skyld overvandt han sig selv, og tænkte: De to Maaneder faae vel ogsaa Ende.

Men se, nu bleve hans Øine opladte, og han erkjendte sit Levnets hele Afskyelighed: hans Hjerte anklagede ham, og Herrens Frygt greb ham; han gik i sig selv og græd, og blev et andet Menneske. 61

Oldingen og Ynglingen.

61

Geron, den firsindstyveaarige Olding, sad udenfor sit landlige Huus, og glædede sig over den blide Efteraarsmorgen. Hans Øie hvilede snart paa de fjerne blaae Bjerge, fra hvis Toppe Taagen steg op som Offerskyer, snart paa hans opblomstrende Børnebørn, som legede foran ham.

Da nærmede en Yngling fra Byen sig til Oldingen, og forundredes over hans kraftfulde Alderdom og hans glade Aasyn. Og den fremmede Yngling tilstod Oldingen sin Forundring over dennes Kraft og Munterhed, og spurgte ham om Aarsagen dertil.

Geron stod op fra sit Sæde og førte den Fremmede ind i Haven, og viste ham de høie, herlige Træer fulde af de kosteligste Frugter, hvis Syn maatte glæde Hjertet.

Da sagde Oldingen: Undrer du dig ogsaa over, at jeg nu nyder Frugten af disse Træer? Se, min Søn, dem plantede jeg i min Ungdom. Nu kan du forklare dig min glade, frugtrige Alderdom.

Ynglingen forstod Oldingens Ord, og lagde dem paa Hjertet.

B . F A B L E R .

Bjørnen og Bien.

61

En Bjørn blev engang stukket af en Bi. Fuld af Hevngjerrighed over denne Fornærmelse brød han som afsindig ind i Bihaven, og kastede overende alle de Bikuber, han traf paa. Men denne Voldsomhed opirrede alle de øvrige Bisværme. I Tusindtal overfaldt de ham, og efterat de havde tilføiet ham utallige Saar, reddede han sig blot ved en hastig og skammelig Flugt fra den visse Død.

Det er raadeligere at taale en liden Fornærmelse, end ved blind Hevngjerrighed at forøge sine Lidelser.

62

Hunden og Tyven.

62

En Tyv vilde om Natten bryde ind i en velhavende Bondes Huus; men Gaardshunden foer paa ham og begyndte at gjøe af alle Kræfter. Tyven søgte at formilde den, og rakte den et stort Stykke Kjød. "Nei, sagde Hunden, jeg vil ikke lade mig bestikke til at handle som en Forræder mod min egen Herre. Daarligt var det og i Sandhed, for en eneste Lækkerbids Skyld at forglemme den, der hidtil har gjort mig saa meget Godt, og fremdeles er i Stand til at gjøre det." Derpaa gjøede den endnu stærkere, og Tyven tog Flugten.

Man skal aldrig forglemme sin Pligt for et glad Øieblik's Skyld, thi Angeren vil altfor snart og altfor langvarig følge derpaa.

62

Den vilde Buk og Viinstokken.

En vild Buk, som blev forfulgt af Jægerne, tog sin Tilflugt til et Viinbjerg, og skjulte sig der under Viinstokkens brede Blade. Derved undgik den ogsaa virkelig sine Forfølgeres Opmærksomhed; men neppe troede den at være uden al Fare, førend den begyndte at gjøre sig tilgode med Druerne, og afnippede det ene efter det andet af de brede Blade, som nyligen saa trolig havde skjult dens Horn. — Men hændelsesviis var en af Jægerne bleven noget tilbage. Han fornam Løvet's Raslen, opdagede snart Aarsagen, kaldte paa sine Kammerater, og Bukken blev dræbt. ”Ak, sukkede den døende, jeg maa selv erkjende min Død som en retfærdig Straf, fordi jeg kunde tillade mig at behandle min Beskytter saa utaknemmeligt.”

Glem ikke at enhver Last er skjændig, men skjændigere end Utaknemmelighed er ingen.

De to Spurve.

63

I et tørt Aar led to Spurve meget af Hungersnød. ”Flyv endnu engang omkring, Broder! sagde den svageste af dem, og see dig om — maaskee du dog etsteds kan opdage noget Fødemiddel. Jeg fløi gjerne med, men jeg kan ikke mere. Finder du da nogen Spise, saa bring Noget med til mig; men snart, snart! dersom du ikke vil finde mig død af Hunger.” Den Stærkere lovede det, og fløi ud. Lykken var ham denne Gang gunstig. Han saae et Kirsebærtræ, fuldt af modne Frugter. ”O! raabte han, hjælpne ere vi nu, baade min Ven og jeg!” Han fløi derhen, fandt Bærrene fortræffelige, og gjorde sig tilgode, saalænge han aarkede. En Time hengik; Solen dalede — nu først vil han, belæst med Kirsebær, flyve tilbage til sin Ven. Men han føler sig endnu saa mat, seer endnu et Bær, som lokker ham, flagrer fra Green til Green, indtil Mørket overfalder ham og han sover ind. Først om Morgenens vaagner han igjen, og iler til sin forladte Ven. Han finder ham — liggende paa Ryggen, død.

Intet skal være dig helligere, end Opfyldelsen af et Løfte; og har du lovet en Nødlidende Noget, saa il med at opfylde det. I egen Lykke maa man aldrig glemme en Andens Ulykke.

Hunden og de to Harer.

63

En Jagthund forfulgte en ung Hare. Allerede havde han saagodt som naaet den, da en ældre, meget større Hare sprang frem af en Busk og løb over Marken. Her er større Fangst, tænkte Hunden, forlod hiin og satte efter denne. Men hans Kræfter vare nu næsten udtømte; den udhvilede raske Hare undflyede, og den begjerlige Hund fik af to Harer — Ingen.

Vær fornøiet med en liden, men vis Fordeel. Den, der vil have altfor meget, faaer i Almindelighed — Intet.

Kragerne og Vandkrukken.

63

To tørstige Krager fløi omkring og søgte forgjeves efter Vand; endelig fandt de en Krukke, paa hvis Bund der var endeel Vand, men Krukken var for⁶⁴ høi til at de kunde naae Bunden. De forsøgte paa at vælte den overende, eller at pikke Hul paa den; men al deres Umag var forgjeves, og den ene Krage fløi mismodig sin Vei. — Men den Anden blev tilbage, og blev ikke kjed af nye Forsøg — endelig fik den et Indfald, som lykkedes: I Nærheden af Vandkrukken laae en Mængde Smaastene, hvoraf Kragen tog en efter den anden og kastede i Krukken; derved steg Vandet stedse høiere og høiere — og neppe var en halv Time gaaet, førend den betænksomme Krage fuldkommen havde stillet sin Tørst.

Eftertanke gjør ofte det muligt, som man i første Øieblik anseer for umuligt. Kun den Dovne og Eenfoldige opgiver strax alt Haab.

De to Plougjern.

64

Af eet Slags Jern og i selvsamme Værksted bleve to Plougjern forfærdigede. Det ene kom i en drivtig Landmands Haand; det Andet blev henslængt i en Krog, laa der rolig et heelt Aar igjennem, og blev bedækket med Rust. Endelig erindrede man det, og tog det frem igjen.

Hvor blev det forundret, da det saae sin fordums Broder, og sammenlignede ham med sig selv, thi det fandt ham blank og speilglat, næsten mere glindsende, end han fra først af var. — “Er det muligt? raabte det forrustede Plougjern: Engang vare vi hinanden lige. Hvad har

vedligeholdte, ja forøget dit smukke Udseende, da jeg, og det i den dybeste Rolighed, er bleven saaledes tilredt.”

Just denne Rolighed, svarede det Andet, var det, som skadede dig. Øvelse og Arbeide har jeg at takke for, at jeg nu overgaaer dig.

Arbeide gjør Livet langt, sundt og fornøiet.

Hunden og dens Billede.

64

En graadig Hund gik med et Stykke Kjød i Munden over en smal Bro. Her saa han sit Billede i den klare Bæk, og meente, at det var en anden Hund, som og bar et Stykke Kjød. I Øieblikket var hans umættelige Graadighed i Fristelse, og strax vilde han rive det af Munden paa den Anden. Men idet han snappede efter det, faldt det Stykke Kjød, som han selv bar, i Vandet, og han fik neppe Tid til at tænke sig om, førend det var borte. Nu indsaa han, at man bør være fornøiet med hvad man har, og ikke vove det Visse for det Uvisse, ja endog for det Indbildte.

Vandreren og Lygteemanden.

65

En Vandringsmand saa om Natten et Stykke fra sig en Lygteemand, gik efter den, forvildede sig fra den rette Vei og sank derved i en dyb Sump. “Fordømte Bedrager! raabte han, hvorfor bedrog du mig og førte mig herhid?” Førte jeg dig? svarede Lygteemanden: Om Forladelse, jeg fortjener ikke denne Beskyldning. Du gik jo frivillig efter mig; Ingen, uden dig selv var det jo, som gav dig det Raad at følge mig.

Gjerne skyder man i Ulykken Skylden paa en Anden. Men man prøve sig selv, og man vil da finde, at man som oftest selv er Skyld deri.

Løven og Eselet.

65

En Løve blev bortslæbt i Lænker, og indspærret i Fængsel med et Esel; Forbittrelse flammede af hans Øine, han stødte sit Hoved mod Væggen, og slog om sig med sin Hale. Forundret saa Eselet paa ham og sagde: Vær rolig, min Ven; hvad man ikke kan ændre, maa man finde sig i med

Taalmodighed. Hvad nytter din Forbittrelse til? Du faaer jo Mad og Drikke — man kommer for at see dig, for at beundre din Styrke og Skjønhed; Alt vil jevne sig med Tiden!

“Hold din Kjæft! brølede Løven i Vrede; den, som kan finde sig i Aaget og forglemme sin Frihed, er ikke Svar værd. Kun den, der er født med en Slavesjel, fortjener sine Lænker.

Vildsvinet og Ulven.

65

Et Vildsviin hvæssede sin Tand paa en Eeg. “Hvad gjør du der?” spurgte en Ulv, der gik forbi.

Jeg sætter mig i Forsvarsstand, svarede Vildsvinet, om en eller anden 66
Fiende skulde faae i Sinde at angribe mig.

“Men det har du jo ikke nødig, synes mig; thi jeg seer slet ikke, at der er nogen Fare paafærde.”

Just derfor, gryntede Vildsvinet, gjør jeg det nu, thi naar Fienden kommer, er det for seent — da er det ikke Tid til at hvæsse Tandene, men til at bruge den.

IV. VERDEN, JORDEN OG MENNESKET.

IV. Verden, Jorden og Mennesket.

66

Ved Verden eller Verdensbygningen forstaae vi ikke blot vor Jord; Solen, Maanen, Jorden og alle de utallige Stjerner kaldes tilsammen Verden. Vor Jord er kun en liden Deel af disse utallige og umaalelig store Guds Gjerninger. Stjernerne, der ligeledes ere store Legemer og Kloder, vise sig i klare Nætter, paa Grund af deres lange Frastand fra os, som smaae lysende Prikker, og de fleste af dem ere over hundrede tusinde Gange større, end vor Jord, og sandsynligviis ligesom denne beboede af levende Skabninger.

Den store blaa Hvælving, som vi paa skyfrie Dage see over os, og som vi kalde Himmel, er et umaalelig stort Rum, hvori Solen, Maanen og alle hine utallige Stjerner alene ved Guds ubegribelige Almagt fastholdes, svæve og bevæge sig imellem hverandre efter de Love, som Guds uendelige Viisdom fastsatte.

De mange Stjerner, som vi om Natten see paa Himmelen, ere, paa nogle faa nær, lutter Sole eller Fixstjerner, d. e. Stjerner, der have sit Lys i sig selv, og ikke forandre deres Plads paa Himmelen. Det er umuligt at tælle dem, og den største Deel af dem kunne vi ikke engang see med blotte Øine; men med Kikkerter, ved hvis Hjelp man kan see meget langt og tydeligt, har man opdaget, at endog det lyse Strøg, der gaaer tversover hele Himmelen og som vi kalde Melkeveien, bestaaer af lutter Stjerner, der staae tæt ved hverandre.

For imidlertid at erholde en Oversigt over den hele Himmelens Hær, har man fordeelt Stjernerne i visse Billeder og kommet Forstanden til Hjelp

67

derved, at man har forestillet sig lutter Figurer paa Himmelen, dannede af de forskjellige Stjerner. De mærkeligste Stjernebilleder danne den saakaldte Dyrekreds, der er draget omkring den hele Himmel og netop i den Retning, hvori vi see Solen gaae, saa at Dyrekredsen betegner Solbanen. Den indeholder følgende 12 Stjernebilleder, der tillige findes i Almanakken: Vædderen, Tyren, Tvillingerne, Krebsen, Løven, Jomfruen, Vægten, Skorpionen, Skytten, Steenbukken, Vandmanden, Fiskene. Den store og den lille Bjørn, af hvilke den første ogsaa kaldes Karlsvognen, Syvstjernen, Orion, o. fl. ere bekjendte Stjernebilleder.

Mærkeligst er imidlertid for os den store Stjerne, der giver os Lys og Varme, og som vi kalde Solen. Den er det Middelpunkt, om hvilket, foruden flere andre Planeter eller Vandrestjerner med deres Maaner, ogsaa vor Jord regelmæssig bevæger sig, og det i et Tidsrum af 365 Dage og 6 Timer. Den er uhyre stor, thi man har beregnet, at man kunde danne een Million, fire hundrede og fire og tredive tusinde ottehundrede og syv og tredsindstyve saadanne Kugler af den, som vor Jord, eller med andre Ord: den er 1,434,867 Gange større end Jorden. Alligevel forekommer dette uhyre Legeme os saa lidet, fordi det er over 20 Millioner Mile borte fra os. Skulde en Kanonkugle, der flyver 600 Fod i et Secund eller Pulsslag, skydes efter Solen, vilde den behøve 25 Aar for at komme fra Jorden til den. Den samme Vei tilbagelægger en Lysstraale i 8 Minutter og 13 Secunder. Det synes som om Solen er et brændende Legeme, men i nyere Tider har man ved Hjælp af gode Kikkerter opdaget, at Solen i sig selv er et mørkt Legeme men indhyllet i en uhyre Masse af Lys, hvorved den bliver i Stand til at oplyse Planeterne og udvikle Varme paa dem. Varmen udstømmer saaledes ikke af Solen, eller udenfra ind i Jorden eller i Legemerne paa den, men Solstraalerne besidde blot Evne til at frigjøre og ligesom fremlokke det Varmestof eller den Varmematerie, der allerede ligger i Jorden eller dens Legemer. Der, hvor Straalerne træffe liden eller ingen Varmestof, varme de kun lidet eller intet. Vilde man derimod antage, at Solen var et uhyre Ildhav lig den jordiske Ild, da maatte den trænge til samme Slags Næring for ei at slukkes, og ligeledes maatte der da være varmere jo høiere man kom op i Luften, og jo nærmere man kom Solen. Men dette er dog ikke Tilfældet; tvertimod bliver det jo høiere des koldere i Luften, hvilket man især kan mærke paa de høieste Bjerge, der endog i det

varme Jordstrøg ere bedækkede med Snee og Iis. Varmen fremkommer altsaa paa samme Maade, som naar to Stykker Træ rives paa hinanden, nemlig derved, at Lysstraalerne fra Solen støde an og gnides paa Luftkredsen, der omgiver vor Jord.

Efter al Rimelighed har enhver Fixstjerne eller Sol et bestemt Antal af andre Stjerner, der gaae omkring den ligesom vor Jord om Solen, og erholde Lys, Varme og Frugtbarhed af den; dog kunne vi blot see de Vandrestjerner eller Planeter, der høre til vor Sol, og hvorefter der hidtil er opdaget elleve. Disse Hovedplaneter ere efter deres Afstand fra Solen følgende: Mercur, Venus, Jorden, Mars, Vesta, Juno, Ceres, Pallas, Jupiter, Saturnus og Uranus. Mercur er nærmest Solen og 8 Millioner Mile borte fra den, samt 18 Gange mindre end Jorden. Venus, der ogsaa kaldes Morgen- og Aftenstjernen, er 15 Mill. Mile borte fra Solen. Jupiter er den største af alle Planeter, og 1474 Gange større end Jorden, Saturnus 1000 og Uranus 83 Gange større, og den sidste er 397 Millioner Mile borte fra Solen.

Flere af disse Planeter have Biplaneter eller Maaner omkring sig, som man ogsaa kalder Drabanter; af saadanne har man opdaget 4 omkring Jupiter, 7 omkring Saturn og 6 omkring Uranus. Vor Jord har 1, der gaaer omkring den i 29 Dage og 13 Timer. Den er 51,000 Mile borte fra Jorden, og 50 Gange mindre end den. Lyset, som vi see hos den, faaer den ligesom Jorden fra Solen, og Afvexlingerne i dette Lys, eller Maanens forskellige Skikkelser, fremkomme af dens forskellige Stillinger mod Jorden og Solen, der stedse kun oplyser Halvparten af den. Eftersom nu Maanen vender sin halvt eller heelt oplyste eller sin mørke Side til os, have vi Nymaane, første Qvarteer, Fuldmaane, sidste Qvarteer.

Naar Maanen ved sin Gang om Jorden kommer til at staa i lige Linie imellem vor Jord og Solen, saa skjules derved en Deel af Solen, og dette Syn kalder man Solformørkelse. Naar derimod Jorden ved sin og Maanens Gang omkring Solen kommer i lige Linie mellem Solen og Maanen, da opstaaer en Maaneformørkelse, der undertiden betager hele Maanen sit Lys, efterdi Jorden er større, end Maanen. Saadanne Formørkelser kunne lærde Mænd beregne mange Aar i Forveien, da Himmellegemernes Gang er

69

Foruden Solen, Planeterne og Maanerne gives der endnu en Art Stjerner af forskjellig Størrelse, som vi kun til enkelte Tider see paa Himmelen, og som udmærke sig derved, at de have et Slags Hale, hvorfor de ogsaa kaldes Halestjerner eller Kometer. Ogsaa de have sandsynligviis et regelmæssigt Omløb om Solen, dog ikke som Planeterne i næsten cirkelrunde, men i ovale eller ægrunde Baner. Hos mange beløber deres Omløbstid sig til Aarhundreder, og heraf kommer det, at de saa sjældent sees, men deres Syn tyder ligesaa lidt som de andre Stjerners paa noget Ondt, Krig, Pest eller Hungersnød.

Jorden.

69

Omendskjøndt Jorden kun er en meget liden Deel af Verden, har den alligevel en meget stor Udstrækning, hvilket man allerede kan slutte deraf, at man hører tale om de mange Lande og store Riger, som findes paa den. Dens Omkreds er 5400 Mile. Vanskeligere er det at bestemme hvilken Skikkelse den har, efterdi vi blot kunne oversee en meget liden Deel af den. Naar vi staae paa et høit Bjerg eller Taarn, hvorfra vi have fri Udsigt til alle Sider, forekommer Jorden os bestandig rund, og heraf kunde vi allerede slutte, at den er rund som en Kugle. Men der gives endnu tydeligere Beviser herfor. Af en Legemes Skygge kan man ofte med temmelig Vished kjende, om det er rundt eller bredt, eller kantet, og naar Skyggen af et Legeme stedse, saa ofte den viser sig, seer rund ud, saa kunne vi ikke mere tvivle om, at jo Legemet ogsaa er rundt. En Maaneformørkelse er intet Andet end Jordens Skygge, som falder paa Maanen, naar Jorden staaer i lige Linie mellem den og Solen. Nu har man ved Maaneformørkelser aldrig fundet Jordens Skygge anderledes end rund, følgelig maa Jorden selv have Skikkelse af en Kugle. Paa et rundt Legeme eller en Kugle kan man, ved at følge samme Retning, komme rundt omkring. Derfor kan man reise fra sit Hjem bestandig i Vest, og kommer tilsidst tilbage igjen fra den modsatte Side eller i Øst. Dette er allerede ofte gjort, og første Gang for 300 Aar siden af Ferdinand Magellan, som i Aaret 1520 reiste bestandig i Vest, og hvis Ledsagere (han selv døde underveis) 3 Aar efter kom tilbage til deres Fædreland i Øst. Af disse og flere ⁷⁰ Grunde er det beviist, at Jorden er en meget stor Kugle, men ujevn

formedelst de mange Bjerge, der i Forhold til Jordkuglen alligevel ikke ere mere, end smaae Sandskorn paa en Keglekugle.

Man har eftergjort Jorden i det Smaa. Man har gjort en Kugle og aftegnet Jordens Lande og Vande derpaa. En saadan Kugle kaldes Globus eller kunstig Jordkugle. Man har ogsaa aftegnet de to Halvdele af Jordkuglen paa en lige Flade, og kaldet disse Afbildninger Planiglober. Saadanne Billeder har man ogsaa forfærdiget af enkelte Jorddele og Lande, og kaldet dem Landkort.

Jorden modtager Lys og Varme fra Solen. Paa den ene Side af Jorden, som er vendt mod Solen, er det Dag, paa den anden, der staaer i Skygge, er det Nat. Dersom Jorden stod ubevægelig, maatte der paa den Side, der vendte mod Solen, være bestandig Dag og paa den anden bestandig Nat; men nu afvexler Dag og Nat regelmæssig med hinanden i Løbet af 24 Timer, i hvilken Tid Jorden dreier sig rundt om sin egen Axel. Dette kaldes den daglige Bevægelse, og i 365 saadanne Omdreininger fuldender den sin Bane eller Gang om Solen, hvilket kaldes et Aar. Ved Jordaxelen forstaaer man en lige Linie eller en Stang, som man tænker sig stukken midt igjennem Jorden, og om hvilken Jorden dreier sig som et Hjul om sin Axel, hvilken er 1719 Mile lang. De yderste Punkter af denne Axel kaldes Poler, af hvilke den, der vender mod Syd, kaldes Sydpolen, og den anden, der vender mod Nord, kaldes Nordpolen. Midt imellem disse 2 Poler tænker man sig om hele Jorden en Linie, som kaldes Æqvator. Denne Linie deler Jorden i den nordlige og sydlige Halvkugle. Foruden Æqvator har man paa begge Sider af samme draget endnu 2 Linier paa de kunstige Jordkugler og Korter. De staae ligelangt borte fra Æqvator, og kaldes Vendekredse; den nordlige kaldes Krebsens og den sydlige kaldes Steenbukkens Vendekreds. Mellem disse og Polerne har man endnu trukket 2 Kredse, den nordlige og sydlige Polarkreds. Vendekredsene kaldes saaledes, fordi Solen, under Jordens aarlige Gang omkring den, aldrig kommer længere Nord, end til Krebsens, og aldrig længere Syd, end til Steenbukkens Vendekreds, idet den ligesom vender om igjen, naar den har naaet en af disse Kredse.

Ikke overalt paa Jorden er der lige varmt og lige koldt. De Lande, der ligge imellem Vendekredsene og Æqvator, ere de varmeste. Istedetfor at det sneer og fryser hos os om Vinteren, indtræder den der blot som en Regntid. Denne Deel af Jorden kaldes den hede Zone eller det hede Jordstrøg. I de

71

Lande, der ligge imellem Vendekredsene og Polarkredsene, er det noget koldere. Disse Jordstrøg kaldes de tempererede Jordstrøg, hvoraf der altsaa gives et nordligt og et sydligt. Jo nærmere Landene ligge Polarkredsene, desto koldere og længere er Vinteren i dem. Hiinsides Polarkredsene ligetil Polerne strækker sig endelig den nordlige og sydlige kolde Zone, i hvis Lande Vinteren er meget lang og Sommeren ganske kort. Omkring Polerne findes alene umaalelige, evigvarende Iissletter og Iisbjerger. — Den runde Kreds, hvor Himmelen og Jorden synes at berøre hinanden, kalde vi Horizont eller Synskreds og i denne lægge vi Mærke til de 4 Himmelegne: Nord, Syd, Øst og Vest. Den Kant, hvor Solen, naar Nat og Dag ere lige lange, staaer op, kaldes Østen, der, hvor den staaer høiest, Syden, og den Egn, hvor den gaaer ned, Vesten.

Jorden har sit Navn af dens vigtigste Bestanddeel — Jord. — Vi kjende næsten Intet af Jorden undtagen dens Overflade, der bestaaer af tørt Land og Vand. Kun den tredie Deel er Land, Resten er skjult med Vand.

Landet bestaaer af Dale, Sletter og Bjerger. Smaa Forhøininger kalder man Høie, og Fordybningerne mellem Bjergene kaldes Dale. Alle store Bjergkjæder paa Jorden hænge sammen med hverandre, og om endog en saadan Række af Bjerger synes at ende ved Havets Bred, hvor den sædvanlig strækker sig langt ud i Havet og kaldes da Forbjerg, saa gaaer den dog videre under Vandet, hvilket bevises ved Øerne, der ikke er andet, end Bjergspidser, der rage frem af Vandet. En Ø kalder man nemlig et Stykke Land, der rundt om er omgivet med Vand. Hænger det endnu paa een Side sammen med det faste Land, kaldes det en Halvø. Et smalt Stykke Land, der strækker sig ud i Vandet, kaldes en Landtunge, og et smalt Stykke Land, der forbinder to faste Lande med hverandre, kaldes en Jordtange.

Blandt Bjergene ere de ildsprudende, der ogsaa kaldes Vulkaner, de mærkværdigste. Der gives mange af dem rundt omkring paa Jorden. Oventil have disse Bjerger en Aabning eller Svælg, der kaldes Krater. Naar der af dette Svælg opstiger blot Røg, er Bjerget roligt; er det derimod nær ved et Udbrud, da hører man en Bragen inde i Bjerget lig Torden; hele Egnen bæver, og der opstiger en Ildstøtte af Bjerget. Ofte udkaster dette en uhyre Mængde Aske og Stene og overøser dermed hele Landskaber, og af Krateren udvælder en gloende Materie, Lava, der flyder ned af Bjerget og

72

oversvømmer ofte hele Egne, hvorved Alt, hvad der ikke kan føres bort, bliver ødelagt. De mærkeligste ildsprudende Bjerge i Europa ere: Ætna paa Sicilien, Vesuv i Italien, og Hekla og Krabla paa Island.

De høieste Bjerger paa Jorden findes i Asien og Amerika. Bjergene deles i Urbjerger, der mestendeels bestaae af Granit eller Graasteen, der er den fasteste Steen, og Fløtsbjerger, der fordetmeste bestaae af Lag af Skifer og Kalksteen. I disse findes de fleste Metaller.

Vandet er deels samlet i Havet, der næsten skjuler 2/3 af Jorden, deels falder det ned af Luften som Regn, Sne og Hagel, eller og udspringer det af Jorden i Kilder, og flyder ud i Havet. En Kilde kalder man det Vand, der ved egen Kraft springer frem af Jorden. Flyder dette Vand videre, kaldes det en Bæk; flere Bække, der forene sig, danne en Elv eller Flod, der omsider rinder ud i Havet. Hovedfloder kalder man saadanne, der løbe igjennem en betydelig Deel af Landet eller og gjennem flere Lande, og optage de mindre Floder, der kaldes Bifloder. Naar en Elv eller Flod er saa dyb, at man kan befare den med Skibe eller store Fartøier, da er den seilbar. Den Fordybning, hvori Vandet i en Flod rinder, kaldes Flodseng; Randen af denne kaldes Bred, men ved Havet Kyst eller Strand. I mange Floder findes der Steder, hvor Vandet styrter fra en steil Høide ned i Dybet; disse Steder kalder man Fosser eller Vandfald, f. Ex. Sarpen i Smaalehnene, Riukan i Tellemarken, Vøringfossen i Bergens- og Fiskumfossen i Thronhjems Stift.

Ikke alle Floder løbe ud i Havet. I de store sandige Sletter i nogle Egne af Jorden, som man kalder Stepper, tabe Floderne sig i Sandet og naae ikke Havet; disse kaldes Steppefloder. Indsøer ere det samme paa Landet som Øerne i Havet, altsaa Samlinger af Vand, der rundt om ere omgivne med Land, med Undtagelse af de Floder, der løbe ud i dem eller af dem. De fremkomme enten af Floder, der hindres i deres Løb af Landet, eller af Kilder, der ligge saa dybt, at deres Vand først maa naae en vis Høide og udbrede sig, førend det finder Udløb.

Vandet er i et bestandigt Kredsløb. Hele Havet, alle Søer og Floder uddunste uophørlig; Dunsterne samle sig til Skyer; disse falde ned igjen som Regn, Sne og Hagel, og herved vedligeholdes Kilderne, der igjen sende deres Vand i Havet. Baade Jorden og Vexterne og de øvrige Skabninger, som Vandet giver Drikke, uddunste bestandig. 73

Kilde- og Flodvandet kalder man sødt Vand, til Forskjel fra Havvandet, der er salt og har en bitter, ubehagelig Smag. Det rene Vand har hverken Lugt, Smag eller Farve. Der gives Kilder, der komme ganske hede ud af Jorden, varme Bade, og andre, hvis Vand indeholder Salt eller andre mineralske Dele, og disse kaldes Saltkilder og Sundhedsbrønde.

Den Deel af Havet, der er sammentrængt mellem to nær ved hinanden liggende Lande, kaldes et Stræde eller Sund, eller og, naar den er lang, en Kanal. Naar en Deel af Havet er Halvparten eller mere omgivet med Land, kalder man det en Havbugt, naar den er stor og har et vidt Indløb; den mindre Havbugt kaldes Fjord, Viig. Disse Bugter ere de bedste Havne, d. e. Steder, hvor Skibene kunne ligge sikke for Storme.

Det faste Land paa Jorden har man inddeelt i 5 store Dele, som man kalder Jorddele. Paa den ene Halvkugle ligger Europa, den mindste og meest opdyrkede Jorddeel, som vi beboe, Asien, Afrika og en Deel af Australien eller Sydindien, der bestaaer af lutter Øer; paa den anden Halvkugle ligger, foruden de Øer, der høre til Australien, Amerika, der blev opdaget af Christopher Kolumbus den 11te October 1492.

Det hele aabne Hav, der ikke er indsluttet af Lande, kalder man Oceanet eller Verdenshavet, hvilket, ligesom det faste Land, er inddeelt i fem Hoveddele. Ved Havet bemærke vi, at det regelmæssig til visse Tider og paa visse Steder stiger, og efter 6—9 Timers Forløb falder. Naar det stiger, kaldes det Flod, og, naar det falder, Ebbe, og denne Forandring tilskrives Maanens Indflydelse. Denne Havets Bevægelse, saavel som Strømmene, der findes i mange Have, hindrer Havvandet fra at forraadne. I Havet findes endvidere hyppig Klipper og Sandbanker.

Mennesket.

73

Mennesket er den fornemste og ypperste af Guds Skabninger paa Jorden. Det hører til Pattedyrenes Klasse, thi det har med Hensyn til Legemets hele Indretning en overmaade stor Lighed med disse; alligevel finder der en stor Forskjellighed Sted mellem det og Dyrene, og det har store og vigtige Fortrin for dem. Menneskets hele Skikkelse er skønnere og ædlere, end noget Dyr; alle Dele af dets Legeme ere finere og kunstigere indrettede. Mennesket gaaer opret, og er efter sin hele Legemsbygning

74

bestemt til at gaae opret, og naar Dyret kun seer lige ned for sig, kunne vi see omkring os og over os, kunne betragte Himmelen med alle dens talløse Undere. Ogsaa Dyrene have Lemmer, men hvilket Dyr kan udrette det med dem, som vi kunne udrette med vore Hænder? Tænk blot paa Maleren, Kobberstikkeren, Skrивeren, Bygmesteren og de mange Haandværkere og Kunstnere, der danne saa mange og kunstige Ting! — De fleste Dyr have en Stemme; men intet Dyr kan tale, d. e. udtrykke sine Tanker, Følelser og Ønsker ved Ord eller Toner, der ere forstaaelige for Andre. Papagøien, Ravnene og nogle andre Fugle lære rigtignok at efterligne Tønen af enkelte Ord, men de tænke intet derved, og lære aldrig egentlig at tale. Der gives kun faa Dyr, der blive saa gamle som Mennesket, og de fleste Dyr kunne blot leve i dette eller hiint Jordstrøg, i kolde eller varme Lande; derimod kan Mennesket boe og leve overalt paa den hele Jord. Man finder Mennesker i de hedeste og koldeste Egne, men selv Hunden, Menneskets tro Ledsager, kan ikke holde ud overalt, hvor Mennesket kan holde ud. Ogsaa Dyrene have Sandser, og hos mange Dyr ere enkelte Sandser skarpere, end Menneskets. Hunden har en finere Lugt, Haren en finere Hørelse, næsten alle Rovfugle et skarpere Syn; men Mennesket veed paa mangfoldige Maader at lette sig Brugen af sine Sandser, og har opfundet Redskaber, hvorved han rigelig erstatter hvad denne eller hiin Sands mangler i Skarphed, f. Ex. Kikkerter. De fleste Dyr ere bundne til en bestemt, eller dog nogle faa Slags, Føde; Mennesket tager sin Næring af alle Naturens Riger og tilbereder den for sig paa mangfoldige Maader. Ogsaa Dyrene besidde mange Evner og Færdigheder. De adskille de for dem spiselige Gjenstande fra andre. Nogle flyve, andre svømme eller klattre; nogle bygge sig Reder, andre gjøre sig kunstige Vaaninger i eller paa Jorden, men alle disse Færdigheder ere dem medfødte, og ved alle deres Forretninger ledes de ikke af Overlæg, men af Drivter.

Menneskene have ligeledes Drivter. Naar vi ere hungrige eller tørstige, saa vaagner hos os Drivten til at spise og drikke; naar vi see Andre gjøre Noget, ytrer sig ofte Drivt til at efterligne; naar vi ere alene, føle vi Drivt til Selskab; naar vi føle Kjedsomhed, ytrer sig Drivt til Virksomhed. Men vi ere ikke tvungne til at følge disse Drivter; vi have Fornuft og fri Villie, og dette er Menneskets største Fortrin, der hæver ham høit over alle de øvrige Jordens Beboere. Vor Sjæl, der boer i Legemet saalænge dette lever,

75

og skiller sig fra Legemet naar Mennesker døer, kan forskaffe sig Kundskaber, kan eftertænke og overlægge, vælge og forkaste, og blive stedse forstandigere og bedre, naar dens Kræfter flittig øves, og derfor er den til; dette er dens Bestemmelse. Mennesket skal stedse blive bedre, d. e. stedse forstandigere og dydigere, og derved stedse lyksaligere her paa Jorden og i det andet Liv efter Døden.

Hvor findes et Dyr med en saa herlig Bestemmelse? — Saaledes som Bæveren for tusinde Aar siden byggede sine Huse, Bierne sine Zeller, Fuglene deres Reder, saaledes bygge de dem endnu; da derimod Mennesket lærer at gjøre Alt, hvad han frembringer, stedse fuldkomnere, og stedse opfinder nye Ting. Hvad har ikke Mennesket bragt i Stand ved Hjelp af sin Forstand, og hvad udretter han ikke endnu daglig ved den? Den stærke Hest og mange andre Dyr har han tæmmet og afrettet til sin Tjeneste; ved List og kunstige Vaaben betvinger han Løver, Tigre, Bjørne og andre glubende Dyr. Vi kunne bygge os faste Boliger, der beskytte os mod vilde Dyr, mod Kulde, Hede, Vind, Sne og Regn. Mod Havets og Flodernes Oversvømmelser bygge vi Dæmninger; for at sikke os mod Lynilden, opreise vi Lynildafledere; vi forplante Vexter, der ere os nyttige, fra et Land til et andet; vi hente Malm frem af Jordens Skjød, rense den fra alle fremmede Bestanddele, og forarbeide Metallerne, som vi paa denne Maade erholde, til mangfoldige skønne og nyttige Ting; vi bygge Skibe og seile med dem over de største Have, og vide ved Hjelp af Kompas og gode Søkorter at kjende os igjen, endog der, hvor vi hele Uger igjennem ikke see andet end Himmel og Hav; ja vi hæve os med lette Fartøier høit i Luften, og ville sikkerlig engang udfinde den Kunst at styre hine Luftskibe. Mennesket kan ogsaa med den største Nøiagtighed beregne Stjernernes Afstand, og Planeternes Gang. Om hvilken Eftertanke vidner ikke Bogstavskriften? den Kunst med saa faa Tegn at udtrykke alle Tanker og Følelser ligesaa godt som ved Sproget. —

76

Mennesket kan endvidere adskille hvad der er ret og uret, sandt og falskt. Han kan danne sig Begreber, thi han har Tænkeevne. Han indseer f. Ex. at der gives Ting, som han slet ikke kan undvære til sit Livs Ophold, f. Ex. Mad og Drikke, Søvn, Hvile, Bopæl, Klæder; og saaledes faaer han Begreb om Fornødenheder. Mennesket kan være opmærksomt, d. e. han kan frivillig henvende sin Erkjendelsesevne paa visse Gjenstande; han kan

anstille Iagttagelser og af dem samle sig en Mængde nyttige Regler. Han seer f. Ex. at alle de Mennesker, der i deres Ungdom ikke vare flittige, bleve uvidende og aldrig ganske kunde i de sildigere Aar indhente det, de havde forsømt i Ungdommen, og han uddrager af denne Iagttagelse den Regel, at man maa omhyggeligen benytte sin Ungdomstid, dersom man ikke vil blive uvidende og uduelig. Mennesket kan foresætte sig Noget, som han vil gjøre. Det, som han vil opnaae ved sin Virksomhed, er hans Hensigt, og nu opsøger han de hensigtsmæssigste Midler, d. e. han eftertænker, hvorved han lettest og sikkerest skal opnaae sin Hensigt. Han kan gjenkalde de Forestillinger, som han engang har havt, og beholde dem — han har altsaa Erindringskraft og Hukommelse.

Iblandt de mange Mennesker, der leve paa Jorden, gives der stor Forskjel med Hensyn til Legemets Størrelse, Figur, Farve og Skjønhed. De fleste europæiske Folkeslag have en hvid Hud, langt Haar, fremstaaende Næser, og blaae, sorte eller sortbrune Øine. I Afrika have de fleste Folkeslag en sort, blød Hud, kort uldagtigt Haar, brede opstaaende Næser og tildeels tykke røde Læber. Asiens Folkeslag have mestendeels en olivenfarvet (bruungraa) Hud, Nogle ere bruungule, og Amerikanerne ere fordetmeste rødbrune eller kobberfarvede, have en slank Vext og dybt liggende Øine. De Mennesker, der boe i de koldeste Egne, ere smaae, have store Hoveder og tynde Lemmer, og ere meget hæslege, især de, der boe henimod Sydpolen. Deres Farve er mestendeels olivenbruun med en kobberagtig Glands. Menneskets sædvanlige Størrelse, naar det er udvoxet, beløber sig til 5 Fod og nogle Tommer; dog finder man dem i de koldeste Lande sjelden over 4 Fod. Enkelte Mennesker blive vel undertiden 6—8 Fod høie, dog gives der ingensteds paa Jorden et Folk, bestaaende af Kæmper eller usædvanlig store Mennesker, ligesaalet som et Folk, der bestaaer af Dverge eller usædvanlig smaae Mennesker.

77

Ikke alle Mennesker leve som vi i ordentlige Stater, hvor Øvrighed hersker efter fastsatte Love, og hvor alle Mennesker ere inddeelte i visse Stænder, og drive visse Haandteringer. Der gives endnu Folkeslag, der ikke have faste Bopæle, ingen Øvrighed og ingen Love, som hverken saae eller plante eller samle Forraad, men opholde sig snart hist snart her, og ernære sig af Frugter, Vildt og Fisk og hvad de kunne forefinde. Man kalder dem vilde Folkeslag. Andre have vel ingen faste Bopæle, men kun Hytter og

Telte, der lettelig kunne nedtages og igjen opsættes; men de ere allerede mere dannede og forstandige, efterdi de beskæftige sig med Fædrift, der fordrer nogen Eftertanke. Deres Hjorde udgjøre deres hele Rigdom, og med disse drage de did, hvor de finde de bedste Græsgange. Saadanne Folkeslag kaldes Hyrdefolk. Først naar et Folk begynder at drive Agerbrug, bliver det et dannet eller civiliseret Folk; thi denne Forretning fordrer, at flere Mennesker nedsætte sig med hverandre paa et og samme Sted og for længere Tid. Da fremkommer snart Øvrighed, Love, Kunster og Haandværker. Hvor maae vi ikke takke Gud, fordi han lod os fødes blandt et civiliseret Folk?

Vi ville nu lære at kjende det menneskelige Legeme selv noget nærmere. Kundskab derom vil opmuntre Eder til at beundre Guds Godhed og Viisdom, og til at sørge for Eders Legemes Sundhed, og sætte Eder i Stand til bedre at kunne sørge for Eders Legemes Vedligeholdelse.

Det menneskelige Legeme bestaaer af faste og flydende Dele. Det, der egentlig sammenholder og understøtter Legemet, er Knoklerne, de haardeste og fasteste Dele af Legemet, og som tillige beskytte de ædlest Indvolde. De ere, ifølge deres Bestemmelse, forskjellige i Figur, indvortes Indretning, Fasthed og Størrelse. Nogle ere langagtige eller Rørknokler, hvori Marven befinder sig. I begge Ender ere de tykkere. Man kalder disse tykkere Dele Hoveder, og disse ere løsere, og have en mere flydende Marv i deres Mellemrum. Andre Knokler ere flade.

Alle Knokler ere omgivne af en meget fast, tynd Hud, der kaldes Beenhuden. I Knoklernes indvendige Huling er en finere Hud, som man kalder Marvhuden. Af denne indsluttes Marven, der er en olieagtig Materie, som tjener til at give Knoklerne Smidighed og til at befordre Forbindelsen mellem deres Bestanddele. Knoklernes Antal er hos et voxent Menneske 256. Næsten alle Knokler ere i Enden forsynede med Brusk. Denne er ikke saa haard som Knoklerne, men mere elastisk og glat. Den er skinnende hvid, og har hverken Marvhud eller Marv, men er overtrukket med en Hud. I det ganske spæde Menneskelegeme er hele Beenraden bruskagtig; men efterhaanden gaaer den største Deel over til Knokler. Brusken i Ledene, i Ribbenene og ved Luftrøret letter Knoklernes Bevægelse og befæster dem stærkere. I den høie Alderdom bliver undertiden endog den Brusk til Knokler, der egentlig skulde forblive Brusk. Alle Menneskets Knokler ere

78

paa det Hensigtsmæssigste forenede til et Heelt, der kaldes Beenraden. I Ledene findes en tynd, olieagtig Fugtighed, som man kalder Ledevand, og som holder Beenraden glat og bøielig.

Huden omgiver hele Legemet, og er en fiin Væv med mange smaae Aabninger, som kaldes Svedehuller, fordi Legemet uddunster igjennem dem. Den bestaaer af Overhuden, den almindelige Hud, Nethuden og Fedthuden. I denne Fedthud udvoxe Haarene, af smaae ægformige Rødder. Haarene ere tynde, hule, haarde, elastiske Smaarør, der ere fyldte med en Saft, ved hvis Hentørren Haaret dør. Rødderne ernære ikke alene Haaret, men de bevirke ogsaa at det voxer ud igjen, naar det afklippes. Haarets Farve er forskjellig hos de forskjellige Mennesker, og forandrer sig ogsaa hos det enkelte Menneske. Med den stigende Alder bliver det steds mere mørkere, og i Alderdommen bliver det graat eller hvidt. Haarene gjøre os den Nytte, at det afsondrer en seig, fedtagtig Fugtighed, og bedækker, varmer og beskytter de under dem liggende Dele af Legemet. Derfor er ogsaa Hovedet, som den vigtigste Deel af Legemet, bedækket med den største Mængde Haar.

Overalt paa Huden findes smaae Vorter, til hvilke Følenervene løbe, og som følgelig ere Følelsens Redskaber. Under Huden findes Kjødet, hvormed Benene ere rundt om belagte. Det bestaaer af en Mængde saftige Bundter, der kaldes Muskler og ere af forskjellig Dannelse og Størrelse, og som ere nødvendige til Legemets Bevægelse. Deres Antal er 470. De see røde ud, fordi der findes Blod i dem. Deres haarde Ender, hvormed de ere føiede til hverandre og til Benene, kaldes Sener. Naar Musklerne ved lang Anstrængelse og oftere Bevægelse ere udmattede, styrkes de igjen ved den

79

Sædvanlig inddeler man det hele menneskelige Legeme i Hoved, Krop og Lemmer.

V. Mærkværdige Natursyn.

79

Vor Jord er rundt omkring omgivet med Luft, og denne Luftmasse kalder man Atmosfæren eller Luftkredsen. Jo høiere oppe Luften er, desto tyndere er den, fordi den nedre Luft sammentrykkes af den øverste. Vi føle allerede dette, naar vi ere paa Toppen af høie Bjerge, og sædvanlig

ere Bjergbeboerne stærkere og livligere end Indvaanerne af Dalene. Mangeslags Dampe, der bestandig udvikle sig paa Jorden ved Dyrenes og Planternes Forraadnelse og Uddunstninger, ved Vandets og Jordens Uddunstninger, ved Opbrændning o. s. v., stige op i Luften til en vis Høide, og derfor kaldes Luftkredsens lavere Deel Dunstkredsen. I denne tildrage sig mangeslags mærkværdige Forandringer, af hvilke I nu skulle lære at kjende de vigtigste. Kundskaben om dem vil opfylde Eder med Beundring over den Viisdom og Godhed, som Verdens almægtige Skaber og Opholder besidder, og befrie Eder fra megen unyttig Frygt.

Naar Ligevægten mellem de forskellige Luftmasser eller Luftlag forstyrres, hvilket kan skee ved Varme og Kulde, Solskin og Regn, Lys og Mørke o. s. v., saa strømmer den tættere Luft hen mod den tyndere og trykker den bort, og denne Bevægelse kaldes Vind. Man inddeler Vindene i bestandige eller regelmæssige, og ubestandige eller uregelmæssige; ligeledes benævnes de efter den Himmelegn, hvorfra Luftstrømmen kommer. Hvirvelvinden bestaaer af en Luftstøtte, der dreier sig overmaade hurtigt omkring sin Axel, og kan tage alleslags Ting, endog Mennesker, med sig i Veiret, naar de komme ind deri. Den fremkommer, naar den sædvanlige Vind standses i sin Retning af en eller anden Gjenstand, saa at den farer tilbage, eller og derved at to modsatte Vinde mødes. Naar Vinden er meget heftig, kaldes den Storm, og en meget heftig Storm kaldes Orkan. Ofte raser Orkanen saa heftigt, at den oprykker de tykkeste Træer, undertiden endog ødelægger hele Skove, og omstyrter Huse og Taarne. 80
Hvad Nytte gjør Vinden?

Luften opløser bestandig en Mængde Vand eller forener det med sig, og jo varmere den er, desmere gjør den dette. Men saasnart Varmegraden bliver ringere, kan den ikke længere bære Vandet; det skiller sig igjen fra Luften, og bliver atter synligt for vore Øine. Heraf fremkomme de vandagtige Luftsyn: Dug, Taage, Skyer, Riimfrost, Regn, Sne og Hagel.

Duggen fremkommer paa følgende Maade: Naar Solen opvarmer Jorden, bliver denne, naar Solen er gaaet ned, ikke strax kold igjen, hvorover dens Uddunstning endnu vedvarer; Luften derimod, som nu bliver koldere, kan ikke mere optage disse Dunster, derfor hænge de sig i Form af Draaber paa faste Legemer, og paa denne Maade fremkommer Aftenduggen. Morgenduggen kommer ogsaa af Jordens og Planternes Uddunstninger, og

hænger sig draabevis paa Planter og andre Legemer. Idet nemlig den opgaende Sol først opvarmer den øverste Luft, udvider denne sig, og den lavere Luft stiger i Veiret, fortyndes altsaa saameget, at den ikke mere kan optage Dunster.

Fryser Duggen, saa kaldes den Riim, hvilket skeer i kold Vaar- og Høstluft. Den skjuler Planter, Træer og andre Legemer med et hvidt Dække. — Naar Jordbunden er meget kold, og der falder en mild Regn, fryser Vandet paa Jorden, og det kalder man Iisslag eller Svoll. Paa lignende Maade fryse Vinduesruderne, idet Dunsterne sætte sig paa Glasset, naar det er meget koldt. Om Vinteren fryser ogsaa Menneskenes Aande og sætter sig som Riim paa Haaret og Klæderne.

Taagen fremkommer paa samme Maade som Duggen. Vi blive den især vaer i de Aarstider, da Nætterne ere kolde og Dagene varme. Luften optager da ikke de af Jorden opstigende Dunster, fordi den er forkold, og saaledes fortætte de sig og svømme i Luften. Ved Taage forstaae vi altsaa Dunster, der svæve synlige i Luften, ikke langt fra Jordens Overflade. Forene disse fine Vanddele sig, saa danne de meget fine Draaber, der falde ned. Man siger da, at Taagen falder. Skinner Solen umiddelbar paa Taagen, saa udvides dette svømmende Vand ved Varmen; det maa følgelig bortdunste, og den ved Jordens Overflade svævende Taagemasse hæver sig i Veiret; man siger da, at Taagen stiger. Hæver Taagen sig til de høiere Luftegne, fremkommer deraf Skyer, der bevæge sig i en Høide af $\frac{1}{4}$ — 1 Miil til forskjellige Kanter, eftersom Lufttrækket er forskjelligt. Skyernes forskjellige Farver fremkomme derved, at Solstraalerne brækkes i Skyerne paa høist forskjellige Maader.

81

Saasnart Dunsterne, der svæve som Skyer i Luften, flyde sammen i Draaber, hvilket skeer ved Forandring af Varme, falde de formedelst deres Tyngde ned som Regn. Naar Draaberne ere meget smaae, kaldes det Støvregn. Ere de store og falde meget stærkt, hvilket er Tilfældet, naar de komme fra meget høie Skyer og idet de nedfalde forene sig med de Vanddunster, som de støde paa, kaldes det Plaskregn, der mestendeels blot træffer en enkelt Strækning af en Egn. Udgyder Vandet sig ligesom paa engang eller styrter ned i store Strømme, kaldes det et Skybrud. Hvad Nytte gjør Regnen?

Hagel er frossen Regn, og fremkommer naar den nederste Luft er varm og den øverste kold. Ofte hænge Hagelkornene sig ved hverandre og danne store Stykker, der, naar de falde ned fra en betydelig Høide, ofte anrette stor Skade.

Snee bestaaer af fine Vanddele, der fryse, naar de komme ned i den lavere Luft, der er koldere end den høiere, og i stille Veir falde ned i Form af sexkantede Stjerner. Man kan bedst iagttage deres Figur, naar man opfanger dem paa en Skifertavle, der har staaet en Tidlang i den kolde Luft.

Undertiden findes i stillestaaende Vande saamange smaae røde Insekter, at Vandet seer rødt ud deraf; eller man finder paa Mure eller Planter røde Draaber, som Sommerfuglene have ladet falde, naar de ere krøbne ud af Pupperne. Disse røde Draaber har Overtroen gjort til Blodregn og spaaet Krig deraf. Svovl regner der ligesaa lidt. Uvidende Mennesker paastaae ogsaa, at der undertiden regner Frøer og Regnorme. Aarsagen til denne Vildfarelse er denne, at disse, især efter en langvarig Tørke, fremkomme i stor Mængde af deres tørre Huller, naar det regner, for at slukke deres Tørst og vederqvæge sig paa den vaade Jord. Maaskee ogsaa nogle Frøer engang ere førte i Veiret af en Hvirvelvind, og derpaa igjen faldne ned; det samme kan ogsaa skee ved stærkt elektriske Skyer, hvis Virkninger ofte kunne strække sig flere Tusinde Fod.

Andre Natursyn fremkomme alene derved, at Lysstraalerne brækkes og kastes tilbage. Regnbuen er et saadant høist pragtfuldt Natursyn. Den bestaaer af en syvfarvet Bue, der fremkommer, naar Solen staaer ligeoverfor en mørk, regnfuld Sky. Solstraalerne brækkes nemlig paa forskjellig Maade i de nedfaldende Regndraaber. Den øverste Farve i Regnbuen er den røde, den nederste den violette. Ofte see vi ovenfor den egentlige Regnbue endnu en anden, der er blegere, og hvor Farverne følge paa hverandre i omvendt Orden. Dette er ikke et blot Gjenskin af den nederste, men en egen Regnbue, der fremkommer med en dobbelt Brækning af Lysstraalerne. Er Regnskyen for liden, seer man blot et Stykke af Regnbuen.

Naar Dunstkredsen er stærkt opfyldt med Dunster, viser der sig omkring Solen eller Maanen lyse Kredse, som man kalder Gaarde. Straalerne brækkes nemlig i Dunsterne. Paa samme Maade, eller meget

mere ved Gjenskin, fremkomme Bisole og Bimaaner, hvoraf man undertiden seer flere paa een Gang. Naar der viser sig en Gaard eller Ring omkring Solen eller Maanen, paafølger sædvanlig Regn, thi Luften er da meget opfyldt med Dunster. I Værelser, der ere fulde af vandagtige eller urene Dunster, viser der sig ogsaa en saadan Ring omkring Lyset.

Førend Solen om Morgenen kommer op over Horizonten, oplyser den allerede den øverste Dunstkreds, og man siger da, at Dagen gryer. Jo høiere Solen stiger, desmere tiltager denne Lysning, indtil det bliver lys Dag. Om Aftenen ved Solens Nedgang er det Modsatte Tilfældet. Begge disse Luftsyn kaldes Morgen- og Aftendæmringen, eller Morgen- og Aftenrøden, og de ere høist velgjørende Indretninger, eftersom den pludselige Afvexling af fuldt Dagslys og Nattens fulde Mørke vilde være skadelig for vore Øine. Morgenrøden forkynder sædvanlig Regn og Vind, men Aftenrøden godt Veir.

Naar Solstraalerne trænge gennem Aabningen i mørke Skyer, og oplyse de Dunster, som ere i Luftp kredsen, saa sige vi i Almindelighed, at Solen trækker Vand.

Foruden disse lysende Luftsyn, gives der endnu nogle ildagtige, eller som ere mærkelige ved deres Ild, og som ikke fremkomme alene ved Lysstraalernes Brækning, men ved virkelige Antændelser i Luften, hvorved især den elektriske Ild er virksom, der enten frembringes i Luften, eller opstiger af Jorden med Dunsterne.

Der gives i Naturen et Stof eller en Materie, hvorman kun veed dette, at den giver et Legeme Kraft til at trække andre Legemer til sig eller støde dem fra sig, hvorved der næsten stedse viser sig en Lysgnist eller en Flamme forenet med en Knittren eller en stærk Larm, og at det Legeme, der træffes af Gnisten, erholder en Rystelse. Man har først opdaget denne Egenskab hos Bernstein eller Rav, og da dette i det græske Sprog hedder Elektron, er deraf Navnet Elektricitet opkommet. Naar man f. Ex. river eller gnider en Stang Lak med en Lap af uldent Tøj, og derpaa holder den over smaae Stykker Papir, saa drager den disse nogle Gange op og støder dem nogle Gange tilbage, og kommer man Stangen nær med Fingeren, springer en knittrende, stikkende Gnist ud af den, hvilket man kan see i Mørke. Det samme bliver man ogsaa vaer, naar man river et Glasrør, Rav eller Svovel, eller stryger en Kat mod Haarene, hvorved man tillige

83

bemærker en særegen Lugt. Man har opfundet Maskiner, der kaldes Elektriceermaskiner, hvormed man kan gjøre de elektriske Gnister saa stærke, at man dermed i et Øieblik kan smelte Metaller og dræbe Dyr.

Nu ville I kunne begribe Aarsagen til det frygteligste og skrækkeligste, men tillige pragtfuldeste ildagtige Luftsyn, nemlig Tordenveiret. Det er frygteligt, fordi Lynilden kan ituslaae Alt, hvad den træffer paa eller som staaer den iveien, dræbe Mennesker og Dyr, antænde Bygninger, kløve og nedslaae Træer og Mure i et Øieblik. I de Skyer, som man kalder Tordenskyer, findes en Mængde af hiin elektriske Materie, og naar den farer ud i Skikkelse af en tunget Ildstraale, sige vi: det lyner. Tordenens Rullen fremkommer derved at Luften rystes af Lynet og støder mod Skyerne eller og mod Bjergene; derfor er ogsaa Tordenen stærkest i bjergige og skovfulde Egne. Naar Lynilden antænder, eller sønderslaaer et Træ, en Muur eller deslige, siger man, at den slaaer ned.

Lyset udbreder sig 600,000 Gange hurtigere end Lyden, og deraf kommer det, at man seer Lynet førend man hører Tordenen. Man bemærker allerede dette, naar man i nogen Frastand seer en Kanon affyres. Jo hurtigere Tordenen følger paa Lynet, desto nærmere er Uveiret. Kan man imellem Tordenen og Lynet tælle 15 Pulsslag eller Secunder, saa er Tordenskyen endnu $\frac{1}{2}$ Miil borte. Undertiden seer man blot Lynilden uden at⁸⁴ høre Tordenen. Dette kalder man Kornmod. Dette Syn kan og have sin Oprindelse af Tordenskyer, der ere saa langt borte fra os, at Skraldet paa Grund af den store Frastand ikke kan høres, eller og kan Antændelsen finde Sted i en høiere Luftegn, hvor Luften er meget fortyndet.

Mange Mennesker føle stor Frygt for Tordenveir, og rigtignok kan Lynilden, som I allerede have hørt, anrette stor Skade, men Tordenen selv er aldeles uskadelig. Mange betjene sig af alleslags overtroiske og taabelige Midler for at sikkre sig mod Lynilden. Naar man er i Huus, skal man ikke stille sig ved Vægge, Døre, Vinduer, Kakkellovnen, o. d., ikke paa Steder, hvor der er henlagt Metaller, ikke ved Skorstenen, især naar der er Ild paa den; heller ikke skal man opholde sig i den øverste Deel af Huset, men hellere stille man sig i Midten af Værelset, i nederste Etage, og oplukke Døren for ikke at qvæles af Tordenluften, hvis Lynilden slaaer ned. Naar man er paa fri Mark, maa man ikke stille sig under Træer eller andre høie Gjenstande, heller ikke nær ved Heste, Hunde, Qvæghjorde, o. d., eftersom

disser Uddunstninger synes at lede Lynilden til sig. Er man paa en Slette og saaledes selv den høieste Gjenstand, kan man lægge sig ned paa Jorden, eller og gaae ganske langsomt; at løbe, ride og kjøre hurtigt er farligt. Er man ombord paa et Skib, maa man ikke staae tæt ved Masten. Det er meget hensigtsmæssigt at udlufte Værelset, naar et Tordenveir nærmer sig; ligeledes maa man da ikke være for varm. Forøvrigt stole man paa Gud, der leder vor Skjebne med Viisdom og Kjærlighed, og betænke, at det i Almindelighed er saare sjældent, at Mennesker dræbes af Lynilden.

Bedst sikkrer man Bygninger saavel som Skibe mod at træffes af Lynstraalen ved Tordenaflæderen, der opfandtes af en Mand, ved Navn Benjamin Franklin, i Aaret 1752. Den bestaaer af en med en Metalspids forsynet Stang, hvorfra der hænger en Jernkjede eller Staaltraad, som gaaer ned i Jorden. Nærmer nu en Tordensky sig til en Bygning, der er forsynet med en saadan Aflæder, saa enten afledes efterhaanden den elektriske Materie af Skyen ved Hjælp af Metalspidsen, eller og farer Lynstraalen langsmed Jernkjeden eller Staaltraaden ned i Jorden uden at gjøre nogensomhelst Skade. Paa Grund heraf burde alle Kirker forsynes med Afledere, eftersom man ofte hører, at Lynilden slaaer ned i de spidse Taarne og afbrænder Kirkerne.

Om endog Tordenveiret undertiden anretter Skade, gjør det alligevel 85 overordentlig megen Nytte. Naar det nærmer sig, er Luften sædvanlig varm og trykkende, men kraftige Tordenskrald rense Luften, afkjøle den, befordre Planternes Vext og have fordetmeste en frugtbargjørende Regn i Følge med sig.

Om Lygtemænd have I vist ofte hørt tale. Den Overtroiske, der ikke kjender deres Oprindelse, frygter for dem ligesom og for nogle andre Antændelser i Luften. Lygtemænd kaldes de smaae hist og her hoppende Flamme, der ofte sees i Mørke paa sumpige Steder, Kirkegaarde o. s. v. De fremkomme af raadne, brændbare Dunster, der opstige af Sumpe, eller saadanne Steder, hvor der findes mange forraadnede Dele af Dyr eller Planter, og antænde sig oppe i Luften; og deres Hoppen kommer af Luftens Bevægelse. Samme Beskaffenhed har det med de saakaldte Stjernesky, Ildkugler og flyvende Drager, hvilke man ikke har Grund til at antage for Andet, end svovelagtige, med Metaldele blandede Dunster, der samle sig i

den øverste Luft og der antændes, falde derefter lysende ned og udslukkes i de vandagtige Dunster, som ere i den nederste Luft.

Undertiden see vi, især om Vinteraftenerne, paa den nordlige Side af Himmelen en lys Bue, hvorefter der fremskyder Straaler, som afvejlende fremkomme og forsvinde, og som naar Luften er opfyldt med Dunster, see rødlige ud. Denne lyse Bue udbreder sig lidt efter lidt over en stor Deel af Himmelen, og frembyder et overordentlig skjønt Syn. Dette kalder man Nordlys, fordi det ikkun sees paa den nordlige Himmel, og er udentvivl af elektrisk Oprindelse. I Nordland og Finmarken, der ligger i den kolde Zone, sees Nordlyset langt hyppigere, næsten hver Nat, og er en stor Velgjerning for disse Landes Beboere, hvis Nat varer 2—3 Maaneder, ja længere; thi ved Skinnet af dette Lys og af Maanen kunne de udføre mange af deres daglige Arbejder. Ogsaa Nordlyset har i fordums Dage vakt Frygt og Forfærdelse i mange Menneskers Hjerter; thi de Overtroiske saae heri et Forvarsel paa Krig, Pest og alslags Elendighed. Jo mere derfor Kundskab om Naturen og Guds store og underlige Gjerninger i den udbredtes blandt Menneskene, desmere vil ogsaa dette Natursyn, ligesom de mange andre Himmels Underverker, tjene til at forherlige den store Skabermænd.

VI. Nogle almeenvigtige Begrebers Udvikling.

86

Sandsen. Ethvert sundt og velkabt Menneske har fem Sandsen, hvormed det kan fornemme. De Dele af Legemet, hvormed vi fornemme Tingene omkring os, kaldes Sandsensredskaber. Saaledes er Øiet Redskab for Synet, Næsen for Lugten, o. s. v.

At erfare er: ved Hjælp af Sandsenerne at faae en Forestilling om en eller anden Ting. Naar jeg fornemmer, d. e. faaer Forestilling om Noget, saa erfarer jeg. Jeg seer at Sneen er hvid, og føler at den er kold, og dette kalder jeg en Erfaring; thi disse to Forestillinger om Sneen har jeg faaet ved Sandsenerne. Hvem har erfaret, at Ilden brænder? Det, jeg erfarer, kaldes en Erfaring. Er en Erfaring af noget Værd? Den, der har gjort mange Erfaringer, besidder Erfarenhed.

Hensigt er det, som jeg vil udrette. Middel er det, ved hvis rigtige Brug jeg opnaaer min Hensigt. Hvad Middel maa den bruge, der om Vinteren vil faae sit Værelse varmt? Hvad er dens Hensigt, der lægger Plaster paa et

Saar? Forældre, der sende deres Børn i Skolen, have til Hensigt, at Børnene skulle blive forstandige og gode, og hvad Middel bruge de? Man maa stedse have gode Hensigter, og stedse bruge tilladelige og hensigtsmæssige Midler til at opnaae dem. En Handlings Værd beroer paa Hensigten. Middelbar betyder: ved Midler. Umiddelbar betyder: uden Midler.

En Tings Bestemmelse er det, hvorfor den er til. Enhver Ting har sin Bestemmelse, og den, som frembragte Tingen, havde den Hensigt, at den skulde opfylde sin Bestemmelse. Ophavsmandens Hensigt er altsaa Tingens Bestemmelse. Kakkellovnens Bestemmelse er: at varme om Vinteren. Knivens Bestemmelse er: at skjære med den; i denne Hensigt har Smeden forfærdiget den. Menneskets Bestemmelse er at blive stedse forstandigere, 87 dydigere og derved lyksaligere; i denne Hensigt har Gud skabt Mennesket. Det er vigtigt at lære nøie at kjende sin egen og Tingenes Bestemmelse, og dette opnaaes ved at give Agt paa deres Egenskaber.

Egenskab kalder man det, som Tingen nødvendig maa være; Beskaffenhed derimod er det: hvordan Tingen er. En Kugle maa nødvendig være rund, hvis den skal kaldes en Kugle; at den er rund er dens Egenskab. Om den er af Træ, Sten o. m. d., er en Beskaffenhed ved den. Varme er en Beskaffenhed ved Vandet, thi dette kunde ogsaa være koldt; derimod er den en Egenskab ved Ilden, thi kold Ild er umulig; den maa nødvendig være varm. Naar jeg opsøger Tingenes Egenskaber og adskiller dem nøie fra deres Beskaffenhed, da lærer jeg at kjende deres Bestemmelse.

Godt kalder man det, der er som det skal være, eller som opfylder sin Bestemmelse. Naar fortjener et Menneske at kaldes godt?

Kjendetegn, Tegn, hvorved vi skønne eller kjende Noget, er den Egenskab eller Forandring hos en Ting, hvorved vi kunne kjende den fra andre Ting. Nævn mig Kjendetegnene paa en Hest, Fugl, Fisk! Man maa vogte sig for at antage Noget for Kjendetegn, som ikke er det, og lægge Mærke til de Kjendetegn, der ere tilforladelige. Jo flere Kjendetegn jeg har, med des større Vished kan jeg slutte, og jo mere jeg kjender de enkelte Kjendetegn paa en Gjenstand, og adskiller dem fra hverandre, desto tydeligere Kundskab har jeg om den.

Naar to Ting have de samme Kjendetegn eller samme Egenskaber og Beskaffenheder, da kaldes det deres Lighed. Findes derimod andre

Kjendetegn hos den ene, end hos den anden, kaldes det deres Forskjel. Der er Lighed og Forskjel mellem mange Ting, f. Ex. Vand og Melk, Iis og Glas, en Bro og en Baad. Dersom alle Ting vare lige, saa kund vi ingen Kjendetegn finde, og følgelig ingen Forskjel gjøre paa dem. Vi kjendte da ikke den ene Ting fra den anden, og vidste saaledes Intet. 88

At dømme er: at sige om Noget, at det er saaledes, eller ikke saaledes. At dømme rigtigt er, at sige med Sandhed at Noget er saa, eller ikke saa. For at dømme rigtigt, maa man have rigtige Begreber og Forestillinger og tænke rigtigt.

Aarsag kaldes det, som bevirker, at Noget skeer. Ilden er Aarsag til Varmen. Kulden er Aarsag til at Vand bliver til Iis. Enhver Ting maa have en Aarsag, hvorfra den er kommet. Den første Aarsag til alle Ting, som ere til, kalde vi Gud. Det er meget vigtigt at vi lære at kjende Aarsagerne til Tingene i Verden; kun den, der kjender Aarsagen til et Onde, kan forebygge det. At foraarsage Noget er, at blive Aarsag til at det skeer. Saar foraarsage Smerte. Ulydige Børn foraarsage deres Forældre megen Sorg.

Virkning er det, som fremkommer af Aarsagen. Virkning kaldes ogsaa den Forandring, der frembringes ved en eller anden Ting. Varme er en Virkning af Ilden. Iis er en Virkning af Kulden. Frygtsomhed er enten en Virkning af Uvidenhed eller af ond Samvittighed o. m. d. Solformørkelse er en Virkning af Maanen, der træder mellem Solen og Jorden. At virke er, at frembringe Forandringer. Dersom Enhver søgte at lære at kjende, og ret betænkte Tingenes Virkninger, saa vilde mange Daarskaber og Ulykker bortfalde af sig selv. Hvad er det at bevirke Noget?

Kraft har en Ting, naar den kan udrette Noget. Ilden har Kraft, thi den kan varme, smelte og brænde mange Ting. Vinden har Kraft, thi den kan blæse Træer omkuld, og føre Skibene over Havet. Mennesket har Kraft til at gjøre Godt og Ondt. Vor Sjæl har forskellige Kræfter, f. Ex. Erindringskraft. Alle Kræfter kunne uddannes og styrkes ved Øvelse, men dette maa skee forsigtigt og forholdsmæssigt, saa at den ene Kraft ikke øves paa den andens Bekostning. Evne eller Anlæg betegner Muligheden at udrette Noget, da derimod Kraften virkelig udretter Noget. Tænkraft besidder den, der virkelig tænker; det nyfødte Barn har blot Anlæg til at 89

tænke. En bestemt eller særdeles høi Grad af Kraft kalde vi Styrke. Det Modsatte er Svaghed. Børn have Kræfter, men de mangle endnu Styrke.

Nødvendigt er det, som skal eller maa være, og ikke kan være anderledes. At en Kugle er rund, er nødvendigt, thi ellers var den ikke en Kugle; den maa altsaa være rund. At Mennesket bestræber sig for stedse at blive bedre, er nødvendigt, thi det skal Mennesket gjøre. Nødvendigt er det samme som væsentligt.

Tilfældigt er det, som baade kan være og ikke være. At en Kugle er af Metal eller Træ, er tilfældigt, thi den kunde ogsaa være af Glas eller Leer, og var alligevel en Kugle. At en rig Mand er forstandig, at den Fattige stjæler, at et godt Menneske har et hæsligt Ansigt, er tilfældigt, thi den rige Mand kunde ogsaa være uforstandig, den Fattige kunde være ærlig og det gode Menneske smukt. — Tilfælde kalde vi en Begivenhed, der skeer uden at det var vor Hensigt at bevirke den. Det er et Tilfælde at vi have gode Forældre, thi vi have ikke virket dertil. Et gunstigt Tilfælde kalde vi Lykke, et uheldigt kalde vi Ulykke.

Muligt er det, som kan være eller skee, og som jeg kan tænke mig. Umuligt er det, som ikke kan være eller skee, og som jeg ikke kan tænke mig. Virkeligt er det, som er. Det er muligt, at jeg kan dø idag, men det er umuligt, at jeg kan blive en Dag yngre. Det er muligt, at jeg i Morgen er i Skolen; det er ogsaa muligt at jeg bliver hjemme, men det er umuligt at være hjemme og i Skolen paa engang. At være doven og endda gaae frem i Kundskab er umuligt. Paa engang at være en Tyv og en ærlig Mand er umuligt. At den ærlige og retskafne Mand er yndet af Gud, er virkeligt. Hvad der er aldeles umuligt, kan aldrig blive virkeligt, f. Ex. en firkantet Kugle.

90

En Lov er en Forskrift for det, vi skulle gjøre og ikke gjøre, eller en Regel for vort Forhold. Lovene ere vi forpligtede til at følge. Den, der har Ret til at give Love, kaldes Lovgiver. Guddommelige Love ere de, som Gud har givet os ved Bibelen og Fornuften. Borgerlige Love ere de, som vi have at opfylde, fordi vi ere Borgere i en Stat. Et Bud er en Lov, der siger os hvad vi skulle gjøre. Et Forbud er en Lov, der siger os hvad vi ikke skulle gjøre. Lovmæssigt er det, der er saaledes som Lovene fordre det; lovstridigt er det, der er tvertimod Loven.

Pligt er det, som Loven byder, at jeg skal og bør gjøre. Det er høist vigtigt og nødvendigt at lære sine Pligter at kjende; det er nødvendigt at opfylde dem, hvis man ikke vil være et slet Menneske; at opfylde dem af Agtelse for Loven, af Kjærlighed til Pligt er Kjendetegn paa et godt Menneske. Hvilke have Pligter, Menneskene eller Dyrene? — Det er Barnets Pligt at gjøre hvad Forældrene sige det, thi det bør Barnet gjøre. Hvad er en Tjeners Pligt? — Naar Nogen falder i Vandet, og du kan hjelpe ham, hvad er da din Pligt? Hvorfor? — Det er min Pligt at gjøre mod Andre, hvad jeg vil at Andre skulle gjøre mod mig. Pligterne inddeles i Pligter mod Gud, mod os selv og mod vore Medmennesker.

En Rettighed er den ved Loven givne Tilladelse til at gjøre eller ikke gjøre Noget. Ethvert Menneske har Pligter og Rettigheder.

Skyldighed er en Pligt mod Andre, som vi kunne tvinges til at opfylde. Det er Ens Skyldighed at opfylde de Pligter, som hans Embede paalægger ham.

Betingelse er det, som nødvendig maa være eller skee, dersom noget Andet ogsaa skal være eller skee. F. Ex. en Tjener faaer Kost og Løn under den Betingelse, at han maa arbeide. Hvad er altsaa Huusbondens Betingelse? Tjeneren derimod arbeider under den Betingelse, at faae Kost og Løn. Huusbonden og Tjeneren fremsætte altsaa hver sin Betingelse, som de gjensidig skulle opfylde. Der fremkommer ingen Virkning uden med den Betingelse, at en Aarsag gaaer i Forveien. Ingen bliver lykkelig uden med den Betingelse, at han er dydig. 91

En Aand er et Væsen, der ikke har noget Legeme og ikke bestaaer af Dele. De Egenskaber, som Legemerne have kan man ikke tillægge en Aand. Et Legeme indtager et Rum, har Skikkelse, Farve, Vægt, og kan bemærkes med Sandserne. Dette er ikke Tilfældet med en Aand. Vi kjende, at en Aand er til, saavel som dens Egenskaber, af dens Virkninger, f. Ex. Guds Tilværelse og Egenskaber. Gud er den allerfuldkomneste Aand, thi han har skabt alle de øvrige Aander, og har den høieste Forstand og den bedste og mægtigste Villie. Ingen Aand kan bemærkes med Sandserne, altsaa heller ikke med Synet. Spøgelser skulde være Aander, men da Aander ikke kunne sees, saa følger deraf, at Spøgelser ikke ere til.

Sjel kaldes den Aand, der opliver et Legeme og virker gennem det. Den kan ikke sees, og derfor kaldes den usynlig. Baade Mennesker og Dyr have

Sjele, men Menneskets Sjel har store Fortrin for Dyrenes. Sjelens Evner kaldes Sjelekræfter. Naar vi fornemme Noget ved Hjælp af Sandserne, saa modtager Sjelen Fornemmelsen eller Indtrykket. Hvad fornemmer Sjelen ved Hjælp af Synet? Hørelsen? — Om jeg end i dette Øieblik ikke seer en Hest, saa kan dog min Sjel i Tankerne ligesom stille den frem for mine Øine, d. e. jeg kan forestille mig hvordan den seer ud. Naar jeg seer En reiser til Møllen med en fuld Sæk paa Læsset, saa forestiller min Sjel sig, at der er Korn og ikke Sand i Sækken. Naar Sjelen forestiller sig noget, kaldes det en Tanke. Sjelen dør aldrig, d. e. den ophører ikke at være til, naar den skiller sig fra Legemet, derfor kaldes den udødelig. 92

Et Væsen er Noget, som er til. Nogle Væsener ere levende, andre ere livløse. Hvor paa kjender du levende Væsener? Er et Stykke Træ, en Steen, Jern og flere saadanne Ting levende? Ere de da døde? Et Legeme er dødt, naar Sjelen har forladt det. Denne Adskillelse kaldes Døden, og Menneskets Legeme kaldes da et Liig. Det er ofte ikke let at afgjøre, om et Legeme virkelig er dødt; ofte synes det kun saa, og Folk, der blot ere tilsyneladende døde, kaldes skinddøde. At dræbe, er at foraarsage Døden.

Træerne, Blomsterne og Græsset leve ogsaa, eller have et Slags Liv, indtil de visne. Men dette Liv er høist ufuldkomment, de have ingen Sandser, og de kunne ikke bevæge sig fra et Sted til et andet. De vide ikke af sig selv, d. e. de have ingen Selvbevidsthed. Dyrene have heller ingen Selvbevidsthed, derfor kunne de ikke danne sig Begreber om Noget, og følgelig ikke tænke. Mennesket har Selvbevidsthed, thi uden den kunde alle Forestillinger ikke hjælpe os noget; vi vidste jo ikke at vi havde dem.

Evne er Anlæg til at lære eller at blive noget, eller Mulighed til at opnaae Færdighed i Noget. Mennesket har Anlæg eller Evne til at gaae, thi ethvert sundt Menneskes Fødder ere saaledes indrettede, at det snart kan lære at gaae. At være skikket til noget, er at kunne være noget. Et Barn kan have Anlæg til at blive Soldat, men det er ikke skikket til at være Soldat.

Færdighed er at være i Stand til at forrette Noget paa en hurtig, let og fuldkommen Maade. Den, som læser godt og flydende, har Færdighed i at læse. Færdighed erholder man ved Øvelse, som bestaaer deri, at man ofte gjentager og gjør Noget, som man har lært og kan.

Et Vidne kalder man den, der forsikkrer at Noget er saa, eller ikke saa. En saadan Forsikkring kaldes et Vidnesbyrd. For at kunne forlade sig paa et Vidnesbyrd, maa man først prøve det. 1) Om Vidnet har kunnet vide Sandheden, 2) om Vidnet har villet sige Sandheden, 3) om Vidnet har kunnet sige Sandheden fuldstændig.

At troe er at antage Noget for sandt, formedelst tilstrækkelige Vidnesbyrd og Grunde. Lettroende er den, der er tilbøielig til at troe Noget uden tilstrækkelige Grunde og Vidnesbyrd. Det Modsatte heraf er Vantro. Overtroisk er den, der antager Noget for sandt, der ikke kan være sandt eller og er umuligt. Den Overtroiske kan styrte baade sig selv og Andre i tusinde Farer og Ulykker.

Nyttigt er det, der bringer os Fordeel eller er brugbart; unyttigt er det, der ingen Fordeel bringer os; skadeligt er det, der kan foraarsage Ulykke eller Skade; farligt er det, der let kan gjøre Skade. En Gaas er en meget nyttig Fugl; at dandse paa Line er en unyttig Kunst; at drikke koldt, naar man er meget varm, er skadeligt. Det er farligt, at lade Børn lege med Geværer og Krudt.

Et Ønske er en Længsel efter Noget, men som man ikke tænker at udføre eller tilfredsstille, og at ønske, er at længes efter Noget, uden at tænke paa Udførelsen. Villie derimod, er den Beslutning at tilfredsstille eller udføre en Længsel eller Begjerlighed. Fri Villie er den Evne i vor Sjel, ifølge hvilken vi kunne vælge eller forkaste, gjøre Noget eller lade det være. Saaledes kunne vi, naar vi skulle foretage os Noget, undersøge om det er Godt eller Ondt, og derpaa vælge det Gode og forkaste det Onde.

Dyd er den herskende Tilbøielighed eller Kjærlighed til det Gode, eller Færdighed i at ville og gjøre det Gode. Da Dyden bestaaer i Færdighed, maa den opnaaes ved Øvelse, Det, hvori jeg skal øve mig, maa jeg kjende og have lært. At elske og gjøre det Gode kan ethvert Menneske; kun maa han i Forveien have lært at kjende det Gode og overbeviist sig om dets Fortræffelighed. Det er ethvert Menneskes Bestemmelse at stræbe efter Dyd. Den, som afviger fra Dydens Vei, forlader sin Lykke. Dydig er den, som af Kjærlighed og Agtelse for sin Pligt ivrig bestræber sig for at opfylde den saa godt som det er ham muligt. Er den dydig, der gjør en enkelt god Handling? — Fromhed er Dyd af Religion, eller at man udøver det Gode af Ærefrygt, Kjærlighed og Lydighed mod Gud.

94

Last er den herskende eller overveiende Tilbøielighed til det Onde. Lastefuld er den, der har vant sig til at handle mod sin Pligt og som har en herskende Lyst dertil. Forstokkelse kalder man den sørgelige Tilstand hos et Menneske, da al moralsk Følelse er borte hos ham, og Samvittigheden fuldkommen uvirksom. Dette er den høieste Grad af Fordærvelse.

Synd er enhver fri Handling mod Guds Bud, eller enhver frivillig Overtrædelse af Loven. En Synder er den, der af fri Villie og uden at tvinges dertil, handler mod Guds Lov.

Eiendom er det, som et Menneske besidder paa en tilladelig og retmæssig Maade og som han kan fordre, og hvorover han har en uindskrænket Ret. Vor Eiendom, enten vi nu har faaet den ved Kjøb, Foræring eller Arv, skal vi søge at vedligeholde og formere ved Arbeidsomhed og Sparsomhed, dog uden Gjerrighed og Havesyge. En fuldkommen Lighed i Eiendom kan og skal efter Guds vise og gode Hensigter ikke finde Sted, og denne Forskjellighed, da Nogle ere rige, Andre fattige, er et Baand, der nøie forbinder Menneskene med hverandre, og er en kraftig Spore til Virksomhed og til vore Kræfters Udvikling og Dannelse. Eier kaldes den, der har Eiendomsret over Noget. Er det Stjaalne Tyvens Eiendom? Hvorfor ikke? Er det min Eiendom, som jeg har fundet? Har jeg Ret til at fordre Findeløn? Hvorfor ikke? — Andres Eiendom skal være os hellig i alle Tilfælde.

95

At arbeide er at forrette noget Nyttigt ved at anstrænge sine Kræfter. Det er ethvert Menneskes Pligt at arbeide. Er enhver Anstrængelse af vore Kræfter Arbeide? Hvad Nytte have vi af at arbeide? Arbeidsom er den, der arbeider ofte og med Lyst. Er Enhver, der arbeider, arbeidsom? Doven er den, der aldrig har Lyst til at anstrænge sine Kræfter.

Vort Kald er den Forretning, man har opoffret sig til, eller som man driver for derved at fortjene sit Brød og blive Andre nyttig. Bondens Kald er at dyrke Jorden. Hvorfor maa Menneskets Kald være forskjelligt? Ethvert Menneske skal vælge sig et Kald, og de fleste maae gjøre det, da de ellers vilde lide Mangel. Er det det samme, hvilket Kald man bestemmer sig til? Hvorledes skulle vi forholde os i vort Kald?

Agtelse er den Opmærksomhed, som man føler for En paa Grund af hans Værd, og at agte En er at bevise ham Opmærksomhed formedelst hans Værd, eller ved sit Forhold mod ham at vise, at man erkjender og

paaskjønner hans Værd. Det Modsatte hedder Foragt. — Hav Agtelse for dig selv! Har Andres Agtelse noget Værd for os? Høiagtelse er en høiere Grad af Agtelse, grunder sig paa et stort Værd, og ytrer sig ved en større Opmærksomhed. Agtelse er Grundvolden for alle vore Pligter, thi det, som man ikke agter, behandler man gjerne med Ligegyldighed. Den allerstørste Grad af Agtelse er Tilbedelse. Den tilkommer alene Gud, det allerfuldkomneste Væsen.

Lykke kalde vi enhver gunstig Begivenhed, ethvert heldigt Tilfælde, som det ikke har staaet i vor Magt at bevirke.

Lykke kalde vi ogsaa Besiddelsen af de jordiske Goder, som det ikke ganske staaer i vor Magt at erhverve og bevare. Saadanne Goder ere: Sundhed, Rigdom, Ære, Anseelse; Den, der besidder dem, kaldes lykkelig. En velsignet Høst er en Lykke. Hvorfor? — Gud har af vise Hensigter fordeelt Lykkens Goder forskjelligt. Maae vi stræbe efter Lykkens Goder? Hvilke Pligter har den Lykkelige mod Gud, mod sig selv og Andre.

96

Salighed er Besiddelsen og Nydelsen af de indvortes eller aandelige Goder, f. Ex. en god Samvittighed, Tilfredshed, Glæde i Gud. Den, som besidder og nyder disse Goder, kaldes salig. Alle Goder ere enten udvortes eller indvortes. At besidde eller eie de udvortes Goder er Lykke, Besiddelsen af de indvortes kalde vi Salighed, og Besiddelsen af begge Slags udgjør Lyksalighed. Ved Lyksalighed forstaae vi altsaa Besiddelsen af de indvortes og udvortes, eller de aandelige og legemlige Goder. Det Modsatte er Ulyksalighed. Salighed kunne vi ikke erholde ved et Tilfælde, men vi maae selv forskaffe os den, hvilket staaer i Enhvers Magt. Derimod kan heller intet Tilfælde berøve os den. Men da vi nu blot ved Fuldkommenhed blive salige, og aldrig blive ganske fuldkomne her paa Jorden, kunne vi da vel fortjene os Salighed? Maa den ikke altid blive en Gave af den guddommelige Naade? Maae vi stræbe efter Lyksalighed?